

Monitor topsectoren

2017

Methodebeschrijving en tabellenset

Monitor topsectoren

2017

Methodebeschrijving en tabellenset

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
2016–2017	2016 tot en met 2017
2016/2017	Het gemiddelde over de jaren 2016 tot en met 2017
2016/'17	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2016 en eindigend in 2017
2014/'15–2016/'17	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2014/'15 tot en met 2016/'17

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress

CCN Creatie, Den Haag

Ontwerp

Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

verkoop@cbs.nl
ISSN: 1877-3028
ISBN 978-90-357-2367-2

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2017.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

1. Inleiding 5

- 1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek 6
- 1.2 Bereik van de monitor 7
- 1.3 Wijzigingen in de Monitor topsectoren 2017 8
- 1.4 Indeling rapport 9

2. Afbakening topsectoren 10

- 2.1 Inleiding 11
- 2.2 Methode afbakening topsectoren 11
- 2.3 Algemene aandachtspunten afbakening 13
- 2.4 Afbakening Agri&food 14
- 2.5 Afbakening Chemie 16
- 2.6 Afbakening Creatieve industrie 17
- 2.7 Afbakening Energie 19
- 2.8 Afbakening High tech systemen en materialen 23
- 2.9 Afbakening Life sciences & health 24
- 2.10 Afbakening Logistiek 26
- 2.11 Afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen 28
- 2.12 Afbakening Water 33

3. Afbakening topsectoren onderwijs 37

- 3.1 Inleiding 38
- 3.2 Methode afbakening topsectoren onderwijs 38
- 3.3 Algemene aandachtspunten afbakening onderwijs 39
- 3.4 SOI-afbakening Agri&food 39
- 3.5 SOI-afbakening Agri&food keten 40
- 3.6 SOI-afbakening Chemie 42
- 3.7 SOI-afbakening Creatieve industrie 43
- 3.8 SOI-afbakening Energie 44
- 3.9 SOI-afbakening High tech systemen en materialen 45
- 3.10 SOI-afbakening Life sciences & health 46
- 3.11 SOI-afbakening Logistiek 47
- 3.12 SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen 48
- 3.13 SOI-afbakening Water 49

4. Indicatoren 51

- 4.1 Inleiding 52
- 4.2 Algemene aandachtspunten indicatoren 52
- 4.3 Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkzame personen (in fte) 53
- 4.4 Investerings in materiële vaste activa 56
- 4.5 Uitvoer van goederen 56
- 4.6 Uitvoer van diensten 58

- 4.7 Aantal bedrijven 59
- 4.8 Oprichtingen en opheffingen 59
- 4.9 Werknemers 60
- 4.10 Zelfstandig ondernemers 60
- 4.11 R&D-uitgaven 61
- 4.12 Innovatie 62
- 4.13 Onderwijs 64
- 4.14 Groene groei 65

5. Methode weging en berekening topsector totaal cijfer 67

- 5.1 Inleiding 68
- 5.2 Weging topsectoren 68
- 5.3 Berekening topsector totaal cijfer 69

6. Methode berekening R&D en innovatie naar topsectoren 71

- 6.1 Inleiding 72
- 6.2 Methode in zes stappen 72

7. Methode berekening groene groei indicatoren 76

- 7.1 Inleiding 77
- 7.2 Berekening groene groei indicatoren 78
- 7.3 Onzekerheid groene groei indicatoren per topsector 78

8. Begrippen en afkortingen 80

- 8.1 Begrippen 81
- 8.2 Afkortingen 84

Tabellenset 86

Medewerkers 174

Centrum voor Beleidsstatistiek 175

1.

Inleiding

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Wat is het (economisch) belang van de topsectoren voor Nederland? Wat is hun innovatiekracht? Hoe ontwikkelen topsectoren zich en wijkt dit af van andere economische sectoren?

Dit zijn veelgestelde vragen sinds vanaf 2011 negen topsectoren een centrale plaats innemen in het bedrijvenbeleid van het kabinet¹⁾. In opdracht van het ministerie van Economische Zaken (EZ) heeft het Centrum van Beleidsstatistiek (CvB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een monitor over topsectoren samengesteld. Het doel hiervan is een beeld te krijgen van het belang van de topsectoren voor de economie in de vorm van (macro)economische indicatoren en dit te volgen door de tijd. De Monitor topsectoren is daarmee één van de bronnen voor de website Bedrijvenbeleid in beeld van EZ waarin het complete bedrijvenbeleid aan bod komt²⁾.

Korte schets topsectorenbeleid

Op verzoek van het kabinet hebben topteams (vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid) in 2011 adviezen opgesteld voor een nieuw bedrijvenbeleid dat de concurrentiekracht en de kennisinfrastructuur van Nederland moet versterken. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat Nederlandse bedrijven de ruimte krijgen om te ondernemen, investeren, innoveren en exporteren. Om dit te realiseren hebben binnen iedere topsector bedrijfsleven, kennisinstututen en overheden hun krachten gebundeld en een agenda opgesteld om de concurrentiekracht van Nederland verder te versterken. In de zogenaamde Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI) wordt gezamenlijk publiek-privaat onderzoek verricht. Naast generieke maatregelen op het vlak van research & development (R&D), financiering en human capital kan het innoverend midden- en kleinbedrijf (mkb) gebruik maken van specifiek op de topsectoren gerichte stimuleringsmaatregelen.

Vier factoren bepaalden de keuze voor de topsectoren. Het zijn sectoren die:

1. kennisintensief zijn;
2. export-georiënteerd zijn;
3. met veelal specifieke wet- en regelgeving te maken hebben;
4. een belangrijke bijdrage (kunnen) leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken.

Het kabinet en de topteams hebben gekozen voor de volgende negen topsectoren:

- Agri&food;
- Chemie;
- Creatieve industrie;
- Energie;
- High tech systemen en materialen;

¹⁾ Kamerbrief 'Naar de top: Het bedrijvenbeleid in actie(s)'. Ministerie van EL&I (september 2011).

²⁾ <http://www.bedrijvenbeleidinbeeld.nl>

- Life sciences & health;
- Logistiek;
- Tuinbouw en uitgangsmaterialen;
- Water.

1.2 Bereik van de monitor

De Monitor topsectoren 2017 levert een schat aan (macro)economische gegevens over de negen topsectoren. De monitor bevat in totaal ruim 30 indicatoren die ingedeeld kunnen worden in de thema's macro-economie, bedrijven, werkgelegenheid, R&D, innovatie, onderwijs en groene groei. Voor de kernindicatoren in de thema's macro-economie, bedrijven, werkgelegenheid en R&D zijn nieuwe cijfers beschikbaar over 2015 (en voor enkele ook ramingen voor 2016). In 2017 zijn de overige thema's, innovatie, onderwijs en groene groei, niet van een update voorzien. In paragraaf 1.3 is een updateoverzicht opgenomen naar thema.

De focus van dit rapport ligt op de bespreking van de onderzoeksopzet, de afbakening van de topsectoren en alle indicatoren. Ook worden de wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2016 toegelicht. Tegelijkertijd met dit rapport wordt ook een dashboard met daarin de resultaten van de monitor gepubliceerd³⁾.

Door de topsectoren op een consistente manier af te bakenen op basis van de economische hoofdactiviteit van bedrijven, is vergelijking tussen de topsectoren mogelijk. Ook kunnen hiermee uitkomsten voor het totaal van de topsectoren worden berekend. Dit is een maat voor het gezamenlijke (economische) belang van de topsectoren voor Nederland.

De afbakening van de topsectoren is tot stand gekomen in samenspraak met EZ. Deze monitor is complementair aan de informatie over topsectoren die door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) met betrekking tot het gebruik van het overheids-instrumentarium wordt aangeleverd. De informatie uit de monitor wordt door EZ en RVO.nl verwerkt in hun website Bedrijvenbeleid in beeld.

Het uitgangspunt voor de afbakening van de topsectoren is een zogenaamde sectorale benadering die wordt toegelicht in hoofdstuk 2. Voor de topsectoren Logistiek en Tuinbouw en uitgangsmaterialen is ook aanvullende informatie opgenomen waarbij ten dele een andere benadering is gevolgd. Bij de eerstgenoemde gaat het dan om het resultaat van een zogenaamde functionele beschrijving van de logistiek, bij de laatste om resultaten van onderzoek door Wageningen Economic Research (WER) naar het zogeheten Agro-complex⁴⁾.

³⁾ Monitor topsectoren 2017. Uitkomsten 2015. CBS (oktober 2017).

⁴⁾ Zie agrimatie.nl

1.3 Wijzigingen in de Monitor topsectoren 2017

Dit is de vijfde keer dat het CBS de Monitor topsectoren publiceert. Net als bij eerdere updates betekent dit dat er een nieuw jaar is toegevoegd. Een deel van de indicatoren dat is opgenomen in deze methodebeschrijving en tabellenset, is niet van een update voorzien. Om een zo compleet mogelijk beeld van het cijfermateriaal over de topsectoren te geven, zijn ze wel opgenomen in het rapport. Het volgende overzicht laat zien welke thema's dit jaar wel en welke niet geactualiseerd zijn. Een meer gedetailleerd overzicht op het niveau van individuele indicatoren is opgenomen in het tabellenoverzicht aan het begin van de tabellenset.

Updateoverzicht 2017

Titel	Status
Macro-economie	Update
Investeringen	Update
Export van goederen	Update
Export van diensten	Geen update
Bedrijvendynamiek	Update
Werkgelegenheid	Update
R&D	Update
Innovatie	Geen update
Onderwijs	Geen update
Groene groei	Geen update

Er is een aantal (methode)wijzigingen doorgevoerd in de Monitor topsectoren 2017. In dit kader worden kort de belangrijkste wijzigingen ten opzichte van de vorige keer uiteengezet. Een uitgebreide toelichting op de methode (en de wijzigingen daarin) is terug te vinden in de hoofdstukken 4 tot en met 7.

1. *Hergebruik afbakening maatwerk 2016.* De topsectoren afbakening is deels sectoraal, op basis van de Standaard Bedrijfsindeling (SBI) van het CBS, en deels maatwerk waarbij individuele bedrijven worden geselecteerd uit secundaire bronnen, zoals ledenlijsten van brancheverenigingen (zie hoofdstuk 2). Voor de Monitor topsectoren 2017 is eenmalig gekozen voor een aanpak waarbij het maatwerk niet van een update is voorzien. Dat betekent dat de maatwerklijst van 2016 (die betrekking heeft op de populatie in 2014) wordt hergebruikt. Bedrijven die op 1 december 2015 niet meer bestaan, verdwijnen uit het maatwerkdeel. Hergebruik betekent per definitie dat er geen aanwas is van nieuwe bedrijven in dit deel van de afbakening en dat de uitkomsten een (beperkte) onderschatting kunnen inhouden.
2. *Nieuwe en/of definitieve versies van de bronbestanden.* Voor een deel van de indicatoren is in de huidige monitor gebruik gemaakt van nieuwe, verbeterde, of definitieve versies van de bronbestanden voor 2014 of eerder (zie ook hoofdstuk 4).

3. *Correctie uitvoer van goederen voor de topsector Energie.* De cijfers in de vorige monitor voor de uitvoerwaarde van goederen in de subsector Duurzame Energie waren incorrect. Dit werkte ook door in de waarde voor de topsector Energie en het topsectorentotaal. Dit is hersteld voor de gehele reeks.
4. *Nieuwe indicatoren productiewaarde en toegevoegde waarde in constante prijzen (basisjaar 2010).* Vorig jaar is in aanvulling op de Monitor topsectoren 2016 een aparte tabellenset gepubliceerd met daarin de productiewaarde en toegevoegde waarde in constante prijzen⁵⁾. Cijfers over de productiewaarde en toegevoegde waarde in constante prijzen per topsector zijn nu opgenomen in de tabellenset van deze monitor (tabellen 1c en 1d) en zijn beschikbaar voor de verslagjaren 2010–2016 (zie ook paragraaf 4.3).

1.4 Indeling rapport

Dit rapport begint in hoofdstuk 2 met een algemene beschrijving van de methode voor de afbakening van de topsectoren. Daarnaast geeft dit hoofdstuk een overzicht van de afbakening per topsector. In hoofdstuk 3 bespreken we de methode voor de afbakening van de topsectoren voor de onderwijsindicatoren. De beschrijving van alle specifieke indicatoren komt aan bod in hoofdstuk 4. Voor elke indicator geven we aan wat de bron is, wat de definitie is, welke aandachtspunten er zijn bij de interpretatie van de uitkomsten en -indien van toepassing- welke veranderingen er zijn ten opzichte van de meting uit 2016. Hoofdstuk 5 behandelt de weegmethode en de methode voor het berekenen van het 'topsector totaal'-cijfer. In hoofdstuk 6 wordt de methode voor het berekenen van de indicatoren over R&D en innovatie besproken, gevolgd door de methode voor groene groei indicatoren in hoofdstuk 7. Hoofdstuk 8 geeft een toelichting op de gehanteerde begrippen en afkortingen. Het rapport sluit af met een uitgebreide tabellenset met de uitkomsten voor alle indicatoren.

⁵⁾ Productiewaarde en toegevoegde waarde van de topsectoren in constante prijzen (basisjaar 2010), 2010–2015. CBS (oktober 2016).

2.

Afbakening

topsectoren

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we de afbakening van de topsectoren zoals gehanteerd in de Monitor topsectoren 2017. Deze afbakening is tot stand gekomen in samenspraak met EZ en sluit zoveel mogelijk aan bij de definities in de adviesrapporten van de topteam. Hieronder beschrijven we eerst de methode voor de afbakening van de topsectoren in het algemeen. Daarna gaan we er per topsector dieper op in.

2.2 Methode afbakening topsectoren

Standaard Bedrijfsindeling als basis

De topsectoren zijn zo veel mogelijk op basis van de Standaard Bedrijfsindeling 2008 (SBI 2008) afgebakend¹⁾. Het gebruik van de SBI voor de afbakening van de topsectoren heeft de volgende voordelen:

- De SBI wordt binnen en buiten het CBS veel gebruikt, waardoor er veel mogelijkheden zijn voor het samenstellen van indicatoren met behulp van één afbakening.
- De SBI is gebaseerd op een internationale indeling. De SBI bestaat uit vijf verschillende niveaus, waarbij de eerste vier niveaus van de SBI gelijk zijn binnen de Europese Unie (EU). Hierdoor is het in principe mogelijk om internationaal vergelijkbare cijfers samen te stellen. Dit is echter wel afhankelijk van de mate van detail bij publicatie van gegevens door internationale instellingen.
- De indeling is stabiel en wordt slechts één keer in elke 15 tot 20 jaar aangepast aan wijzigingen in de economische structuur. De laatste ingrijpende wijziging heeft in 2008 plaatsgevonden. De indeling zal nu dus voor meerdere jaren hetzelfde blijven, wat het eenvoudiger maakt om indicatoren over meerdere jaren samen te stellen en te vergelijken.

Hoewel de SBI een vrij gedetailleerde classificatie is, kunnen niet alle topsectoren volledig op basis hiervan worden afgebakend. Sommige SBI-codes zijn namelijk te breed om onderscheid te kunnen maken tussen bedrijven die wel en niet binnen een topsector vallen. Wanneer we in een dergelijk geval de gehele SBI-code zouden meenemen in de afbakening, zou er te veel statistische 'ruis' ontstaan door bedrijven die, volgens de inzichten van de topteam en het beleid, niet tot de topsector behoren.

Alle topsectoren zijn in eerste instantie volledig op basis van SBI afgebakend. Deze afbakening is besproken met EZ. In overleg is bepaald voor welke topsectoren een SBI-afbakening voldoende is en voor welke topsectoren aanvullend maatwerk nodig is.

¹⁾ Meer informatie over de SBI is te vinden op de [CBS-website](#).

Uiteindelijk kunnen vier topsectoren volledig op basis van de SBI afgebakend worden:

- Agri&food;
- Chemie;
- High tech systemen en materialen;
- Life sciences & health;

Voor de overige vijf sectoren is aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau nodig:

- Creatieve industrie;
- Energie;
- Logistiek;
- Tuinbouw en uitgangsmaterialen;
- Water.

Aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau

Voor de topsectoren die niet volledig op basis van SBI kunnen worden afgebakend, is dus aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau uitgevoerd. Hierbij zijn individuele bedrijven geselecteerd op basis van extra informatie over de topsector. Deze informatie is afkomstig uit secundaire bronnen, zoals ledenlijsten van brancheverenigingen. Een voorbeeld is dat we bedrijven uit de Gaming industrie aan de Creatieve industrie hebben toegevoegd op basis van de ledenlijst van de Dutch Gaming Association (DGA). Daarnaast hebben we waar mogelijk aanvullende criteria opgesteld waaraan bedrijven moeten voldoen. Bijvoorbeeld: van de ledenlijst worden alleen bedrijven in een bepaalde SBI-code geselecteerd. Dit resulteert uiteindelijk in een complete lijst maatwerkbedrijven voor de vijf maatwerktopsectoren. Per verslagjaar, dus van 2010 tot en met 2014, zijn aparte maatwerklijsten bijgehouden.

Geen update maatwerk in 2017

De sectorale afbakening op basis van SBI beweegt automatisch mee met de bedrijvendynamiek in die sectoren. De maatwerkafbakening vereist een jaarlijkse update, waarbij nieuwe bedrijvenlijsten worden verwerkt. Bij de Monitor topsectoren 2017 is er eenmalig voor gekozen het maatwerk niet te vernieuwen. Dat betekent dat de maatwerklijst van 2016 (die betrekking heeft op de bedrijvenpopulatie in 2014) wordt hergebruikt. Bedrijven die op 1 december 2015 niet meer bestaan, verdwijnen uit het maatwerkdeel. Hergebruik betekent per definitie dat er geen aanwas is van nieuwe bedrijven in dit deel van de afbakening en dat de uitkomsten een (beperkte) onderschatting kunnen inhouden.

Om deze maatwerkbedrijven daadwerkelijk toe te voegen aan de topsectorafbakening hebben we de lijst met maatwerkbedrijven op basis van Kamer van Koophandel (KvK)-gegevens (nummer en naam, adres, woonplaats: NAW) gekoppeld aan het Algemeen Bedrijven Register (ABR) van het CBS. Elk bedrijf in het ABR heeft een uniek identificeerbaar nummer op basis waarvan koppeling met alle bedrijfsstatistieken binnen het CBS mogelijk is. Zo kunnen de indicatoren ook voor de maatwerkbedrijven berekend worden. Bij het bepalen van de maatwerkafbakening in het ABR hebben we de volgende beslisregels gehanteerd:

- De bedrijfseenheid van het ABR vormt de statistische eenheid voor de afbakening van topsectoren. We hebben hiervoor gekozen, omdat de bedrijfseenheid ook de statistische

eenheid voor vrijwel alle bedrijfsstatistieken binnen het CBS is. Deze beslisregel houdt in dat bedrijven in zijn geheel wel of niet tot een afbakening gerekend worden. De subsector Duurzame energie: niet-exploitatiefase (topsector Energie) vormt hierop een uitzondering. Hier wordt voor een aantal indicatoren aangesloten bij de Nationale Energie Verkenning (NEV), waar wel delen van bedrijven zijn toebedeeld aan de topsector (zie afbakening Energie in paragraaf 2.7).

- Van een bedrijf in het ABR dat uit meerdere bedrijfseenheden bestaat, worden alleen de relevante bedrijfseenheden meegenomen. Als een bedrijf in het ABR geregistreerd is als een lokale bedrijfseenheid (lokale vestiging van de bedrijfseenheid), nemen we de gehele bedrijfseenheid mee. De SBI en NAW gegevens zijn hiervoor leidend.
- Bedrijven worden alleen meegenomen als deze op peilmoment 1 december van een verslagjaar in het ABR teruggevonden worden. Dat lukt niet voor alle bedrijven die voorkomen op de ledenlijsten. Een belangrijke reden hiervoor is dat het peilmoment van de ledenlijsten niet altijd gelijk is aan het verslagjaar. Zie hiervoor ook paragraaf 2.3.
- Binnen een topsector mogen geen dubbeltellingen voorkomen en daarom heeft binnen een topsector de SBI-afbakening voorrang boven de maatwerkafbakening. Dit houdt in dat als een bedrijf al is meegenomen in de SBI-afbakening, deze niet meegenomen wordt in de maatwerkafbakening.

2.3 Algemene aandachtspunten afbakening

De methode voor de CBS-afbakening kent een aantal aandachtspunten waar rekening mee gehouden dient te worden bij het gebruik hiervan voor onderzoek:

- *De SBI is een typering van hoofdactiviteit.* Bedrijven worden in het ABR naar SBI ingedeeld op basis van economische hoofdactiviteit. Dit houdt in dat een bedrijf dat in meerdere sectoren actief is, aan één sector wordt toegedeeld. Hierdoor kunnen bedrijven ontbreken die slechts gedeeltelijk actief zijn in een topsector. Op basis van hoofdactiviteit kunnen bedrijven namelijk aan een andere sector zijn toegedeeld die niet wordt meegenomen in de afbakening. Een andere mogelijke vertekening betreft de bedrijven waarvan de hoofdactiviteit weliswaar tot een topsector behoort, maar die daarnaast ook in andere sectoren actief zijn. Deze nevenactiviteiten worden 'ten onrechte' ook meegerekend in de cijfers over de topsectoren. Dit aandachtspunt wordt ten dele ondervangen door het gebruik van maatwerkafbakeningen voor enkele topsectoren.
- *Overlap topsectoren.* Sommige SBI's en bedrijven komen in meerdere topsectoren voor. De totalen van de afzonderlijke topsectoren kunnen dus niet opgeteld worden tot een 'topsector totaal'-cijfer. Dit levert een overschatting op. Bij het berekenen van een totaal voor de topsectoren wordt voor deze overlap gecorrigeerd (zie hoofdstuk 7).
- *Onderwijsinstellingen:* Onderwijsinstellingen worden in principe niet meegenomen in de afbakening. Reden hiervoor is dat deze over het algemeen niet in hun geheel aan één topsector zijn toe te kennen, en relevante 'deel'-instellingen in het ABR niet te onderscheiden zijn.

Aandachtspunten met betrekking tot het maatwerk:

- *Kwaliteit bedrijvenlijsten.* Voor het maatwerk zijn aanvullende bronnen gebruikt. Dit zijn bijvoorbeeld lijsten van bedrijven die lid zijn van relevante brancheverenigingen of bedrijvenplatforms. Deze lijsten hebben niet als primair doel de topsectoren af te bakenen. Deze zijn in overleg echter wel voor dit doel ingezet. Dit leidt ertoe dat aan de ene kant relevante bedrijven kunnen ontbreken en dat aan de andere kant minder relevante bedrijven juist wel kunnen voorkomen. Het CBS heeft geen invloed op welke bedrijven op deze lijsten terechtkomen. Om zo goed mogelijk gebruik te maken van de lijsten, zijn beslisregels opgesteld om met de grootste kans de juiste bedrijven te selecteren.
- *Peilmoment bedrijvenlijsten.* De bedrijvenlijsten die bij het maatwerk zijn gebruikt hebben niet altijd betrekking op het verslagjaar waarvoor deze zijn gebruikt in de Monitor topsectoren. Belangrijke reden is dat deze niet altijd beschikbaar waren voor het juiste verslagjaar. We hebben hier zo goed mogelijk voor proberen te corrigeren door te kijken naar fusies, overnames en dergelijke. Dergelijke correcties zijn niet in alle gevallen mogelijk. In dat geval is uitgegaan van de bedrijvenlijst die het dichtst bij het verslagjaar ligt.
- *Koppeling lijst maatwerkbedrijven met het ABR.* Deze koppeling is niet altijd eenduidig. Zo bestaan grote bedrijven vaak uit meerdere bedrijfseenheden in het ABR. Voor deze bedrijven staat niet per definitie vast welke bedrijfseenheid relevant is voor de topsector. Een ander probleem betreft de kleine bedrijven waarbij gegevens op de ledenlijsten ontbreken of inconsistent zijn met gegevens in het ABR. In dit soort gevallen is per individueel bedrijf een keuze gemaakt om deze wel of niet mee te nemen in de afbakening op basis van de informatie die voor dat bedrijf beschikbaar was.
- *Hergebruik maatwerkafbakening in 2017.* Voor de Monitor topsectoren 2017 is de maatwerkafbakening van de voorgaande monitor hergebruikt. Zie paragrafen 1.3 en 2.2.

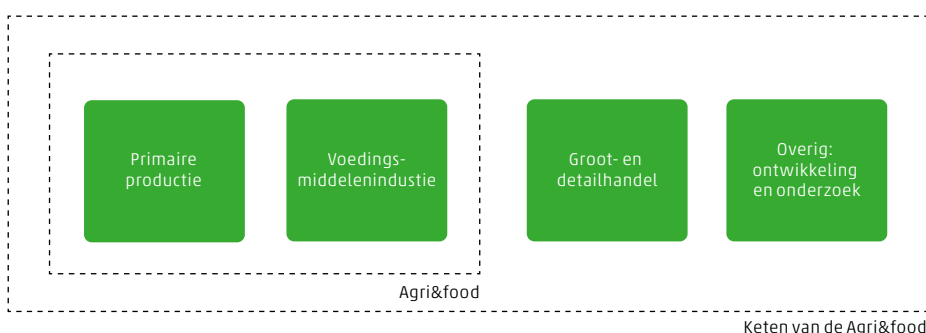
2.4 Afbakening Agri&food

Agri&food

In de Agri&food draait het om de voedselketen. De kern van de Agri&food bestaat uit de primaire productie van (grondstoffen voor) levensmiddelen en de verwerking hiervan in de voedingsmiddelenindustrie. Bij de subsector Primaire productie moet met name gedacht worden aan de kleine boerenbedrijven op het gebied van akkerbouw en het fokken en houden van dieren. De verwerking van onder andere vlees, zuivel, suiker, groente en fruit en verschillende halffabricaten behoort tot de subsector Voedingsmiddelenindustrie.

Daarnaast wordt vaak ook de keten om deze twee kernactiviteiten heen tot de topsector Agri&food gerekend. Het gaat dan om de speciaal voor voedingsmiddelen bestemde logistiek, handel en financiële dienstverlening en onderzoek en ontwikkeling op het gebied van de landbouw en de voedingsmiddelenindustrie.

2.4.1 Grafische weergave van de topsector Agri&food

De afbakening van de topsector Agri&food is volledig op de SBI 2008 gebaseerd. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.4.2 Overzicht afbakening topsector Agri&food

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Primaire productie	Teelt van granen, peulvruchten en oliehoudende zaden	01.11		x	
	Teelt van groenten en wortel- en knolgewassen	01.13		x	
	Fokken en houden van dieren	01.40		x	
	Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren	01.50		x	
	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw	01.61		x	
	Dienstverlening voor het fokken en houden van dieren	01.62		x	
	Behandeling van gewassen na oogst	01.63		x	
	Jacht	01.70		x	
	Visserij en kweken van vis en schaaldieren	03		x	
Voedingmiddelen-industrie	Vervaardiging van voedingsmiddelen	10		x	
	Vervaardiging van dranken	11		x	
Groot- en detailhandel	Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren en grondstoffen voor textiel en voedingsmiddelen	46.11		x	
	Groothandel in granen, oliën, zaden en veevoer. Exclusief groothandel in ruwe tabak.	46.21 (behalve 46.21.7)		x	
	Groothandel in levende dieren	46.23		x	
	Groothandel in huiden, vellen, leer en halffabricaten van leer	46.24		x	
Groot- en detailhandel (vervolg)	Groothandel in voedings- en genotmiddelen. Exclusief groothandel in tabaksproducten.	46.3 (behalve 46.35)		x	
	Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren	46.61		x	
	Groothandel in machines voor de voedings- en genotmiddelenindustrie	46.68.2		x	
	Supermarkten en dergelijke winkels met een algemeen assortiment voedings- en genotmiddelen	47.11		x	
	Gespecialiseerde winkels in voedings- en genotmiddelen. Exclusief winkels in tabaksproducten	47.2 (behalve 47.26)		x	
	Markthandel in voedings- en genotmiddelen	47.81		x	
	Eet- en drinkgelegenheden	56		x	
Overig	Vervaardiging kunstmeststoffen en stikstofverbindingen	20.15		x	
	Vervaardiging verdelgsmiddelen en overige landbouwchemicaliën	20.20		x	
	Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw	28.30		x	
	Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen	28.93		x	
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen	72.11.1		x	
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)	72.19.1		x	

Aandachtspunten afbakening

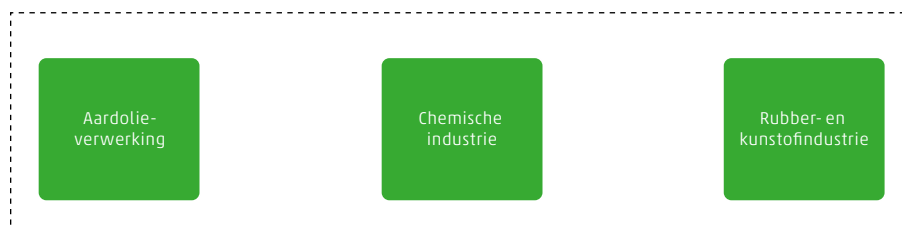
- Tussen de topsectoren Agri&food en Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal bestaat overlap. Tot beide topsectoren behoort bijvoorbeeld de teelt van groenten, wortel- en knolgewassen (SBI 01.13), de groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten (SBI 46.21.2), de groothandel in groenten- en fruit (SBI 46.31.1) en biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen (SBI 72.11.1).

2.5 Afbakening Chemie

Chemie

De chemische industrie maakt grondstoffen en producten die terug te vinden zijn in bijna alle voorwerpen om ons heen. Denk aan bijvoorbeeld kunststoffen, maar ook aan coatings die hout of metaal beschermen, waardoor ze langer meegaan. Ook cosmetica, kleurstoffen en metalen berusten allemaal op chemische kennis. De topsector Chemie is verdeeld in drie subsectoren: Aardolieverwerking, Chemische industrie, en Rubber- en kunststofindustrie. Binnen de subsector Aardolieverwerking vallen alle activiteiten rondom de verwerking van aardolie, waaronder raffinage. De subsector Chemische industrie omsluit vele activiteiten, zoals de vervaardiging van industriële gassen, chemicaliën, reinigingsmiddelen, kunstmatige vezels, en kleurstoffen. Binnen de Rubber- en kunststofindustrie vallen niet alleen de productie van rubber en kunststof, maar ook de vervaardiging van producten zoals banden, buizen, verpakkingsmiddelen en bouwmaterialen. Om overlap met de topsector Life sciences & health te voorkomen, wordt de farmaceutische industrie niet tot de topsector Chemie geteld.

2.5.1 Grafische weergave van de topsector Chemie

De afbakening van de topsector Chemie is volledig op de SBI 2008 gebaseerd. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.5.2 Overzicht afbakening topsector Chemie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Aardolie-verwerking	Vervaardiging van cokesovenproducten en aardolieverwerking	19		x	
Chemische industrie	Vervaardiging van chemische producten	20		x	
Rubber- en kunststofindustrie	Vervaardiging van producten van rubber en kunststof	22		x	

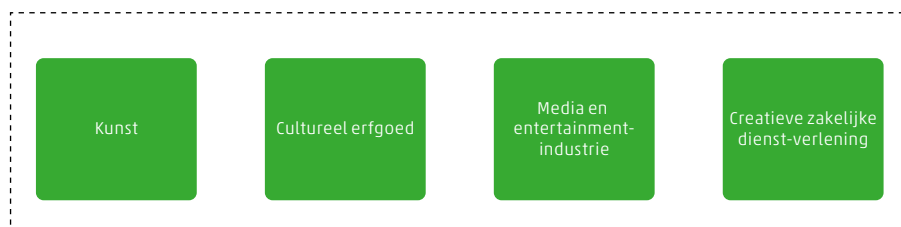
2.6 Afbakening Creatieve industrie

Creatieve industrie

De Creatieve industrie is al jaren één van de snelst groeiende sectoren van de Nederlandse economie. De Creatieve industrie is onder te verdelen in vier subsectoren: Kunst (o.a. podiumkunsten en scheppende kunst), Cultureel erfgoed (o.a. musea en monumentenzorg), Media en entertainmentindustrie (o.a. televisie- en radio-omroepen, platen- en filmmaatschappijen en gameontwikkelaars) en Creatieve zakelijke dienstverlening (o.a. mode, ontwerpers, architecten en reclamebureaus).

De Creatieve industrie omvat een uiteenlopende verzameling sectoren waarin de initiële creatie centraal staat: het creëren van vorm, betekenis of symbolische waarde. Ook de manier waarop zij die activiteiten vormgeven, het creatieve innovatieproces, speelt een belangrijke rol. Als topsector gaat het om bedrijven die vooral hun bestaansreden vinden in creativiteit, innovatie en ondernemerschap. Vooral in de subsectoren Kunst en Cultureel erfgoed speelt het winstoogmerk een minder grote rol dan in andere topsectoren.

2.6.1 Grafische weergave van de topsector Creatieve industrie

De afbakening van de topsector Creatieve industrie is grotendeels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau op basis van relevante ledenlijsten. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.6.2 Overzicht afbakening topsector Creatieve industrie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Kunst	Beoefening van podiumkunst	90.01.1		x	
	Producenten van podiumkunst	90.01.2		x	
	Dienstverlening voor uitvoerende kunst	9.002		x	
	Schrijven en overige scheppende kunst	90.03		x	
Cultureel erfgoed	Overige culturele uitleencentra en openbare archieven	91.01.9		x	
	Musea	91.02.1		x	
	Monumentenzorg	91.03		x	
Media en entertainment-industrie	Uitgeverijen	58		x	
	Productie en distributie van films en televisieprogramma's; maken en uitgeven van geluidsopnamen	59		x	
	Fotografie	74.20.1		x	
	Muziekmaatschappijen Uitgevers van: - audiovisuele content op digitale media en online - games en andere interactieve software		Ledenlijst NVPI		x
			Ledenlijst DGA		x
	Gaming industrie				
Creatieve zakelijke dienstverlening	Public relationsbureaus	70.21		x	
	Architectenbureaus	71.11		x	
	Reclamebureaus	73.11		x	
	Industrieel ontwerp en vormgeving	74.1		x	
	Digitale bureaus		Ledenlijst DDA		x

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van beeld- en geluidsdragers (NVPI): De NVPI is de branchevereniging van de entertainmentindustrie en vertegenwoordigt het merendeel van de Nederlandse muziekmaatschappijen, uitgevers van audiovisuele content op digitale media en online en uitgevers van games en andere interactieve software²⁾.
- Ledenlijst Dutch Gaming Association: De DGA richt zich op een ieder die een professionele belangstelling heeft in games en die in Nederland is gevestigd³⁾.
- Ledenlijst Dutch Digital Agencies: De DDA is de branchevereniging en kennisorganisatie van de beste digitale bureaus. Gezamenlijk vertegenwoordigen ze de Nederlandse digitale industrie⁴⁾.

Beslisregels maatwerk

- *Muziekmaatschappijen; Uitgevers van audiovisuele content op digitale media en online en games en andere interactieve software*
Alle bedrijven op de ledenlijst NVPI worden meegenomen met uitzondering van holdings (SBI 64.20 en 70.10).
- *Gaming industrie*

²⁾ www.nvpi.nl

³⁾ www.dutchgamesassociation.nl

⁴⁾ www.dutchdigitalagencies.com

Alle bedrijven van de ledenlijst DGA worden meegenomen met uitzondering van:

- Opleidingsinstituten zoals hogescholen en universiteiten (SBI 85);
- Advocatenkantoren (SBI 69.10);
- Boekhoudkantoren (SBI 69.20).

– *Digitale bureaus*

Alle bedrijven op de ledenlijst DDA worden meegenomen met uitzondering van holdings (SBI 64.20 en 70.10).

Aandachtspunten afbakening

- De creatieve mode-industrie kan op basis van SBI en ledenlijsten niet volledig worden afgebakend. Een deel van de creatieve mode-industrie valt binnen de SBI 74.10 (Industrieel design en vormgeving) die een onderdeel is van de afbakening van de Creatieve industrie. Maar binnen de SBI's voor industrie, groothandel en detailhandel zijn geen aparte categorieën voor de creatieve mode-industrie te onderscheiden. Dit onderdeel van de Creatieve industrie wordt daarom waarschijnlijk onderschat in de Monitor topsectoren.

2.7 Afbakening Energie

Energie

De groeiende vraag naar (duurzame) energie biedt allerlei kansen voor de Energiesector, bijvoorbeeld op het gebied van opwekking, transport en het verhandelen van (duurzame) energie.

De topsector Energie kan worden onderverdeeld in twee soorten bedrijven. De eerste groep bestaat uit bedrijven op het gebied van energieproductie- en voorziening. Zij behoren tot de Energiesector in verband met winning, verwerking, productie, transport en handel van energie en elektriciteit. In de Monitor topsectoren zijn deze bedrijven terug te vinden in de subsectoren 'Aardgas' en de 'Gerelateerde activiteiten'. Dit zijn met name bedrijven die zich bezig houden met de traditionele energiebronnen.

De tweede groep bedrijven behoort tot de subsector 'Duurzame energie: niet-exploitatiefase'. Bij de afbakening van deze subsector is aangesloten op de Nationale Energieverkenning⁵⁾. Voor de NEV zijn bedrijven geselecteerd die actief zijn in de keten rondom de productie van duurzame energie (niet-exploitatiefase), zoals bedrijven die zonnepanelen maken of de onderzoeksinstituten die onderzoek doen naar nieuwe hernieuwbare energiebronnen. Indien indicatoren beschikbaar zijn vanuit de NEV,

⁵⁾ Sinds de NEV 2016 wordt deze subsector aangeduid als 'activiteiten uit investeringen in hernieuwbare energie en energiebesparing'. Voor de Monitor topsectoren handhaven we de 'oude' term 'duurzame energie: niet-exploitatiefase'. Nationale Energieverkenning 2017, ECN, PBL, CBS en RVO.nl, 2017.

zijn deze voor de subsector Duurzame energie: niet-exploitatiefase opgenomen in de Monitor topsectoren. De overige indicatoren zijn op basis van bronmateriaal uit de NEV apart voor de Monitor topsectoren samengesteld.

2.7.1 Grafische weergave van de topsector Energie

De afbakening van de topsector Energie is gedeeltelijk gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. De afbakening van de subsector Duurzame energie: niet-exploitatiefase sluit aan bij de NEV en bestaat uit maatwerk.

In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.7.2 Overzicht afbakening topsector Energie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Aardgas	Winning van aardgas	06.20		x	
	Productie van aardgas	35.20		x	
	Dienstverlening voor de winning van aardolie en aardgas	91.0		x	
Duurzame energie	Productie van elektriciteit door thermische, kern- en warmtekrachtcentrales	35.11.1		x	
	Niet-exploitatiefase		NEV		x
Gerelateerde activiteiten	Beheer en exploitatie van transportnetten voor elektriciteit, aardgas en warm water	35.12		x	
	Distributie van elektriciteit en gasvormige brandstoffen via leidingen	35.13		x	
	Handel in elektriciteit en in gas via leidingen	35.14		x	
	Productie en distributie van stoom en gekoelde lucht	35.30		x	
	Vervaardiging van batterijen en accumulatoren	27.2		x	
	Speur- en ontwikkelingswerk	72.11.3 72.19.2 72.19.9			

Topsector Energie in relatie tot de NEV

Afbakening 'duurzame energiesector'

De NEV beschrijft onder andere de economische aspecten van de energievoorziening in Nederland. De 'duurzame' energieactiviteiten (i.e. hernieuwbare energie en

energiebesparing) die hierin beschreven worden, omvatten zowel exploitatie-activiteiten als activiteiten uit investeringen⁶⁾.

- Activiteiten uit investeringen: De bedrijven die actief zijn in waardeketens rondom de exploitatiefase, zoals de productie van hernieuwbare energiesystemen, R&D
- gericht op duurzame energietechnologieën, transport van windmolens, handel in biomassa. Ook bedrijven en instellingen die zich bezighouden met energiebesparing worden hierbij meegenomen.
- Exploitatieactiviteiten: winning, productie, omzetting, handel, opslag, transport en levering van hernieuwbare energie.

In de Monitor topsectoren zijn alleen de activiteiten uit investeringen vanuit de NEV meegenomen. De belangrijkste reden is dat hiervoor een lijst met bedrijven beschikbaar is. Voor de exploitatiefase bestaat geen complete lijst met bedrijven en zijn de uitkomsten in de NEV gebaseerd op ramingen die niet terug te leiden zijn naar individuele bedrijfseenheden. Voor de methodiek in de Monitor topsectoren die wordt gebruikt in de afbakening, de berekening van bepaalde indicatoren en berekening van het totaal topsectoren cijfer is het noodzakelijk dat informatie op bedrijfsniveau beschikbaar is.

Relatie tot de energiesector zoals gedefinieerd in de NEV

De NEV kent een brede afbakening van de energiesector waarin zowel de duurzame als niet-duurzame energie is meegenomen. Hieronder volgen kort de belangrijkste verschillen en overeenkomsten tussen de energiesector in de NEV en de topsector Energie in de Monitor topsectoren:

Overeenkomsten:

- De gaswinning en exploratie, de energienetwerken en de productie en handel in elektriciteit zijn onderdeel van zowel de topsector Energie als de energiesector in de NEV.
- De activiteiten in de waardeketen rondom hernieuwbare energie en energiebesparing zijn in beide publicaties meegenomen (duurzame energie niet-exploitatiefase in de Monitor topsectoren ofwel de activiteiten uit investeringen in hernieuwbare energie en energiebesparing in de NEV).

Verschillen:

- De raffinaderijen, oliewinning, benzinestations en groothandelaren in fossiele brandstoffen maken wel deel uit van de energiesector in de NEV maar zitten niet in de topsector Energie.
- De daadwerkelijke productie van hernieuwbare energie (exploitatiefase) zit wel in de energiesector in de NEV maar niet in de topsector Energie.
- De activiteiten in de waardeketen rondom conventionele energie zitten wel in de energiesector in de NEV maar niet in de topsector Energie.

Bronnen maatwerk

- NEV: lijst bedrijven voor de Duurzame energie: niet-exploitatiefase.

⁶⁾ Voorheen in de NEV bekend als de niet-exploitatiefase.

Beslisregels maatwerk

- Duurzame energie: niet-exploitatiefase
 - We nemen de complete lijst bedrijven over vanuit de NEV.
 - Enkele bedrijven die in deze subsector zitten, komen ook in de SBI-afbakening voor. We kiezen er dan voor om het berekende aandeel 'duurzaam' van die bedrijven bij de subsector duurzame energie mee te nemen en het overgebleven deel bij de subsector Aardgas of bij de subsector Gerelateerde activiteiten.
- Speur- en ontwikkelingswerk
 - We rekenen tot deze topsector: bedrijven binnen de SBI-codes 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.19.9 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de energiesector. Alleen bedrijven met minstens 2 werkzame personen worden meegenomen.
 - Wanneer een bedrijf ook in de NEV voorkomt (subsector Duurzame energie), nemen we het bedrijf mee bij de subsector Duurzame energie en niet bij de subsector Gerelateerde activiteiten.

Aandachtspunten afbakening

- Afbakening Duurzame energie: niet-exploitatiefase herzien in 2014. Voor twee categorieën bedrijven zijn in de NEV de uitkomsten niet gebaseerd op microdata van individuele bedrijven, maar modelmatig bijgeschat. Het gaat om de isolatiewerkzaamheden en de installatie van zonne- en windenergie. Voor deze twee groepen bedrijven waren dus geen microdata beschikbaar. In praktijk betekent dit dat voor de indicatoren die niet direct uit de NEV zijn overgenomen, deze bedrijven niet in de uitkomsten zitten. In de tabellen waar hier sprake van is, is dat aangegeven met een voetnoot.
- Aandelen Duurzame energie: niet-exploitatiefase. De bedrijven op de lijst uit de NEV kunnen naast duurzame energie ook andere activiteiten ontplooiën. Daarom zijn er in de NEV aandelen berekend die aangeven in welke mate een bedrijf zich bezighoudt met duurzame energie. Met deze aandelen is rekening gehouden in de indicatoren productie, toegevoegde waarde, werkzame personen, uitvoer van goederen, uitvoer van diensten, investeringen en werknemers voor deze subsector. Voor de overige indicatoren is dit conceptueel niet mogelijk. Een voorbeeld is de indicator voor oprichtingen. Een bedrijf wordt in zijn geheel wel of niet opgericht, een bedrijf kan niet gedeeltelijk opgericht worden. Voor de overige indicatoren wordt daarom geen rekening gehouden met de aandelen duurzame energie en is er voor deze subsector sprake van een bepaalde overschatting.

2.8 Afbakening High tech systemen en materialen

High tech systemen en materialen

De topsector High tech systemen en materialen ontwikkelt breed inzetbare, innovatieve producten en diensten voor industriële toepassingen. Kennis op het gebied van materialen en fotonica/optica speelt hierbij een belangrijke rol. Daarnaast maakt ICT een integraal onderdeel uit van de ontwikkelingen binnen de High tech systemen en materialen.

In de monitor omvat deze topsector hoofdzakelijk technologische activiteiten op het gebied van de metaalindustrie en de vervaardiging van machines, apparaten en transportmiddelen. Daarnaast wordt ook een deel van de keten om deze kernactiviteiten heen tot de topsector gerekend. Het gaat dan om het ontwikkelen, produceren en uitgeven van software, de keuring en controle van machines en apparaten en onderzoek en ontwikkeling op het gebied van High tech systemen en materialen. De handel in High tech systemen en materialen producten wordt niet tot de topsector gerekend.

2.8.1 Grafische weergave van de topsector High tech systemen en materialen

De afbakening van de topsector High tech systemen en materialen is volledig gebaseerd op de SBI 2008. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.8.2 Overzicht afbakening topsector High tech systemen en materialen

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Metaalindustrie	Vervaardiging van metalen in primaire vorm	24		x	
	Vervaardiging van reservoirs van metaal en van ketels en radiatoren voor centrale verwarming	25.2		x	
	Vervaardiging van stoomketels (geen ketels voor centrale verwarming)	25.3		x	
	Vervaardiging van wapens en munitie	25.4		x	
	Smeden, persen, stampen en profielwalsen van metaal; poedermetallurgie	25.5		x	

2.8.2 Overzicht afbakening topsector High tech systemen en materialen (slot)

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
	Oppervlaktebehandeling en bekleding van metaal; algemene metaalbewerking	25.6		x		
	Vervaardiging van gereedschap	25.73		x		
	Vervaardiging van stalen vaten e.d.	25.91		x		
	Vervaardiging van artikelen van draad en van kettingen en veren	25.93		x		
	Vervaardiging van bouten, schroeven en moeren	25.94		x		
	Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.	25.99		x		
	Reparatie van producten van metaal	33.11		x		
	Vervaardiging van machines en apparaten	Vervaardiging van computers en van elektronische en optische apparatuur	26		x	
		Vervaardiging van elektrische apparatuur	27		x	
		Vervaardiging van overige machines en apparaten	28		x	
Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen		32.50		x		
Reparatie en onderhoud van machines		33.12		x		
Reparatie van elektronische en optische apparatuur		33.13		x		
Reparatie van elektrische apparatuur		33.14		x		
Reparatie van overige apparatuur		33.19		x		
Vervaardiging van transport-middelen	Installatie van industriële machines en apparatuur	33.2		x		
	Vervaardiging van rubberbanden en loopvlakvernieuwing	22.11		x		
	Vervaardiging van overige producten van kunststof	22.29		x		
	Vervaardiging van auto's	29.10		x		
	Carrosseriebouw	29.20.1		x		
	Vervaardiging van elektrische en elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's	29.31		x		
	Vervaardiging van niet-elektrische en -elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's	29.32		x		
	Vervaardiging van rollend spoor- en tramwegmaterieel	30.20		x		
	Vervaardiging van vliegtuigen en onderdelen daarvoor	30.30		x		
	Vervaardiging van militaire gevechtsvoertuigen	30.40		x		
	Vervaardiging van transportmiddelen n.e.g.	30.9		x		
	Reparatie en onderhoud van vliegtuigen	33.16		x		
	Reparatie en onderhoud van overige transportmiddelen	33.17		x		
	Overig	Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software	62.01		x	
		Technisch speur- en ontwikkelingswerk	72.19.2		x	
Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies		71.12		x		
Keuring en controle van machines, apparaten en materialen		71.20.2		x		

2.9 Afbakening Life sciences & health

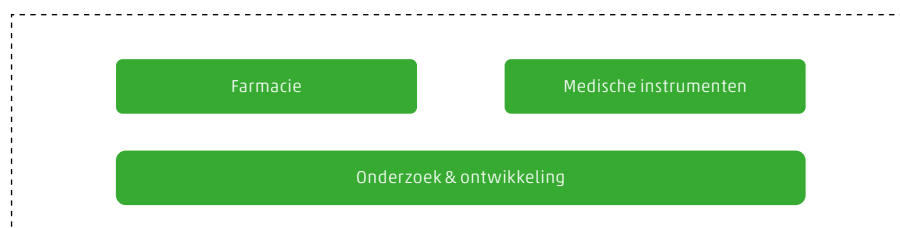
Life sciences & health

De topsector Life sciences & health is een innovatieve en technologie-intensieve sector gericht op de gezondheid van mens en dier. Deze topsector bestaat uit de deelgebieden Farmacie (o.a. vervaardiging van farmaceutische producten en grondstoffen), Medische instrumenten (o.a. vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen, bestralingsapparatuur en van elektromedische en

elektrotherapeutische apparatuur) en Onderzoek (o.a. medische laboratoria en al dan niet biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk).

Verschillende technologieën die aan de basis liggen van de topsector, zijn onder meer genomics, nanotechnologie, biotechnologie en bio-informatica. De topsector Life sciences & health is sterk verweven met andere topsectoren. Vooral de Agri&food en High tech systemen en materialen zijn van belang.

2.9.1 Grafische weergave van de topsector Life sciences & health

De afbakening van de topsector Life sciences & health is volledig gebaseerd op de SBI 2008. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.9.2 Overzicht afbakening topsector Life sciences & health

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Farmacie	Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten	21		x	
Medische instrumenten	Vervaardiging van bestralingsapparatuur en van elektromedische en elektrotherapeutische apparatuur	26.60		x	
	Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen	32.50		x	
Onderzoek	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van medische producten en farmaceutische processen en van voeding	72.11.2		x	
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid en voeding (niet biotechnologisch)	72.19.3		x	

Aandachtspunten afbakening

- Deze afbakening concentreert zich op Life sciences & health bedrijven en laat de publieke gezondheidszorg buiten beschouwing.

2.10 Afbakening Logistiek

Transport en opslag

Tot de Transport en opslag worden binnen de standaard bedrijfsindeling van het CBS alle gespecialiseerde logistieke bedrijven gerekend. De sector Transport en opslag is in twee subsectoren opgedeeld. De subsector Transport en overslag richt zich voornamelijk op transport van goederen in alle mogelijke modaliteiten, zoals over de weg en het water. De tweede subsector richt zich op opslag, dienstverlening en supportactiviteiten. Hieronder vallen ook cargadoors, expediteurs en bedrijven die zich richten op ICT, advies en onderzoek op het gebied van logistiek. In deze paragraaf wordt de sectorale afbakening van de Transport en opslag beschreven. Dit houdt in dat logistieke activiteiten in de industrie, handel, retail (bijvoorbeeld distributiecentra in de groothandel), bouw en andere (top)sectoren niet zijn meegenomen.

Logistiek: een andere benadering

Logistiek kan op twee manieren benaderd worden, als sector of als functie. Tot de logistieke sector worden binnen de standaard bedrijfsindeling van het CBS alle gespecialiseerde logistieke bedrijven gerekend: Transport en opslag. Binnen de topsector Logistiek zelf wordt logistiek echter als functie beschouwd. Als functie snijdt logistiek door sectorale classificaties heen. Het gaat dan om alle logistieke activiteiten die in het bedrijfsleven worden ontplooid. Denk bijvoorbeeld aan een distributiecentrum in de modesector, een bloemenveiling of een bedrijf(sonderdeel) in de chemie dat goederenstromen wereldwijd effectief en efficiënt aanstuurt. Logistiek is voor de meeste bedrijven een nevenactiviteit die niet goed te onderscheiden is van de overige activiteiten binnen het bedrijf. Voor de meeste indicatoren is het binnen de onderzoeksopzet van de monitor niet mogelijk een functionele benadering toe te passen. Daarom is het CBS primair uitgegaan van de Sector Transport en opslag.

Logistiek functioneel

Om toch informatie te kunnen geven over de functionele topsector Logistiek, is een alternatieve benadering nodig. Voor een aantal indicatoren zijn aanvullende cijfers samengesteld. De basis hiervoor is een lijst met beroepen waarbij activiteiten verricht worden op het vlak van logistiek. Vervolgens is op basis van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) voor alle bedrijfssectoren bepaald welk deel van het aantal arbeidsjaren kan worden toegerekend aan deze logistieke beroepen. Ten slotte zijn aan de hand van deze aandelen cijfers voor de indicatoren productie, toegevoegde waarde en werkzame personen berekend. Deze functionele cijfers worden apart getoond.

2.10.1 Grafische weergave van de topsector Transport en opslag

De afbakening van de Transport en opslag is grotendeels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.10.2 Overzicht afbakening Transport en opslag

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Transport en overslag	Personenvervoer per spoor (geen tram of metro)	49.10			x
	Goederenvervoer per spoor	49.20		x	
	Goederenvervoer over de weg	49.4		x	
	Transport via pijpleidingen	49.50		x	
	Zee- en kustvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)	50.20		x	
	Binnenvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)	50.40		x	
	Goederenvervoer door de lucht	51.2		x	
Post en koeriers	53			x	
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	Opslag	52.1		x	
	Dienstverlening voor vervoer	52.2		x	
	ICT, advies en onderzoek		logistiek.nl		x

Bronnen maatwerk

- De bron voor het maatwerk in deze subsector is de leverancierslijst van Logistiek.nl.

Beslisregels maatwerk

- *Vervoer per spoor*
Goederen- en personenvervoer zijn niet goed van elkaar te onderscheiden in het ABR. Daarom zijn naast de SBI 49.20 (goederenvervoer per spoor) ook bedrijven uit SBI 49.10 (personenvervoer per spoor) waarvan duidelijk was dat deze aan goederenvervoer deden, meegenomen in de afbakening.
- *ICT, advies en onderzoek*
 - We selecteren de leveranciers op de ledenlijst van Logistiek.nl met de branchefocus 'Logistiek en transport' of 'Onbekend'.
 - Voor de verslagjaren 2010 en 2011 was het mogelijk bedrijven te selecteren in de categorieën 'Automatisering' en 'Diensten- adviesbureaus'. Vanaf verslagjaar 2012 bestond deze indeling niet meer en zijn in overleg met Logistiek.nl bedrijven geselecteerd in de categorieën: 'Auto ID & voice', 'Enterprise Resource Planning', 'Supply Chain Management', 'Transport en distributie' en 'Warehouse management systems'. Deze selectie moet een vergelijkbare groep bedrijven opleveren.

- Bedrijven met branchefocus 'Logistiek en transport' nemen we allemaal mee, exclusief holdings (SBI 64.20 en 70.10). Dit betekent dat we ook bedrijven meenemen die zich op basis van hun website op functionele logistiek lijken te richten en niet op de sectorale logistiek zoals afgebakend in bovenstaande tabel.
- Voor de leveranciers die geen branchefocus hebben opgegeven (branchefocus 'Onbekend') maken wij op basis van hun website een inschatting van hun branchefocus. Alleen bedrijven die zich richten op de sectorale of functionele logistiek nemen we mee.

Aandachtspunten afbakening

- Door een verandering in de indeling van de categorieën van de ledenlijst logistiek, wijkt de groep bedrijven die voor verslagjaren 2010 en 2011 zijn geselecteerd voor het maatwerk iets af van de bedrijven die vanaf verslagjaar 2012 zijn geselecteerd. Dit levert voor sommige indicatoren een kleine trendbreuk op. De subsector Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten zal vanaf 2012 voor een aantal indicatoren iets lagere uitkomsten laten zien.

2.11 Afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

De topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen omvat de gehele tuinbouwketen vanaf het bouwen van de kassen, het telen van de zaden tot aan het veilen van groenten, fruit en bloemen. De bedrijven uit de Tuinbouw en uitgangsmaterialen zijn in de monitor onderverdeeld in twee subsectoren. De eerste subsector, Primaire productie, bestaat uit alle bedrijven binnen de primaire productie van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen, zoals de teelt van zaden, groenten en sierplanten. De bedrijven in de keten rondom de primaire productie zijn geclusterd in de subsector Overig. Deze subsector bestaat uit de toeleveranciers van de glastuinbouw zoals kassenbouwers, dienstverleners binnen de tuinbouw, behandelaars van zaden en gewassen na de oogst, groothandelaren en veilingen binnen de tuinbouw en tot slot speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van de tuinbouw.

De Monitor topsectoren beschrijft de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen volgens twee verschillende gezichtspunten. De informatie van het CBS over deze topsector heeft een sectorale benadering. Dat wil zeggen dat de gegevens betrekking hebben op alle productieprocessen van de branches binnen de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Dat is inclusief de geproduceerde nevenactiviteiten door de tuinbouw, zoals akkerbouwproductie door tuinbouwbedrijven. Deze werkwijze maakt de topsectoren onderling vergelijkbaar. Daarnaast worden cijfers getoond over de Tuinbouw en uitgangsmaterialen conform de Agrocomplex benadering van Wageningen Economic Research⁷⁾ (zie kader). In deze paragraaf wordt de sectorale afbakening van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen beschreven.

Tuinbouwcomplex

Het Tuinbouwcomplex omvat de tuinbouw, alsmede de bedrijven die hiermee samenhangen. Wageningen Economic Research beschrijft de gehele keten, zowel primaire tuinbouw als de verwerking en distributie van deze tuinbouwproducten en diensten die hiervoor nodig zijn, zoals energie, kunstmest veevoer en zakelijke dienstverlening. De WER cijfers verschillen van de CBS cijfers door een andere conceptuele benadering van de toeleveranciers. De WER brengt de betekenis van toeleveranciers aan de tuinbouwbedrijven en afnemers van tuinbouwproducten namelijk in beeld via een input-outputmodel. Dat model gebruikt input-outputtabellen die de omvang van zakelijke transacties tussen sectoren laten zien. Deze methode is toepasbaar voor een beperkt aantal (kern)indicatoren uit de monitor.

2.11.1 Grafische weergave van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

De afbakening is grotendeels gebaseerd op basis van de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

⁷⁾ Zie agrimatie.nl

2.11.2 Overzicht afbakening topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Primaire productie	Teelt van granen, peulvruchten en oliehoudende zaden → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.11	Ledenlijst Plantum		x
	Teelt van groenten en wortel- en knolgewassen	01.13		X	
	Teelt van eenjarige gewassen	01.19		X	
	Druiventeelt	01.21		X	
	Teelt van pit- en steenvruchten	01.24		X	
	Teelt van overige boomvruchten, kleinfruit en noten	01.25		X	
	Teelt van specerijgewassen en van aromatische en medicinale gewassen	01.28		X	
	Teelt van overige meerjarige gewassen	01.29		X	
	Teelt van sierplanten	01.30		X	
	Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren → plantaardig uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.50	Ledenlijst Plantum		x
Overig	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.61	Ledenlijst Plantum		x
	Behandeling van gewassen na de oogst → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.63	Ledenlijst Plantum		x
	Behandeling van zaden voor vermeerdering	01.64		X	
	Bedrijven uit de sector plantaardig uitgangsmateriaal (veredeling, vermeerdering, opkweek, machines e.a. materialen, handel) Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum (voor zover nog niet in andere SBI's)		Ledenlijst Plantum		x
	Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten	46.21.2		X	
	Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen assortiment → glastuinbouw, uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijsten AVAG en Plantum	46.21.8	Ledenlijsten AVAG en Plantum		x
	Groothandel in overige akkerbouwproducten → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	46.21.9	Ledenlijst Plantum		x
	Groothandel in bloemen en planten	46.22		X	
	Groothandel in groenten en fruit	46.31.1		X	
	Toeleveranciers uit de sector glastuinbouw (kassenbouw, installatie, machines e.a. materialen, handel) Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst AVAG (voor zover nog niet in andere SBI's)		Ledenlijst AVAG		x
	Veilingen van landbouw- tuinbouw- en visserijproducten Maatwerk: Veilingen tuinbouw	82.9.91	Alleen tuinbouw		x
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van agrarische producten en processen	72.11.1	Alleen plantaardig		x
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen	72.11.3	Alleen plantaardig		x
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)	72.19.1	Alleen plantaardig		x
	Technisch speur- en ontwikkelingswerk	72.19.2	Alleen plantaardig		x
	Overig speur- en ontwikkelingswerk op natuurwetenschappelijk gebied (niet biotechnologisch)	72.19.9	Alleen plantaardig		x

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Plantum: Plantum is een branchevereniging voor bedrijven uit de sector plantaardig uitgangsmateriaal⁸⁾. De leden van Plantum zijn actief in veredeling, vermeerdering, opkweek en handel van zaden, bollen, knollen, stekken en jonge planten.

⁸⁾ www.plantum.nl

- Ledenlijst AVAG. AVAG is een brancheorganisatie van de Nederlandse kassenbouw- en installatiesector⁹⁾.

Beslisregels maatwerk

- *Primaire productie van tuinbouwproducten*
We rekenen graszaad en het uitgangsmateriaal voor de akkerbouwgewassen (inclusief pootaardappelen) ook tot de sector tuinbouw en selecteren hiervoor de bedrijven die lid zijn van Plantum plus een SBI-code 01.11 (Teelt van granen peulvruchten en oliehoudend zaden) of 01.50 hebben (Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren).
- *Behandeling van plantaardig uitgangsmateriaal*
We selecteren alle bedrijven op de ledenlijst van Plantum die een SBI-code 01.61 (Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw) of 01.63 (Behandeling van gewassen na de oogst) hebben.
- *Andere activiteiten op gebied van plantaardig uitgangsmateriaal (excl. groothandel)*
We selecteren bedrijven op de ledenlijst van Plantum met één van de volgende SBI-codes:
 - 16.24 Vervaardiging van houten emballage
 - 28.30 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw
 - 28.93 Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen
 - 62.01 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
 - 72.19.2 Technisch speur- en ontwikkelingswerk
 - 72.19.3 Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid en voeding (niet biotechnologisch)
- *Kassenbouw en installatiebouw (exclusief groothandel)*
We selecteren bedrijven op de ledenlijst van AVAG met één van de volgende SBI-codes:
 - 22.21 Vervaardiging van platen, folie, buizen en profielen van kunststof
 - 23.99 Vervaardiging van overige producten van beton, gips en cement
 - 25.11 Vervaardiging van metalen constructiewerken en delen daarvan
 - 25.21 Vervaardiging van ketels en radiatoren voor centrale verwarming
 - 25.99 Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.
 - 26.51 Vervaardiging van meet-, regel-, navigatie- en controleapparatuur
 - 28.15 Vervaardiging van tandwielen, lagers en overige drijfwerkelementen
 - 28.22 Vervaardiging van hijs-, hef- en transportwerktuigen
 - 28.25 Vervaardiging van machines en apparaten voor industriële koeltechniek en klimaatregeling
 - 28.30 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw
 - 33.22.1 Installatie van machines voor algemeen gebruik (geen gereedschap)
 - 41.20 Algemene burgerlijke en utiliteitsbouw
 - 43.21 Elektrotechnische bouwinstallatie
 - 43.22 Loodgieters- en fitterswerk; installatie van sanitair en van verwarmings- en luchtbehandelingsapparatuur
 - 43.29 Overige bouwinstallatie
 - 62.01 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software

⁹⁾ www.avag.nl

- *Groothandel en handelsbemiddeling*
 We selecteren alle bedrijven met een SBI code 46.21.2 (Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten), 46.22 (Groothandel in bloemen en planten) en 46.31.1 (Groothandel in groenten en fruit). Binnen de SBI-code 46.11 zijn de grotere bedrijven (40 werknemers of meer) geselecteerd die aan handelsbemiddeling doen ten behoeve van de tuinbouw. Daarnaast worden ook bedrijven van de ledenlijsten van AVAG en Plantum geselecteerd als ze één van de volgende SBI-codes hebben:
 - 46.11 Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren en grondstoffen voor textiel en voedingsmiddelen
 - 46.21.8 Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen assortiment
 - 46.21.9 Groothandel in overige akkerbouwproducten
 - 46.61 Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren
 - 46.69.2 Groothandel in machines en apparaten voor warmte-, koel- en vriestechniek
 - 46.69.4 Groothandel in appendages, technisch toebehoren e.d.
 - 46.69.9 Groothandel in overige machines, apparaten en toebehoren voor industrie en handel n.e.g.
 - 46.73.4 Groothandel in vlakglas
 - 46.73.8 Groothandel gespecialiseerd in overige bouwmaterialen
 - 46.75.2 Groothandel in bestrijdingsmiddelen en kunstmeststoffen
- *Tuinbouwveilingen*
 Binnen de SBI-code 82.99.1 (Veilingen van landbouw- tuinbouw- en visserijproducten) zijn bedrijven geselecteerd die aan veilingen doen ten behoeve van de tuinbouw.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*
 We rekenen tot deze topsector: de SBI-codes 72.11.1 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van agrarische producten en processen), 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.1 (Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.19.9 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) naar bedrijven die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Bedrijven binnen deze SBI-codes en die op de ledenlijst van Plantum staan worden meegenomen als het aantal werkzame personen minstens 2 is.

Aandachtspunt afbakening

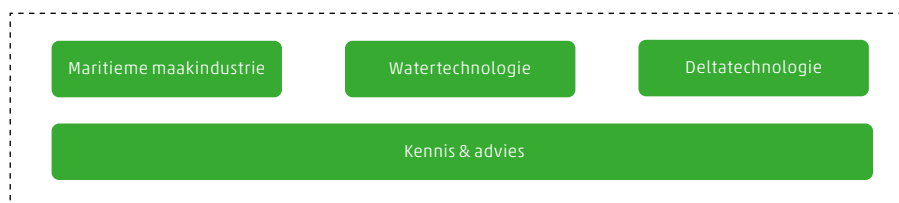
- Tussen de topsectoren Agri&food en Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal bestaat overlap. Tot beide topsectoren behoort bijvoorbeeld de teelt van groenten, wortel- en knolgewassen (SBI 01.13), de groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten (SBI 46.212), de groothandel in groenten- en fruit (SBI 46.311) en biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen (SBI 72.111).

2.12 Afbakening Water

Water

Nederland is in meerdere opzichten onlosmakelijk verbonden met water. De topsector Water beslaat dan ook bedrijven uit sterk verschillende deelgebieden. De eerste is de subsector Maritieme maakindustrie. Hierbij gaat om scheepswerven voor scheepsbouw of scheepsreparatie. Tot deze subsector behoren ook de leveranciers van de schepenbouwers en -reparateurs. Het onderwerp van de subsector Watertechnologie is drinkwater. Deze subsector zorgt door de winning, de distributie en de zuivering van water voor schoon en voldoende drinkwater voor de bevolking. Ten derde is er de subsector Deltatechnologie. Zonder de deltattechnologie zou het Nederland van vandaag een stuk kleiner zijn. Voornamelijk vanwege de deltawerken staat Nederland op het gebied van water op de kaart. Voor alle genoemde deelgebieden is onderzoek en specialistische kennis nodig. Dit is geclusterd in het vierde deelgebied, de subsector kennis en advies. De topsector Water omvat hiermee een breed scala aan activiteiten.

2.12.1 Grafische weergave van de topsector Water

De afbakening van de topsector Water is deels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.12.2 Overzicht afbakening topsector Water

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Maritieme maakindustrie	Bouw van schepen en drijvend materieel	30.11		X	
	Bouw van sport- en recreatievaartuigen	30.12		X	
	Reparatie en onderhoud van schepen	33.15		X	
	Dienstverlening winning van aardgas Maatwerk: Offshore industrie	09.10			x
	Geen SBI Maatwerk: Toeleveranciers van maritieme sector			Ledenlijst Scheepsbouw NL	x

2.12.2 Overzicht afbakening topsector Water (slot)

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Watertechnologie, watervoorziening en afvalwaterbehandeling	Winning en distributie van water	36.00		X	
	Afvalwaterinzameling en -behandeling Maatwerk: Enkel private sector	37.00			
	Behandeling van onschadelijk afval Maatwerk: grondstofterugwinning (fosfaat).	38.21			
Deltatechnologie	Productie van apparaten		MIT-Water TKI-Water-technologie		x
	Leggen van rioleringen, buizen en pijpleidingen; aanleg van bronbemaling	42.21		X	
	Natte waterbouw	42.91		X	
Kennis en advies	Bouw van kunstwerken	42.13			x
	Speur- en ontwikkelingswerk Kennisinstituut	72.11.3 72.19.2 72.19.9			x
	Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies	71.12	Ledenlijst Scheepsbouw NL MIT-Water TKI-Water-technologie NWP		x

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Scheepsbouw Nederland (Scheepsbouw NL): Scheepsbouw NL is de gezamenlijke organisatie van Vereniging Nederlandse Scheepsbouwindustrie (VNSI) en Vereniging Holland Marine Equipment¹⁰⁾.
- Ledenlijst Netherlands Water Partnership (NWP): Het NWP is een publiek-private netwerkorganisatie¹¹⁾.
- Lijst met voorlopige aanvragers TKI-regeling Watertechnologie: Om innovaties te stimuleren en economische waarde te creëren uit ontwikkelde kennis, is eind 2012 de TKI-regeling (Topconsortia Kennis en Innovatie) van kracht geworden. Voor elk van de clusters binnen de topsector Water zijn TKI's ingericht. Binnen de TKI Watertechnology werken private partijen en kennisinstututen samen aan onderzoeksprojecten.
- Deelnemerslijst van Mkb Innovatiestimulering Topsector water (MIT-Water): De MIT is gericht op de negen topsectoren. Voor elke topsector is een budget beschikbaar. De topsector Water heeft gekozen om in 2014 ondersteuning aan het mkb op de volgende manieren mogelijk te maken: kennisvouchers, haalbaarheidsstudies en R&D samenwerkingsprojecten.

Beslisregels maatwerk

- *Offshore industrie*
Binnen de subklasse van de dienstverlening voor winning van aardolie en aardgas (SBI-code 09.10) zijn alleen bedrijven met industriële productie ten behoeve van offshore werkzaamheden meegenomen.

¹⁰⁾ Scheepsbouw.nl is niet meer actief. Voor de maatwerkafbakening 2014 zijn oude lijsten toegepast.

¹¹⁾ www.nwp.nl

- *Toeleveranciers Maritieme maakindustrie*
Van de ledenlijst Scheepsbouw NL worden de bedrijven uit de industriële productie en de bouwnijverheid meegenomen. Dit zijn SBI-codes 19 t/m 32 (exclusief 30.11, 30.12) en SBI-codes 41, 42 en 43.
- *Afvalwaterinzameling en -behandeling*
De bestaande subklasse afvalwaterinzameling en -behandeling is te breed (SBI-code 37), de overheidsbedrijven (zoals waterschappen) hierin worden niet meegenomen.
- *Behandeling van onschadelijk afval*
De bestaande subklasse behandeling van onschadelijk afval is te breed (SBI-code 38.21), hieruit worden alleen bedrijven meegenomen die fosfaat terugwinnen uit afvalwater.
- *Productie van apparaten t.b.v. watertechnologie*
Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de deelnemerslijst MIT-Water en voorlopige aanvragers van de TKI-Watertechnologie. Van deze lijsten worden de bedrijven uit de industriële productie meegenomen (SBI-codes 19 t/m 32).
- *Bouw van kunstwerken*
De SBI-code bouw van kunstwerken (SBI-code 42.13) omvat bedrijven die actief zijn in de bouw van kunstwerken, zoals bruggen, tunnels, viaducten. Wij hebben binnen deze SBI via maatwerk gezocht naar bedrijven met toepassingen in de deltatechnologie en waterbouw. Hieronder vallen bedrijven die actief zijn bij de bouw van onder andere bruggen, tunnels, aquaducten, kademuren en sluisen.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*
We rekenen tot deze topsector: de SBI-codes 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.199 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) naar bedrijven met minstens 2 werkzame personen die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de watersector.
- *Ingenieurs en overig technisch ontwerp binnen de topsector*
Alle bedrijven op de ledenlijsten NWP en Scheepsbouw NL, op de deelnemerslijst MIT-water of op de lijst voorlopige aanvragers TKI-Watertechnologie en met SBI-code 71.12 (ingenieurs en overig technisch ontwerp) worden meegenomen.

Aandachtspunten afbakening

- In de Monitor topsectoren uit 2012 is voor de afbakening van de subklasse productie van apparaten t.b.v. watertechnologie gebruik gemaakt van de deelnemerslijst van IP watertechnologie (IPW). In 2011 is IPW echter afgesloten. Daarom is in de Monitor topsectoren uit 2014 (vanaf verslagjaar 2012) de IPW deelnemerslijst vervangen door twee alternatieve lijsten, namelijk de deelnemerslijst MIT-Water en de lijst met voorlopige aanvragers TKI-Watertechnologie. Hierdoor wijkt de afbakening van de topsector Water voor dit onderdeel vanaf verslagjaar 2012 af met de afbakening van verslagjaren vóór 2012.
- De topsector Water is een relatief kleine topsector waarvoor relatief veel maatwerk heeft plaatsgevonden. Om ervoor te zorgen dat de invloed van enkele grote bedrijven die op de maatwerklijsten voorkomen maar relatief weinig met Water te maken hebben niet onevenredig groot is en voor vertekening van de cijfers zorgt, is voor deze grote bedrijven een extra beslisregel toegepast. Alleen bedrijven van 250 of meer werkzame personen die op één van de vier maatwerklijsten (NWP, Scheepsbouw NL, MIT-Water

en TKI-Watertechnologie) staan en waarvan uit hun jaarverslagen, bedrijfsprofiel en/of website blijkt dat hun activiteiten 50 procent of meer aan de topsector Water gerelateerd zijn, worden meegenomen in de afbakening van de topsector Water.

3.

Afbakening

topsectoren

onderwijs

3.1 Inleiding

Twee van de indicatoren die zijn opgenomen in de Monitor topsectoren gaan over het aantal inschrijvingen en behaalde diploma's voor opleidingen die relevant zijn voor de topsectoren. Het doel van deze indicatoren is te monitoren of er voldoende potentiële instroom is van goed opgeleid personeel voor de verschillende topsectoren. Voor het samenstellen van deze indicatoren over het onderwijs is een afbakening nodig van de onderwijsrichtingen die aan een topsector worden toegekend. De afbakening per topsector is gedaan aan de hand van de Standaard Onderwijsindeling (SOI).

Standaard Onderwijsindeling (SOI)

De SOI is een classificatie van opleidingen naar niveau en richting. De SOI is bedoeld als hulpmiddel voor het coderen en classificeren van opleidingen bij onderzoek, personeelsadministraties en andere registraties. Het CBS gebruikt de SOI voor het verwerken van opleidingsgegevens bij veel persoons- en huishoudens-enquêtes en de vacature-enquête. De SOI is onderverdeeld in 7 niveaus en 454 richtingen. De SOI sluit volledig aan bij de International Standard Classification of Education (ISCED). De volledige classificatie van SOI (2006) wordt weergegeven op de website van het CBS¹⁾.

3.2 Methode afbakening topsectoren onderwijs

In dit hoofdstuk beschrijven we de afbakening van de sectoren op basis van de SOI. Elke topsector wordt beschreven in een apart hoofdstuk. De afbakening gebeurt in drie stappen:

1. Niveau

Ten eerste maken we een selectie van de niveaus die worden meegenomen in de afbakening. We nemen alleen het middelbaar beroepsonderwijs en het hoger onderwijs mee. Het niveau is af te leiden uit de eerste twee digits van de SOI, in de SOI indeling is dit niveau 4 tot en met 7. De niveaus worden later vertaald naar mbo, hbo en wo.

2. Richting

Per topsector beschrijven we welke richtingen worden meegenomen. Aan de hand van definitie van de topsector en de subsectoren zoals ook opgenomen bij de afbakening van de topsectoren op basis van de SBI, is gekeken naar de richtingen die aansluiten bij de topsector. Hiervoor is een top-down procedure toegepast. De SOI 2006 deelt de richting van een opleiding hiërarchisch in naar vier niveaus (laatste 4 digits van de SOI). Hierbij vormen de sectorgroepen het hoogste en de rubrieken het laagste aggregatieniveau (sectorgroep → subsector → rubrieksgroep → rubriek). Een voorbeeld van deze indeling is Techniek → Bouwkunde → Bouw → Metselen. Het uitgangspunt voor het afbakenen van de SOI per topsector vormde het subsector-niveau. Binnen een SOI

¹⁾ [Link naar de SOI 2006 classificatie.](#)

subsector hebben we vervolgens de SOI-rubrieken geselecteerd die relevant zijn voor de betreffende topsector.

3. Afbakening

Daarnaast wordt vermeld of een rubriek volledig of slechts deels kan worden meegenomen. Wanneer een rubriek gedeeltelijk wordt meegenomen geven we aan welke opleidingen we dan meenemen.

De afbakening is afgestemd met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) en EZ. In de overzichten in dit hoofdstuk is de definitieve afbakening van de topsectoren op basis van SOI opgenomen waarover het CBS, RVO.nl en EZ overeenstemming hebben bereikt.

3.3 Algemene aandachtspunten afbakening onderwijs

Het is niet mogelijk om een onbetwist, objectief cijfer over het aantal inschrijvingen en diploma's per topsector vast te stellen. Ten eerste is er geen directe relatie tussen veel opleidingen en een topsector: het toekennen van opleidingen aan een specifieke topsector is subjectief. Daarnaast gaat lang niet iedere afgestudeerde aan de slag op het terrein van zijn of haar diploma. Door deze factoren wordt het trekken van een conclusie op basis van deze indicatoren over het onderwijs dan ook bemoeilijkt. Hoewel de absolute aantallen van inschrijvingen en diploma's per topsector minder geschikt zijn om conclusies uit te trekken, leent de methode zich echter wel om een ontwikkeling door de tijd te signaleren.

3.4 SOI-afbakening Agri&food

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Procesttechnologie	65
– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg	81
– Transport en logistiek	92

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.4.1 Overzicht SOI-afbakening Agri&food

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Koeltechniek
6511	Levensmiddelen algemeen	Integraal	
6512	Vlees, vis	Integraal	
6513	Zuivel	Integraal	
6514	Brood, gebak	Integraal	
6519	Levensmiddelen overig	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bioresource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7121	Land (akker-)bouw	Integraal	
7151	Dierenteelt, -veredeling, -verzorging alg.	Integraal	
7152	Rundveeteelt	Integraal	
7153	Varkens-, pluimveeteelt	Integraal	
7155	Visteelt	Integraal	
7159	Dierenteelt, -verzorging overig	Deels	Proefdierversorging
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Integraal	
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Cultuurtechniek	Integraal	
8161	Voeding	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Veevervoer

3.5 SOI-afbakening Agri&food keten

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Commercieel	32
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Procestechnologie	65

– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg	81
– Horeca, toerisme, vrije tijdsbesteding	91
– Transport en logistiek	92

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digitaal SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digitaal SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft. Deze afbakening komt overeen met de afbakening van Agri&food aangevuld met de detailhandel levensmiddelen (3223), restaurantbedrijf (9112), cafébedrijf (9113), koken (9114), en bedienen/serveren (9115).

3.5.1 Overzicht SOI-afbakening Agri&food keten

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3223	Detailhandel levensmiddelen	Integraal	
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Koeltechniek
6511	Levensmiddelen algemeen	Integraal	
6512	Vlees, vis	Integraal	
6513	Zuivel	Integraal	
6514	Brood, gebak	Integraal	
6519	Levensmiddelen overig	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bioresource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7121	Land (akker-)bouw	Integraal	
7151	Dierenteelt, -veredeling, -verzorging alg.	Integraal	
7152	Rundveeteelt	Integraal	
7153	Varkens-, pluimveeteelt	Integraal	
7155	Visteelt	Integraal	
7159	Dierenteelt, -verzorging overig	Deels	Proefdierversorgung
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Integraal	
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Waterkwaliteit	Integraal	
8161	Voeding	Integraal	
9112	Restaurantbedrijf	Integraal	
9113	Cafébedrijf	Integraal	
9114	Koken	Integraal	
9115	Bedienen/serveren	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Veevervoer

3.6 SOI-afbakening Chemie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:	
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Procestechnologie	65
– Techniek met differentiatie	67
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg, sociale dienstverlening, verzorging met differentiatie	87

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.6.1 Overzicht SOI-afbakening Chemie

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5123	Medisch	Deels	Laboratoriumtechniek
5112	Moleculaire wetenschappen	Integraal	
5121	Chemisch algemeen	Integraal	
5125	Procestechniek	Integraal	
5161	Scheikunde	Integraal	
5182	Biochemie	Integraal	
6521	Biotechnologie	Integraal	
6531	Procestechniek algemeen	Integraal	
6537	Petrochemie, kunststoffen	Integraal	
6538	Scheikundige technologie overig	Integraal	
6718	Procestechniek	Integraal	
7751	Technische milieukunde	Deels	Milieutechnologie
8731	Farmacie	Deels	Medical and pharmaceutical drug innovation
8732	Biomedische wetenschappen	Deels	Moleculaire wetenschap, molecular life sciences

3.7 SOI-afbakening Creatieve industrie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Communicatie(-media), informatie	24
– Kunst, expressie	25
– Kunst met differentiatie	27
– Commercieel	32
– Bouwkunde	63
– Textiel-, leerverwerking, overig	66

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.7.1 Overzicht SOI-afbakening Creatieve industrie

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
2411	Communicatie algemeen	Deels	Cultuur of media
2422	Bibliotheek en archief	Deels	Cultureel erfgoed
2431	Uitgeverij	Integraal	
2433	Public relations	Integraal	
2513	Museologie	Integraal	
2521	Beeldende kunst algemeen	Integraal	
2522	Fotografie, film, video	Integraal	
2529	Beeldende kunst overig	Integraal	
2531	Grafisch ontwerpen	Integraal	
2532	Web-, multimediadesign	Integraal	
2541	Modeontwerpen	Integraal	
2542	Etaleren/decoreren	Integraal	
2551	Vormgeving overig	Integraal	
2561	Radio, tv-productie	Integraal	
2571	Theater	Integraal	
2581	Muziek	Integraal	
2721	Media en communicatie	Deels	Media, creatief en grafisch
2731	Mediatechnologie	Integraal	
2761	Kunstmanagement	Integraal	
2771	Kunst, audiovisueel met techniek	Integraal	
3213	Reclame	Integraal	
6321	Bouwkundig architectuur	Integraal	
6331	Binnenhuisarchitect	Integraal	
6611	Mode en styling	Deels	Ontwerp, design, mode, creatief en confectie
6691	Industrieel ontwerp	Integraal	

3.8 SOI-afbakening Energie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde en natuurwetenschappen	51
– Elektrotechniek	62
– Bouwkunde	63
– Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde	64
– Procestechnologie	65
– Textiel-, leerverwerking overig	66
– Techniek met differentiatie	67
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie.	77

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.8.1 Overzicht SOI-afbakening Energie

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5111	Wiskunde, natuurwetenschappen algemeen	Deels	Energie en voeding
5171	Geologie	Integraal	
6211	Elektrotechniek algemeen	Integraal	
6212	Elektrische energietechniek	Integraal	
6343	Gasinstallatie	Integraal	
6344	Instalelektro	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Integraal	
6435	Gastechniek	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Energie en milieu; agricultural and bioresource engineering
6693	Delfstoffenwinning	Integraal	
6717	Elektrotechniek	Integraal	
6721	Techniek met informatica	Deels	Electrical engineering and information technology
7211	Milieu algemeen	Deels	Energie, geo-ecologie en geo-environmental sciences
7741	Milieu met management / economie	Deels	Environmental & energy management

3.9 SOI-afbakening High tech systemen en materialen

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Economie, commercieel management en administratie	37
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Informatica	52
– Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica	57
– Techniek algemeen	61
– Elektrotechniek	62
– Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde	64
– Procestechnologie	65
– Textiel-, leerverwerking overig	66
– Techniek met differentiatie	67

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.9.1 Overzicht SOI-afbakening High tech systemen en materialen

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3712	Bedrijfstechniek, technische bedrijfsvoering	Integraal	
5141	Natuurkunde/materiaalkunde	Integraal	
5212	Informatietechnologie algemeen	Integraal	
5222	Applicatiebouw	Integraal	
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Bedrijfswiskunde
6111	Techniek algemeen	Integraal	
6112	Technische natuurkunde	Integraal	
6113	Technische wiskunde	Integraal	
6211	Elektrotechniek algemeen	Integraal	
6212	Elektrische energietechniek	Integraal	
6213	Elektronica algemeen	Integraal	
6214	Computertechniek	Integraal	
6215	Consumenten-, kantoorelektronica	Integraal	
6216	Telecommunicatie, datacommunicatie	Integraal	
6217	Industriële procesautomatisering	Integraal	
6411	Metaalbewerking algemeen	Integraal	

3.9.1 Overzicht SOI-afbakening High tech systemen en materialen (slot)

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
6412	Gieterijtechniek, metaalkunde	Integraal	
6413	Constructiewerken, lassen, smeden	Integraal	
6414	Machinebankwerken	Integraal	
6415	Fijnmechanische techniek, instrument maken metaal	Integraal	
6419	Metaalbewerking overig	Integraal	
6421	Voertuigbouw algemeen	Integraal	
6422	Auto-, motorfietstechniek	Integraal	
6424	Carrosserie-, interieurbouw voertuigen	Integraal	
6427	Vliegtuigbouwkunde	Integraal	
6428	Motorvoertuigbouwkunde overig	Integraal	
6431	Werktuigbouwkunde algemeen	Integraal	
6432	Bedrijfswerktuigkundigen, machinisten	Integraal	
6433	Werktuigkundig monteurs, reparateurs n.e.g.	Integraal	
6434	Werktuigkundig tekenaars, constructeurs	Integraal	
6439	Werktuigbouwkunde overig	Integraal	
6533	Keramiek	Integraal	
6691	Industriële vormgeving	Integraal	
6694	Fijnmechanische techniek overig	Integraal	
6711	Techniek algemeen	Integraal	
6714	Metaalbewerking	Integraal	
6715	Werktuigbouwkunde	Integraal	
6716	Voertuigbouwkunde	Integraal	
6717	Elektrotechniek	Integraal	
6721	Techniek met informatica	Integraal	

3.10 SOI-afbakening Life sciences & health

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

- Wiskunde, natuurwetenschappen 51
- Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica 57
- Procestechnologie 65
- Agrarisch en milieu met differentiatie 77
- Gezondheidszorg 81
- Gezondheidszorg, sociale dienstverlening en verzorging 87

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is

aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.10.1 Overzicht SOI-afbakening Life sciences & health

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5112	Moleculaire wetenschappen	Deels	Biomoleculaire wetenschap
5123	Medisch	Integraal	
5124	Biologisch, biochemisch, agrarisch	Integraal	
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek, sterilisatietechnologie en proces- en laboratoriuminstrumentatie
5181	Biologie	Integraal	
5182	Biochemie	Integraal	
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Bio-informatica
6521	Biotechnologie	Integraal	
6538	Scheikundige, technologie overig	Deels	Farmacie
7711	Agrarische economie	Deels	Life science industry
8111	Gezondheid algemeen	Integraal	
8731	Farmacie	Integraal	
8732	Biomedische wetenschappen	Integraal	
8739	Prothesetechniek	Integraal	
8741	Neurofysiologie	Integraal	
8743	Radiologie	Integraal	
8749	Fysische techniek overig	Integraal	
8751	Medische informatica	Integraal	

3.11 SOI-afbakening Logistiek

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Commercieel	32
– Management	33
– Juridisch, bestuurlijk	41
– Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica	57
– Bouwkunde	63
– Agrarisch en milieu	77
– Verzorging, sociale dienstverlening	82
– Transport en logistiek	92
– Transport en logistiek met differentiatie	97

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.11.1 Overzicht SOI-afbakening Logistiek

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3251	Verzekeringswezen	Deels	Internationale handel en transport
3311	Management algemeen	Deels	Management voor mobiliteitsbranche
3711	Econometrie	Deels	Bedrijfseconometrie, operational research en/of management
3712	Bedrijfstechniek	Deels	Operationeel management
3721	Economie met differentiatie	Deels	Spatial, transport and environmental economics
4111	Nederlands algemeen recht	Deels	Goederenrecht
4129	Beleidssterreinen overig	Deels	Rivier en scheepvaartmeester
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Operationele research
5721	Informatica met differentiatie n.e.g.	Deels	Logistieke informatica en vervoerskundige informatica
6314	Verkeerskunde	Integraal	
7712	Agrarische groothandel en logistiek	Deels	Logistiek medewerker, vakman
8212	Facilitair management	Deels	Logistiek en facilitair management
9211	(Transport en) logistiek algemeen	Integraal	
9212	Transport, vervoer algemeen	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Vervoerskunde, transportplanning en goederenvervoer
9232	Verkeersleiding	Integraal	
9239	Luchtvaart overig	Deels	Aviation
9251	Ladingbehandeling algemeen	Integraal	
9253	Vervoer gevaarlijke stoffen	Integraal	
9731	Transport en logistiek met administratie	Integraal	

3.12 SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Commercieel	32
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Procesttechnologie	65
– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.12.1 Overzicht SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3224	Detailhandel bloemen en planten	Integraal	
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Kasverwarmingstechniek
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bioresource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7131	Tuinbouw algemeen	Integraal	
7132	Groenten-, fruitteelt	Integraal	
7133	Bloemeteelt	Integraal	
7134	Potplantenteelt	Integraal	
7139	Tuinbouw overig	Integraal	
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Deels	Bemestingsleer
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Waterkwaliteit	Integraal	

3.13 SOI-afbakening Water

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Sociale wetenschappen	23
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde	64
– Textiel- en leerverwerking overig	66
– Techniek met differentiatie	67
– Milieu	72
– Agrarisch milieu met differentiatie	77
– Transport en logistiek	92
– Horeca, transport en logistiek met differentiatie	97

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.13.1 Overzicht SOI-afbakening Water

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
2322	Planologie	Deels	Kust, zee en delta
5141	Natuurkunde, materiaalkunde	Deels	Natuurkunde en meteorologie en fysische oceanografie
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5191	Meteorologie	Deels	Meteorologie en fysische oceanografie
6311	Weg- en waterbouwkunde algemeen	Deels	Civiele techniek
6315	Waterbouw, baggeren	Integraal	
6316	Landmeetkunde	Deels	Hydrografie
6334	Interieur afwerken gebouwen	Deels	Scheepsinterieurbouwer
6426	Scheepsbouw	Integraal	
6693	Delfstoffenwinning	Deels	Offshore engineering
6713	Weg- en waterbouwkunde	Deels	Civiele techniek, water management
7221	Land en water beheer	Integraal	
7223	Waterkwaliteit	Integraal	
7751	Technische milieukunde	Deels	Land, water en milieutechniek, ecotechnologie en watermanagement
9241	Scheepvaart algemeen, varende	Deels	Stuurman waterbouw
9742	Scheepswerktuigkundige	Deels	Scheepswerktuigkundige waterbouw

4.

Indicatoren

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de indicatoren die in de monitor zijn berekend voor de verschillende topsectoren. Daarbij gaat het om de bron waaruit de indicatoren afkomstig zijn, het peilmoment, de definitie, eventuele bijzonderheden en wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren uit 2016. We beginnen dit hoofdstuk met enkele algemene aandachtspunten voor de indicatoren waarmee rekening gehouden dient te worden bij de interpretatie van de uitkomsten.

4.2 Algemene aandachtspunten indicatoren

Steekproeven

Een aantal indicatoren uit deze monitor is gebaseerd op steekproeven. Het ontwerp van deze steekproeven is niet specifiek gericht op het waarnemen van de topsectoren. Hierdoor kan de dekking van de topsectoren in de indicatoren niet altijd optimaal zijn. Bij de interpretatie van de cijfers dient hiermee rekening te worden gehouden. Dit geldt niet voor de indicatoren die gebaseerd zijn op integrale waarneming op basis van registraties (uitvoer van goederen, aantallen bedrijven, oprichtingen en opheffingen, werknemers, zelfstandig ondernemers en onderwijs).

Afronding en onderdrukking cijfers

Uitkomsten gebaseerd op steekproefonderzoek kennen een bepaalde betrouwbaarheidsmarge. Om hiermee rekening te houden zijn de cijfers afkomstig uit steekproeven in de tabellen afgerond. Ook kennen sommige brongegevens een minimale publicatiegrens (bedragen of aantallen onder de geldende grens worden niet gepubliceerd) en zijn cijfers afgerond voor een betere leesbaarheid. Bedragen of aantallen onder de geldende grens worden niet in de tabellen weergegeven (=onderdrukt). Voor een aantal indicatoren gelden specifieke regels voor afrondingen, publicatiegrenzen en betrouwbaarheidsmarges.

Voorlopige cijfers

Een aantal indicatoren is gebaseerd op voorlopige gegevens. In de tabellenset is dit duidelijk aangegeven met een *.

Indicatoren afkomstig van verschillende bronnen

Bij het samenstellen van de indicatoren voor de Monitor topsectoren is gebruik gemaakt van veel verschillende registraties en enquêtes die beschikbaar zijn binnen het CBS. In de monitor komen de uitkomsten die zijn berekend op basis van deze verschillende bronnen, allemaal samen. Het is binnen de onderzoeksopzet niet mogelijk al deze uitkomsten voor de ruim 30 indicatoren helemaal consistent te maken met elkaar (zoals bijvoorbeeld wel gebeurt in de Nationale rekeningen (NR) van het CBS). Hierdoor kan het voorkomen dat als uitkomsten uit verschillende bronnen met elkaar worden geconfronteerd, dit tot bepaalde onduidelijkheden kan leiden. Een voorbeeld is de vergelijking van de productiewaarde en toegevoegde waarde met de uitvoerwaarde van goederen voor de subsector Primaire productie van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Deze uitvoer is laag vergeleken met de productiewaarde en toegevoegde waarde. Dit is onder meer te verklaren doordat de productiewaarde en toegevoegde waarde afkomstig zijn uit een andere bron (de productiestatistieken/NR) dan de uitvoerwaarde van goederen (Statistiek Internationale Handel in Goederen (IHG)). In de IHG is de uitvoer van tuinbouwgoederen ondergebracht bij bedrijven (bijvoorbeeld de groothandel) die vallen in een andere subsector van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen: Overig. In dit geval is het dan beter om de uitvoer van goederen niet op het niveau van de subsector te interpreteren maar voor de Tuinbouw en uitgangsmaterialen als geheel.

Samenvattend

Topsectoren zijn zoals eerder aangegeven geen standaard statistische concepten en voor bepaalde sectoren moest maatwerk worden verricht. Ook is gebruik gemaakt van een grote verscheidenheid aan statistieken die niet voor dit specifieke doel zijn opgezet. In een aantal gevallen zijn daarbij keuzes gemaakt, bijvoorbeeld om topsectoren te kunnen vergelijken en optellen. Bij dit type onderzoek is de methodologie daarom nog niet uitontwikkeld en wordt kritisch gekeken naar verbeteringen.

4.3 Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkzame personen (in fte)

<i>Indicator</i>	Productiewaarde in lopende prijzen Toegevoegde waarde in lopende prijzen Productiewaarde in constante prijzen (basisjaar 2010) Toegevoegde waarde in constante prijzen (basisjaar 2010) Werkzame personen Werkzame personen (in fte)
<i>Bron(nen)</i>	Nationale rekeningen (NR) Productiestatistieken (PS) Landbouwtelling (LT)

	<p>Nationale Energieverkenning (NEV) Polisadministratie Zelfstandigencomponent uit het Stelsel van Sociaal-Statistisch Bestanden (SSB)</p>
<i>Beschrijving van de bron</i>	<p>De hoofdbronnen zijn de NR en de PS. De NR vormen de basis voor de cijfers. Wanneer het detailniveau van de NR data onvoldoende is om cijfers voor een subsector te berekenen, zijn de PS gebruikt om het aandeel van deze subsector te bepalen. Daarbij zijn aanvullende bronnen gebruikt voor subsectoren die in de PS ontbreken. Zo is voor de subsector Primaire productie (Agri&food) gebruik gemaakt van de LT. Voor de subsectoren Kunst en Cultureel erfgoed (Creatieve industrie) zijn de Polisadministratie en Zelfstandigencomponent gebruikt. Voor de subsector Duurzame energie is de NEV gebruikt.</p> <p><i>PS</i></p> <p>De PS geven inzicht in verschillende opbrengsten en kosten per bedrijfstak. Van bedrijven met minder dan 10 werkzame personen (kleinbedrijf) wordt de informatie verkregen uit registraties van de Belastingdienst of door middel van enquêtering op steekproefbasis. Dit is afhankelijk van de bruikbaarheid van de fiscale informatie voor statistische doeleinden en varieert per branche/bedrijfstak. Bedrijven met 10 tot 50 werkzame personen worden steekproefsgewijs benaderd met een vragenlijst. Bedrijven met 50 of meer werkzame personen ontvangen allemaal een enquêteformulier.</p> <p><i>NR</i></p> <p>De NR geven een kwantitatieve beschrijving van het economische proces binnen een land en de economische relaties met het buitenland. Onderdelen van het economisch proces in de nationale rekeningen zijn productie, inkomensvorming, inkomensverdeling, bestedingen en financiering.</p> <p><i>LT</i></p> <p>De LT geeft een beschrijving van de structuur van de Nederlandse agrarische sector (gegevens over bedrijven, veestapel, gewassen en speciale onderwerpen).</p> <p><i>NEV</i></p> <p>De NEV beschrijft onder andere de duurzame energiesector in Nederland waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de niet-exploitatiefase en de exploitatiefase van duurzame energie. In de Monitor topsectoren is alleen de niet-exploitatiefase meegenomen.</p> <p><i>Polisadministratie</i></p> <p>Zie beschrijving bij paragraaf 4.9.</p> <p><i>Zelfstandigencomponent</i></p> <p>Zie beschrijving bij paragraaf 4.10.</p>
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.

Operationalisering

Productiewaarde: Productiewaarde tegen basisprijzen in miljoenen euro's. De productiewaarde is de waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, evenals de waarde van producten met een markequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

Toegevoegde waarde: Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen in miljoenen euro's. De toegevoegde waarde is het verschil tussen de productiewaarde (basisprijzen) en het intermediair verbruik (excl. aftrekbare btw).

Lopende prijzen: Ook wel de waarde in werkelijke prijzen, de prijzen van de betreffende verslagperiode.

Constance prijzen: Waarde uitgedrukt in prijzen van een bepaalde basisperiode. In deze publicatie is het basisjaar 2010. Hierin is gecorrigeerd voor prijsontwikkelingen (inflatie). Het geeft een indicatie van de reële groei.

Werkzame personen: Gemiddeld aantal werkzame personen (werknemers en zelfstandigen).

Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één of enkele uren per week.

Werkzame personen in fte: Gemiddeld aantal werkzame personen in fte (fulltime-equivalent).

Bijzonderheden

- Net als in de vorige monitor is voor de economische kernvariabelen een recenter jaar toegevoegd (het verslagjaar 2016). Dit zijn voorlopige cijfers. Deze zijn alleen beschikbaar per topsector en dus niet voor subsectoren. Voor de raming voor 2016 worden gegevens uit de Nationale Rekeningen 2016 gecombineerd met de afbakening 2015 en gegevens uit de Productiestatistieken 2015. Een raming houdt altijd onzekerheid in.
- Net als in de vorige monitor zijn voorlopige cijfers vervangen door definitieve cijfers. In dit geval is het verslagjaar 2015 definitief gemaakt voor de productiewaarde en toegevoegde waarde. Bij het definitief maken van de cijfers in de bronstatistiek worden altijd structuurwijzigingen en SBI herzieningen (bijv. verschuiving van bedrijven van de ene naar de andere bedrijfstak) vanuit het ABR meegenomen.
- De Arbeidsrekeningen lopen altijd een extra jaar achter. De cijfers met betrekking tot werkzame personen zijn nu definitief voor 2014. Verslagjaren 2015 en 2016 zijn voorlopig.

4.4 Investerings in materiële vaste activa

<i>Indicator</i>	Investerings in materiële vaste activa
<i>Bron</i>	Investerings in computers en randapparatuur
<i>Beschrijving van de bron</i>	Investeringsstatistiek De statistiek 'Investerings' beschrijft op jaarbasis de door bedrijven gerealiseerde investeringen in materiële vaste activa. Voor dit onderzoek is op basis van SBI en bedrijfsomvang een gestratificeerde steekproef getrokken uit de onderzoekspopulatie. Bedrijven met 20 of meer werkzame personen zijn alle in het onderzoek betrokken. De steekproeffractie van de investeringsenquête bedraagt doorgaans circa 8 procent, dat wil zeggen dat één op de elf bedrijven uit de populatie bij het onderzoek is betrokken. De steekproef omvat daarmee iets meer dan 50 duizend bedrijven. Gehele verslagjaar.
<i>Peilmoment</i>	Investerings in materiële vaste activa: De door bedrijven gerealiseerde investeringen in materiële vaste activa per jaar in miljoenen euro's.
<i>Operationalisering</i>	Materiële vaste activa zijn goederen die worden aangeschaft of in eigen beheer worden voortgebracht, met als doel om als kapitaalgoed in het productieproces ingezet te worden. Algemeen worden als zodanig beschouwd goederen met een levensduur van meer dan een jaar (zoals gebouwen, woningen, machines, vervoermiddelen en dergelijke). Computers en randapparatuur: Elektronische apparaten voor het verwerken van gegevens en die door de gebruiker programmeerbaar zijn, inclusief randapparatuur. Dit is exclusief software. Software wordt gerekend tot de immateriële activa.
<i>Bijzonderheden</i>	- <i>Niet alle SBI-codes worden waargenomen</i> Alleen bedrijven die vallen onder de SBI 2008-codes 016, 06-33, 35-39, 41-43, 45-47, 49-53, 55-56, 58-63, 68-75, 77-82 en 95-96 worden waargenomen. Dit betekent dat met name de Primaire productie van de Agri&food en de Tuinbouw en uitgangsmaterialen niet worden waargenomen in de Investeringsstatistiek.

4.5 Uitvoer van goederen

<i>Indicator</i>	Uitvoerwaarde van goederen Wederuitvoer van goederen Exporteurs van goederen
<i>Bron</i>	Statistiek Internationale Handel in Goederen (IHG)
<i>Beschrijving van de bron</i>	De populatie van de IHG bestaat uit alle bedrijven met een Nederlands btw-nummer die goederenhandel met het buitenland voeren. Deze bedrijven zijn voor een groot deel te koppelen aan het ABR. Het ABR omvat alle bedrijven met een vestiging in Nederland die een bijdrage leveren aan de binnenlandse productie. Deze koppeling maakt het mogelijk om per bedrijf aan te geven of het bedrijf in- en/of uitvoer had en uit hoeveel euro de handelsstroom bestond. De berichtgevers van de IHG zijn de Belastingdienst, douane en bedrijven (directe waarneming).
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	Uitvoerwaarde van goederen: Waarde van uitgevoerde goederen in miljoenen euro's. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Wederuitvoer van goederen: Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat daarbij om goederen die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd en het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. Wel moeten deze goederen in eigendom worden overgedragen aan een Nederlands ingezetene. Indien geen sprake is van eigendomsoverdracht, spreekt men van doorvoer. Exporteurs van goederen: Het aantal Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in goederen. Het bedrijf is verkregen door de btw-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfspopulatie uit het ABR.
<i>Bijzonderheden</i>	<ul style="list-style-type: none">- <i>Alleen Nederlandse bedrijven</i> Voor circa 20 procent van de Nederlandse handel kan geen Nederlands bedrijf worden gevonden. In veel gevallen betreft het hier handel van buitenlandse bedrijven zonder Nederlandse vestiging. In zo'n geval is de hoofdactiviteit en de grootteklasse van het bedrijf niet van toepassing en is het bedrijf niet meegeteld. Niettemin is het aantal exporteurs en de bijbehorende waarde hierdoor een onderschatting.- <i>Vergelijking met NR</i> De cijfers over uitvoer van goederen vanuit de IHG zijn niet altijd exact gelijk aan cijfers over uitvoer in de NR. Dit komt enerzijds door definitieverschillen en anderzijds doordat bij de NR de nadruk ligt op groeivoeten. In periodes tussen de revisies van de NR, worden veranderingen in de basisstatistiek maar in beperkte mate verwerkt. Dit heeft er toe geleid dat de al bestaande verschillen tussen de cijfers groter zijn geworden. Deze verschillen zullen blijven bestaan tot de revisie van de Nationale Rekeningen in 2018 over het jaar 2015.

Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2016

- *Correctie*
De cijfers in de vorige monitor voor de uitvoerwaarde van goederen waren incorrect voor de subsector Duurzame Energie. Dit werkte door in de uitkomsten voor de topsector Energie en het topsectorentotaal. Dit is hersteld en voor de hele periode teruggelegd.

4.6 Uitvoer van diensten

Indicator

Uitvoerwaarde van diensten

Bron

Exporteurs van diensten

Beschrijving van de bron

Statistiek Internationale Handel in Diensten (IHD)
De populatie van de IHD wordt samengesteld uit een gestratificeerde steekproef van 5600 bedrijven in Nederland. Sinds 2014 wordt de steekproef samengesteld met behulp van een nieuwe soort belastinggegevens over de internationale handel in diensten. Vanuit een opdracht voor het Ministerie van Buitenlandse Zaken is microdata ontwikkeld over de dienstenhandelaren op basis van deze nieuwe belastingdata. Hierbij is voor elk bedrijf in Nederland een inschatting gemaakt of dit bedrijf internationale handel in diensten heeft en voor welk bedrag. Voor de eenheden die bij IHD in waarneming zitten zijn de waargenomen cijfers overgenomen.

Peilmoment

Gehele verslagjaar.

Operationalisering

Uitvoerwaarde van diensten: Waarde van uitgevoerde diensten in miljoenen euro's.

Exporteurs van diensten: Het aantal Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in diensten. Het bedrijf is verkregen door de btw-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfspopulatie uit het ABR.

Bijzonderheden

- *Reisverkeer*

De export van de internationale handel in diensten bestaat voor ongeveer 10% uit de bestedingen van buitenlandse toeristen, zakenreizigers en dagjesmensen in Nederland. Deze buitenlandse bezoekers geven geld uit bij alle soorten bedrijven in Nederland. Hoewel er wel een opdeling te maken valt naar de branche waar zij hun geld uitgeven, is er voor gekozen om dit niet mee te tellen voor de topsectoren omdat enerzijds de SBI-indeling niet specifiek genoeg is en anderzijds omdat er ook geen exporteurs aan gekoppeld kunnen worden. Daarnaast is dit een activiteit waar geen bewuste keuze bij de 'exporteur' wordt gemaakt. Men loopt geen risico en is in die zin geen bewuste exporteur.

- *Vergelijking met NR*
De cijfers over de uitvoer van diensten vanuit IHD zijn momenteel niet gelijk aan de cijfers over de uitvoer in de NR. Dit komt enerzijds door standaard definitie verschillen en doordat bij de NR de nadruk ligt op groeivoeten waar het bij IHD meer om het niveau gaat. Anderzijds is IHD in 2014 begonnen met een nieuwe reeks op basis van nieuwe Eurostat richtlijnen en enkele methodologische verbeteringen. In periodes tussen de revisies van de NR, worden veranderingen in de basisstatistiek maar in beperkte mate verwerkt. Dit heeft er toe geleid dat de al bestaande verschillen tussen de cijfers groter zijn geworden. Deze verschillen zullen blijven bestaan tot de revisie van de Nationale Rekeningen in 2018 over het jaar 2015.

4.7 Aantal bedrijven

<i>Indicator</i>	Aantal bedrijven
	Aantal mkb-bedrijven
<i>Bron</i>	Bedrijfsdemografisch Kader, gebaseerd op het Algemeen Bedrijven Register.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De bedrijvenpopulatie in Nederland is gebaseerd op het ABR. Het bedrijvenregister gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern.
<i>Peilmoment</i>	1 december van een verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	Aantal bedrijven: Het aantal actieve bedrijven. Aantal mkb-bedrijven: Het aantal actieve bedrijven met minder dan 250 werkzame personen.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.

4.8 Oprichtingen en opheffingen

<i>Indicator</i>	Oprichtingen Opheffingen
<i>Bron</i>	Bedrijfsdemografisch Kader, gebaseerd op het Algemeen Bedrijven Register.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De bedrijvenpopulatie in Nederland is gebaseerd op het ABR. Het bedrijvenregister gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern.
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	Oprichtingen: Het aantal opgerichte bedrijven in de verslagperiode. Opheffingen: Het aantal opgeheven bedrijven in de verslagperiode.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.

4.9 Werknemers

<i>Indicator</i>	Aantal werknemers
<i>Bron(nen)</i>	Polisadministratie.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De polisadministratie bevat gegevens van banen in een inkomstenperiode en is gebaseerd op data uit de loonaangiften. Daarnaast is het ABR gebruikt om de SBI van de banen te bepalen. Deze SBI is nodig om de banen naar topsector te kunnen verdelen. Gegevens over persoonskenmerken, zoals leeftijd (laatste vrijdag van september in peiljaar) en geslacht, zijn vanuit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) aan het onderzoeksbestand gekoppeld. De poliscomponenten bevatten ook gegevens over banen van personen die niet of nooit in Nederland hebben gewoond. Deze personen zijn niet terug te vinden in de GBA. Om van hen het geslacht en de leeftijd te achterhalen is gebruik gemaakt van persoonsgegevens uit andere brongegevens (bijvoorbeeld belastinggegevens).
<i>Peilmoment</i>	Laatste vrijdag van september in een verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	Aantal werknemers: Het aantal personen met een baan op de laatste vrijdag van september. Als een werknemer meerdere banen had, dan zijn we uitgegaan van de hoofdbaan van de werknemer. Dit is de baan met het hoogste loon (bruto loon sociale verzekeringen) op jaarbasis. Een persoon kan dus maar met één baan voorkomen in de tabel. De werknemers zijn ingedeeld naar geslacht en leeftijdscategorie:

- Jonger dan 55 jaar;
- 55 tot en met 59 jaar;
- 60 tot en met 64 jaar;
- 65 jaar en ouder.

Bijzonderheden

Geen.

4.10 Zelfstandig ondernemers

Indicator

Zelfstandig ondernemers

Bron

Zelfstandigencomponent van het Sociaal Statistisch Bestand (SSB).

Beschrijving van de bron

Het doel van het SSB is het verschaffen van microdata waarmee een samenhangende, consistente beschrijving kan worden gegeven van een aantal aspecten van de bevolking van Nederland. De zelfstandigencomponent bevat gegevens over personen die in een verslagjaar inkomen in de vorm van 'belastbare winst uit onderneming' hebben gehad. De aangiftegegevens inkomstenbelasting (IB) vormen de basis. Zelfstandig ondernemers doen vanaf 2004 aangifte met een W-biljet (winstaangifte).

Peilmoment

1 december van een verslagjaar.

Operationalisering

Zelfstandig ondernemers: Aantal personen, woonachtig in en buiten Nederland, met winst of verlies uit onderneming in het verslagjaar volgens opgave aan de Belastingdienst. De zelfstandig ondernemers zijn ingedeeld naar leeftijdscategorie:

- Jonger dan 55 jaar;
- 55 tot en met 59 jaar;
- 60 tot en met 64 jaar;
- 65 jaar en ouder.

Bijzonderheden

- De cijfers over zelfstandig ondernemers in de monitor wijken iets af van de cijfers die op CBS StatLine worden gepubliceerd. Die laatste hebben enkel betrekking op personen woonachtig in Nederland.
- De nieuwe cijfers over zelfstandige ondernemers die voor een verslagjaar worden samengesteld zijn altijd nog voorlopig en worden pas een jaar later definitief. Deze statusverwerking wordt niet verwerkt in de Monitor topsectoren. Cijfers over zelfstandigen zijn dus blijvend voorlopig.

4.11 R&D-uitgaven

<i>Indicator</i>	R&D-uitgaven aan eigen onderzoek R&D-uitgaven aan uitbesteed onderzoek
<i>Bron(nen)</i>	Research and development (R&D) enquête.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De R&D-enquête vraagt bedrijven gedetailleerd naar hun R&D-inspanningen. Het gaat daarbij om uitgaven aan en inkomsten uit R&D. Ook het R&D-personeel en het aantal bedrijven dat bij R&D betrokken is, vallen hieronder. De doelpopulatie bestaat uit in Nederland gevestigde bedrijven en instellingen. De Industrie- en Dienstensector is de belangrijkste doelpopulatie. De steekproef wordt getrokken uit het Algemeen Bedrijven Register en omvat ongeveer vierduizend bedrijven met 10 werkzame personen of meer. De grote ondernemingen, voor zover het R&D-uitgaven betreft, zijn allemaal in de steekproef opgenomen. De R&D-activiteiten van bedrijven met minder dan 10 werkzame personen zijn bijgeschat op basis van het register van de 'Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk' (WBSO). Uitkomsten uit de R&D-enquête en de bijschatting worden samengevoegd om uitspraak te doen over de R&D-activiteiten van alle bedrijfsgrootten samen.
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	R&D-uitgaven aan eigen onderzoek: De uitgaven aan R&D die zijn gedaan aan creatieve werkzaamheden binnen het bedrijf en zijn uitgevoerd met eigen personeel, om kennis te vergroten of toe te passen bij het ontwerpen van nieuwe of sterk verbeterde producten of processen. R&D-uitgaven aan uitbesteed onderzoek: De uitgaven aan R&D die is uitbesteed binnen het concern of aan andere ondernemingen, universiteiten, researchinstellingen in Nederland of in het buitenland.
<i>Bijzonderheden</i>	<ul style="list-style-type: none">- <i>Bedrijven en instellingen</i> Binnen de R&D statistiek wordt onderscheid gemaakt tussen R&D inspanningen van bedrijven, instellingen (zoals: onderzoeksinstituten, rijksdiensten, instellingen zorg en welzijn, en overige instellingen), en hoger onderwijs (publiek gefinancierde universiteiten, de universitaire medische centra en hoger beroepsonderwijs). De Monitor topsectoren heeft betrekking op R&D activiteiten van bedrijven en instellingen. De R&D uitgaven binnen de topsectoren zijn daarom in de tabel afgezet tegen het Nederlandse totaal voor bedrijven en instellingen samen.- <i>Overlap R&D-uitgaven eigen en uitbesteed onderzoek</i> Uitbestede R&D-uitgaven en R&D-uitgaven aan eigen onderzoek kennen enige mate van overlap, zowel binnen het Nederlandse totaalcijfer als ook binnen de topsectoren. Een bedrijf of instelling kan in opdracht van een andere partij R&D verrichten. Binnen de R&D-statistiek zien we de

uitgaven door het bedrijf of instelling terug bij de R&D-uitgaven aan eigen onderzoek, terwijl de uitgaven door de opdrachtgever terug te vinden zijn bij de uitbestede R&D-uitgaven.

4.12 Innovatie

Indicator

**Innovatie-uitgaven (incl. uitsplitsing naar MKB)
Technologische en niet-technologische innovatoren
Innovatoren (incl. MKB)
Omzetaandeel vernieuwende producten
Innovatie in partnership (incl. MKB)**

Bron(nen)

Community Innovation Survey (CIS) enquête.

Beschrijving van de bron

De Community Innovation Survey is een enquête die iedere twee jaar uitgebreide informatie van de lidstaten van de Europese Unie over innovatieve inspanningen van bedrijven verzamelt. Eén enquête omvat drie verslagjaren (dit is de verslagperiode). Het laatste jaar in de ene enquête is daarbij hetzelfde als het eerste jaar in de volgende enquête. Het CBS voert het onderzoek uit bij in Nederland gevestigde bedrijven met 10 of meer werkzame personen. De steekproef wordt getrokken uit het Algemeen Bedrijven Register en omvat ongeveer 10 duizend bedrijven. Bedrijven met 200 of meer werkzame personen worden integraal waargenomen. Bij bedrijven met minimaal 10 en maximaal 199 werkzame personen vindt enquêtering plaats op steekproefbasis. Bedrijven met minder dan 10 werkzame personen worden niet geënquêteerd. Hiervoor wordt niet bijgeschat.

Peilmoment

Verslagperiodes 2008-2010, 2010-2012, 2012-2014.

Operationalisering

Totaal innovatie-uitgaven: De uitgaven aan innovatie bestaan uit het totaal van de uitgaven aan eigen en uitbesteed onderzoek, bijbehorende apparatuur, andere externe kennis, opleiding, de marktintroductie van innovaties, ontwerp, design en andere voorbereidingen, ten behoeve van technologisch nieuwe of sterk verbeterde producten (goederen of diensten) of processen.

Technologische en niet-technologische innovatoren: Het aantal bedrijven dat innovatie(s) heeft doorgevoerd, uitgesplitst naar technologisch en niet-technologisch:

- Technologische innovaties:
 - Productinnovatie;
 - Procesinnovatie;
 - Afgebroken of nog niet afgerond.
- Niet-technologische innovaties:
 - Organisatorische innovatie;
 - Marketing innovatie.

Omzetaandeel vernieuwende producten: Het aandeel omzet uit vernieuwende producten (zowel voor de markt als voor het bedrijf zelf) ten opzichte van de totale omzet.

Innovatie in partnership naar soort/instelling: Het aantal bedrijven dat samenwerkt met andere bedrijven of instellingen op het gebied van innovatie. Deze samenwerking kan worden uitgesplitst naar:

- Samenwerking met overheids- of openbare onderzoeksinstituten;
- Samenwerking met universiteiten.

Mkb: Mkb-data binnen de innovatie-enquête zijn bepaald op basis van aantal werkzame personen en bevatten alle bedrijven met 10-249 werkzame personen.

Bijzonderheden

- *Alleen bedrijven met 10 of meer werkzame personen*
In de onderzoekspopulatie van de CIS zitten alleen bedrijven met 10 of meer werkzame personen. Met name voor topsectoren die relatief veel kleine bedrijven bevatten (bijvoorbeeld de Agri&food en de Tuinbouw en uitgangsmaterialen) moet hier bij de interpretatie van de uitkomsten rekening mee gehouden worden.
- *SBI 72 niet in onderzoekspopulatie CIS 2010*
Alle bedrijven ingedeeld in de SBI 72, Speur en Ontwikkelingswerk, vallen buiten de onderzoekspopulatie van de innovatie-enquête 2010. Bedrijven uit deze SBI behoren echter vaak tot een topsector. Het ontbreken van data over deze bedrijven heeft per topsector een verschillende impact. Voor 2012 zitten bedrijven uit de SBI 72 wel in de onderzoekspopulatie en worden deze dus wel meegeteld in de uitkomsten.
- *Samenwerking met buitenlandse partijen*
De uitsplitsing van innovatie in partnership met buitenlandse partijen is vanaf de verslagperiode 2012-2014 niet meer beschikbaar en is daarom niet meer weergegeven in de tabellen voor alle verslagperiodes.

4.13 Onderwijs

Indicator

Behaalde hoofddiploma's in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk onderwijs

Hoofdinschrijvingen in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk onderwijs

Bron

Stelsel van Sociaal-Statistisch Bestanden (SSB).

Beschrijving van de bron

De gegevens over deze indicatoren zijn beschikbaar vanuit het SSB. In het SSB zijn gegevens opgenomen vanuit onderwijsregistraties betreffende het middelbare beroepsonderwijs (mbo), hogere beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijke onderwijs (wo).

<i>Peilmoment</i>	Het doel van deze indicatoren is een beeld te geven van het aantal personen dat deelneemt aan en een hoofddiploma behaalt in het aan de topsectoren gerelateerde middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs. Behaalde hoofddiploma's: 2008-2014. Hoofdinschrijvingen: 2009-2015.
<i>Operationalisering</i>	Hoofddiploma's mbo: mbo-diploma's in de periode 1 oktober tot en met 30 september. Personen kunnen binnen hetzelfde studiejaar meerdere diploma's hebben behaald (bij dezelfde onderwijsinstelling). Hiervoor selecteren we op hoofddiploma's. Hoofddiploma's van hbo en wo: hbo en wo-diploma's in de periode 1 september t/m 31 augustus. Alle hoofddiploma's worden meegeteld, met uitzondering van propedeuses. Studenten kunnen in een studiejaar met meer dan één diploma voorkomen, maar slechts eenmaal met een diploma op hetzelfde niveau. Hoofdinschrijvingen in het middelbaar onderwijs: de hoofdinschrijvingen van alle studenten in het mbo op 1 oktober, inclusief van personen die niet het onderwijs volgen, maar wel staan ingeschreven voor het examen (extraneï). Hoofdinschrijvingen in het hoger onderwijs: hoofdinschrijving van studenten in het hoger onderwijs (hbo en wo) in de periode 1 september t/m 31 augustus die actief zijn op 1 oktober.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.

4.14 Groene groei

<i>Indicator</i>	Groene groei
<i>Bron</i>	Milieurekeningen van de Nationale rekeningen
<i>Beschrijving van de bron</i>	De milieurekeningen van de NR vormen de basis voor de cijfers. De NR geven een kwantitatieve beschrijving van het economische proces binnen een land en de economische relaties met het buitenland. Onderdelen van het economisch proces in de nationale rekeningen zijn de milieurekeningen. De milieurekeningen bevatten een breed scala aan milieueconomische indicatoren, zoals emissies naar lucht en water, afvalproductie, maar ook indicatoren over milieukosten, milieubelastingen en de milieusector. Het doel van de groene groei indicatoren is het kaart brengen van de relatieve milieudruk van topsectoren.
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	De volgende groene groei indicatoren zijn opgenomen: Broeikasgasemissies: Dit is gedefinieerd als de broeikasgasemissies van Nederlandse productieactiviteiten. Fijnstofemissie: Dit is gedefinieerd als de fijnstof emissies van Nederlandse productieactiviteiten.

Emissies zware metalen naar water: Dit is gedefinieerd als de emissies van zware metalen naar water van Nederlandse productieactiviteiten.

Emissies nutriënten naar water: Dit is gedefinieerd als de emissies van nutriënten naar water van Nederlandse productieactiviteiten.

Afvalaanbod: Dit is gedefinieerd als de afvalproductie van Nederlandse productieactiviteiten.

Netto energieverbruik: Dit is gedefinieerd als het netto binnenlands energie verbruik van Nederlandse productieactiviteiten.

Waterverbruik: Dit is gedefinieerd als het waterverbruik van Nederlandse productieactiviteiten.

Biomassaverbruik: Dit is gedefinieerd als het biomassa verbruik van Nederlandse productieactiviteiten.

Metalenverbruik: Dit is gedefinieerd als het metalen verbruik van Nederlandse productieactiviteiten.

Mineralenverbruik: Dit is gedefinieerd als het mineralen verbruik van Nederlandse productieactiviteiten.

Milieubelastingen: Dit is gedefinieerd als het aandeel milieubelastingen in de totale belastinginkomsten en ontvangen sociale premies. Een milieubelasting is een belasting die wordt geheven over goederen of activiteiten die een negatief effect op het milieu hebben.

Impliciet belastingtarief op energie: Dit is gedefinieerd als de hoeveelheid energiebelasting per eenheid energieverbruik.

Toegevoegde waarde milieusector: Dit is gedefinieerd als het aandeel toegevoegde waarde van de milieusector in het bbp. De milieusector bestaat uit de producenten van technologieën, goederen en diensten die bijdragen om milieuschade aan lucht, water en bodem, alsmede uitputting van hulpbronnen, te voorkomen, te behandelen of te minimaliseren.

Werkzame personen milieusector: Dit is gedefinieerd als de werkgelegenheid in de milieusector als aandeel van de totale werkgelegenheid.

Geen.

Bijzonderheden

5.

Methode

weging en

berekening

topsector

totaal cijfer

5.1 Inleiding

Voor de Monitor topsectoren worden verschillende statistieken geraadpleegd, waarvan een aantal gebaseerd is op steekproeven (bijvoorbeeld de PS). Bij een steekproef wordt slechts een deel van de onderzoekspopulatie waargenomen. Daarom worden gewichten (ophoogfactoren) gebruikt om een schatting te kunnen maken van de gehele onderzoekspopulatie. Deze gewichten worden bepaald door middel van een weegmodel. Bij de meeste bedrijfsstatistieken maken de SBI en grootteklasse van het bedrijf onderdeel uit van het weegmodel.

De SBI geldt als basis voor de afbakening van de topsectoren (zie hoofdstuk 2). Voor vijf topsectoren (Creatieve industrie, Energie, Transport en opslag, Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal, en Water) is de SBI-afbakening door middel van maatwerk aangevuld met individuele bedrijven. Bij het gebruik van een steekproef ontstaat hierdoor een probleem: voor maatwerkbedrijven die geen deel uitmaken van de steekproef is de indicator en het ophooggewicht onbekend.

Voor de Monitor topsectoren is daarom een methode ontwikkeld om de indicatoren en steekproefgewichten voor maatwerkbedrijven bij te stellen. Het gaat hierbij om de indicatoren productiewaarde, toegevoegde waarde, werkzame personen R&D en innovatie. Deze methode wordt hieronder toegelicht, net als de manier waarmee het 'topsector totaal'-cijfer berekend is.

5.2 Weging topsectoren

Bedrijven in de SBI-afbakening

Van de bedrijven die op basis van de SBI-afbakening bij een topsector zijn ingedeeld en die deel uit maken van de steekproef, zijn de oorspronkelijke waarde van de indicator en het gewicht overgenomen. Het oorspronkelijke gewicht houdt namelijk ook rekening met bedrijven binnen dezelfde SBI-categorieën die geen deel uitmaken van de steekproef.

Maatwerkbedrijven

Bedrijven die op basis van maatwerk tot een topsector zijn ingedeeld krijgen standaard de waarde 1 als gewicht, ongeacht of ze deel uitmaken van de steekproef of niet. Omdat het ophooggewicht van een steekproef ook rekening houdt met bedrijven die niet zijn waargenomen, zou het ophooggewicht tot een overschatting van het aandeel maatwerk leiden. Het doel van de maatwerkafbakening is juist om alleen die specifieke bedrijven aan de topsector toe te kennen.

Voor maatwerkbedrijven die geen deel uitmaken van de steekproef ontbreekt informatie over de benodigde indicator. Deze missende waarden zijn door middel van imputatie aangevuld: een missende waarde wordt vervangen met een geldige waarde, afgeleid uit informatie van soortgelijke eenheden in de steekproef. Praktisch gezien houdt dit in dat ontbrekende indicatorwaarden vervangen zijn door de imputatiewaarde per stratum. Strata zijn gedefinieerd op basis van de SBI en de bedrijfsgrootteklasse. Hierbij is uitgegaan van de eerste vier cijfers van de SBI-2008 codering en is de grootteklasse in vier categorieën ingedeeld (0 tot 10, 10 tot 100, 100 tot 250, en 250 of meer werkzame personen). De imputatiewaarde van een indicator is gelijk aan de gemiddelde waarde per stratum.

Voorafgaand aan de imputatie is per stratum het aantal respondenten onderzocht. Missende indicatorwaarden van maatwerkbedrijven zijn alleen vervangen door de imputatiewaarde van voldoende gevulde strata. Hierbij is de grens van minimaal vijf respondenten per stratum gehanteerd. De reden hiervoor is om ervoor te zorgen dat de imputatiewaarde voldoende representatief is voor bedrijven in het stratum. Voor maatwerkbedrijven die binnen een onvoldoende gevuld stratum vallen, is de imputatiewaarde gebaseerd op een stratum met een hoger aggregatieniveau. Daarbij is uitgegaan van strata gedefinieerd op de eerste drie cijfers, of eventueel de eerste twee cijfers, van de SBI. De grootteklasse is niet verder geaggregeerd.

Resultaat weging

Het uiteindelijke resultaat van deze methode levert een indicator op die voor alle bedrijven binnen een topsector geldige (geïmputeerde) waarden heeft. Omdat een bedrijf binnen de ene topsector op basis van SBI en binnen een andere topsector op basis van maatwerk afgebakend kan zijn, is per topsector een nieuw gewicht aangemaakt.

5.3 Berekening topsector totaal cijfer

Binnen de monitor is voor alle indicatoren het 'topsector totaal'-cijfer berekend: een totaal voor alle topsectoren samen. Bij de berekening hiervan is rekening gehouden met de overlap tussen de afbakening van enkele topsectoren om daarmee dubbeltellingen van bedrijven te voorkomen. In de berekening van het topsector totaal wordt uitgegaan van de smalle definitie van Agri&food.

Voor indicatoren die afkomstig zijn uit een integrale bron (zoals een register) is deze berekening eenvoudig: hierbij wordt de indicatorwaarde van elk bedrijf dat deel uitmaakt van één of meer topsectoren slechts één keer meegeteld. Voor indicatoren vanuit een steekproef ligt dit anders omdat er dan met ophooggewichten gewerkt wordt. Elk bedrijf heeft een ophooggewicht om de uitkomsten per topsector vast te stellen. Voor de berekening van het topsector totaal cijfer is eveneens een gewicht nodig. Indien een bedrijf in meerdere topsectoren voorkomt, dan geldt het volgende: wanneer een bedrijf alleen op basis van maatwerk tot één of meer topsectoren is ingedeeld is het

'topsector totaal'-gewicht dan gelijk is aan 1. Voor bedrijven die wel zijn waargenomen in de steekproef en bij tenminste één topsector op basis van SBI is afgebakend, is het topsector totaal gewicht gelijk aan het oorspronkelijke gewicht van de steekproef. Bij deze berekening is daarnaast rekening gehouden met maatwerkbedrijven die niet zijn waargenomen in de steekproef, maar die op basis van de SBI tot de afbakening van een andere topsector horen, om daarmee dubbel telling van maatwerkbedrijven tegen te gaan.

6.

Methode

berekening R&D

innovatie naar

topsectoren

6.1 Inleiding

Binnen de Monitor topsectoren zijn indicatoren over R&D respectievelijk innovatie in principe met behulp van dezelfde methode berekend. Deze wordt hieronder beschreven vanuit het perspectief van R&D. Waar de methode voor innovatie hiervan afwijkt, wordt dit toegelicht.

Het uitgangspunt van de methode is de respons op de enquête (de bronstatistiek): de responswaarde en daaruit volgende ophoogfactoren (gewichten). Door de responswaarde te wegen met de ophoogfactor, kunnen de (op StatLine) gepubliceerde landelijke R&D en innovatie cijfers nagerekend worden. De methode om R&D en innovatie binnen topsectoren te berekenen past indien nodig de ophoogfactoren aan. Missende responswaarden worden door middel van imputatie aangevuld. Daarnaast speelt de populatie bedrijven die potentieel actief is op het terrein van R&D of innovatie een belangrijke rol.

De methode bestaat uit zes stappen, waarbij de stap 5 (bijschatting) alleen relevant is voor R&D:

1. *Afbakening topsectoren koppelen*
2. *Imputatie*
3. *Herweging*
4. *Topsectoren totaal*
5. *Bijschatting*
6. *Uitkomsten*

6.2 Methode in zes stappen

1. Afbakening topsectoren koppelen

Allereerst zijn de SBI- en maatwerkafbakeningen van de topsectoren gekoppeld (op SBI en BE-ID) aan de respons- en populatiebestanden. Voor iedere top- en subsector is een aparte dummyvariabele aangemaakt in de bestanden om aan te geven of het bedrijf wel (1) of niet (0) tot de betreffende sector behoort. Daarna is een dummyvariabele (0/1) aangemaakt om aan te geven welke bedrijven meetellen bij het 'topsectoren totaal'. Daarbij is rekening gehouden met de overlap tussen de afbakeningen van de topsectoren, zodat een bedrijf slechts één keer meetelt bij het topsectoren totaal. De topsector Agri&food keten maakt geen deel uit van het topsectoren totaal, daarom zijn bedrijven die slechts tot deze ene topsector behoren niet meegenomen in het topsectoren totaal.

2. Imputatie

In stap 1 is de maatwerkafbakening aan de respons- en populatiebestanden gekoppeld. Bij de respons ontstaat hierdoor een probleem: maatwerkbedrijven hoeven niet per se gerepondeerd te hebben, waardoor een deel van de maatwerkafbakening niet koppelt. Bij het populatiebestand ligt dit iets anders: maatwerkbedrijven die niet teruggevonden worden binnen de populatie, zijn voor R&D of innovatie niet relevant omdat zij niet gezien worden als bedrijven die potentieel actief zijn op deze terreinen. Zij kunnen dus buiten beschouwing gelaten worden.

Maatwerkbedrijven die aanvankelijk niet zijn teruggevonden in de respons, zijn aan het responsbestand toegevoegd. Daarmee bevatten de respons- en populatiebestanden dezelfde groep maatwerkbedrijven. Informatie over R&D en innovatie bij deze extra bedrijven (bijvoorbeeld: uitgaven, wel/geen innovator, etc.) is aangevuld door imputatie. De imputatiewaarde is geschat op basis van het rekenkundige gemiddelde van de indicator per stratum van SBI x grootteklasse. Hierbij is de grootteklasse ingedikt naar vier categorieën (0-10, 10-100, 100-250, en 250 of meer werkzame personen) en is de SBI ingedikt naar (de eerste) vier digits. Mocht een stratum echter onvoldoende gevuld zijn (minder dan vijf respondenten), dan wordt hij verder ingedikt door uit te gaan van de naasthogere SBI op drie digit-niveau, of zo nodig twee digit. Na afronding van de imputatie hebben alle maatwerkbedrijven in het responsbestand een waarde voor alle relevante indicatoren. In de volgende stap worden de ophoogfactoren aangevuld.

3. Herweging

In deze stap voeren we de zogeheten 'herweging' uit. Hierin zijn de ophoogfactoren vanuit de bronstatistiek zodanig aangepast dat de gewogen aantallen bedrijven per top- en subsector in het responsbestand aansluiten op de aantallen bedrijven in het populatiebestand. Per top- en subsector zijn correctiefactoren berekend door het aantal bedrijven in de populatie te delen door het gewogen aantal bedrijven in de overeenkomstige sector in de respons (op basis van de oorspronkelijke ophoogfactor). Om de aansluiting tussen de landelijke R&D- en innovatiecijfers uitgesplitst naar (twee digit SBI) bedrijfssectoren en de Monitor Topsectoren te waarborgen, is de correctiefactor van alle bedrijfssectoren die op StatLine zijn uitgesplitst (de 'StatLine-selectie') gelijk gezet aan één. Daarmee is de StatLine-selectie in principe uitgesloten van de herweging.

In deze stap berekenen we ook de eindgewichten waarmee de uiteindelijke uitkomsten per topsector berekend worden. Iedere topsector heeft een eigen eindgewicht, hetgeen zorgt voor onafhankelijkheid tussen de uitkomsten per topsector. Per topsector is het eindgewicht als volgt berekend:

- Alle maatwerkbedrijven (respondenten en extra maatwerkbedrijven): eindgewicht = 1
- Respondenten die op basis van de SBI-afbakening bij de topsector zijn ingedeeld
 - Wel StatLine-selectie: eindgewicht = oorspronkelijke ophoogfactor
 - Niet StatLine-selectie: eindgewicht = oorspronkelijke ophoogfactor * correctiefactor
- Bedrijven die niet tot de betreffende topsector behoren: eindgewicht = 0

Binnen het eindgewicht van de topsector Energie is aanvullend rekening gehouden met het aandeel van bedrijven die te maken hebben met duurzame energie. Dit aandeel zorgt er voor dat bedrijven die slechts een deel van hun activiteiten in het kader van duurzame

energie uitvoeren, niet voor honderd procent meegeteld worden. Omdat de subsector Duurzame energie geheel uit maatwerkbedrijven bestaat, is het eindgewicht deze subsector gelijk aan:

$$\text{eindgewicht} = 1 * \text{aandeel duurzame energie}$$

4. Topsectoren totaal

Om uitspraak te kunnen doen over R&D en innovatie binnen de topsectoren als geheel, kunnen de uitkomsten van de individuele topsectoren niet zonder meer opgeteld worden. Door de overlap tussen de afbakeningen van de diverse topsectoren zou dat tot een overschatting leiden. Daarom is in deze stap voor de bedrijven een eindgewicht in het topsectorentotaal berekend, waarin rekening is gehouden met de overlap. Zoals hierboven is genoemd, behoort de topsector Agri&food keten niet tot het topsectorentotaal; alle bedrijven die alleen tot deze topsector behoren, krijgen in het topsectorentotaal qua eindgewicht automatisch een nul.

Bij het berekenen van het eindgewicht in het topsectorentotaal zijn drie kenmerken van belang:

- Behoort het bedrijf tot ten minste één maatwerk-afbakening van een topsector?
- Behoort het bedrijf tot ten minste één SBI-afbakening van een topsector?
- Is het bedrijf waargenomen in de respons?

Bij berekening van het eindgewicht per bedrijf is het volgende schema gehanteerd:

Maatwerkbedrijf?	Respondent	In een SBI-afbakening	Topsectorentotaal eindgewicht
Ja	Ja	Ja	Oorspronkelijke ophoogfactor
Ja	Ja	Nee	1
Ja	Nee	Ja	0
Ja	Nee	Nee	1
Nee	Ja	Ja	Oorspronkelijke ophoogfactor
Nee	Ja	Nee	0

Bij bepaling van de eindgewichten in het topsectorentotaal is op dezelfde manier herwogen als bij de individuele topsectoren (zie stap 3). Dat wil zeggen, rekening houdend met de StatLine-selectie en met het aandeel duurzame energie.

5. Bijschatting (alleen relevant voor R&D)

De landelijke R&D-uitgaven hebben betrekking op bedrijven met één of meer werkzame personen. Dit is samengesteld uit de R&D-uitgaven van bedrijven met 10 of meer werkzame personen (gebaseerd op de enquête) en die van kleine bedrijven (minder dan 10 werkzame personen) op basis van een bijschatting vanuit het WBSO register. De bijschatting is onderverdeeld naar strata van SBI x grootteklasse, waarbij de SBI is ingedikt naar twee- of drie digits.

De bijschatting is als volgt uitgesplitst naar topsectoren:

- Als eerste stap zijn de SBI- en maatwerkafbakeningen van de topsectoren aan het WBSO register gekoppeld (op SBI en BE-ID), en zijn dummyvariabelen per topsector aangemaakt op een vergelijkbare manier als in stap 1 is omschreven.
- Vervolgens is het gekoppelde WBSO bestand op dezelfde wijze geaggregeerd naar de combinaties van SBI x grootteklasse als in de bijschatting. Bij het aggregeren is per top- en subsector de som van het aantal bedrijven in de WBSO berekend (Nb: het WBSO bestand is gebaseerd op een register, waardoor er hier geen rekening hoeft te gehouden worden met ophoogfactoren en de kwestie of een bedrijf wel of geen maatwerk is).
- Uiteindelijk levert dit per stratum van SBI x grootteklasse het topsectoren aandeel op (d.w.z. het aandeel van de bedrijven in het stratum dat tot een bepaalde topsector behoort). Deze aandelen zijn op stratum van SBI x grootteklasse aan de R&D bijschatting gekoppeld, waarna het mogelijk is om de bijschatting uit te splitsen naar top- en subsectoren.

6. Uitkomsten

Vervolgens kunnen de R&D- en innovatiecijfers, uitgesplitst naar topsectoren, berekend worden. Voor iedere indicator worden ze berekend aan de hand van het eindgewicht van de betreffende topsector. Bij R&D worden de uitkomsten over bedrijven met 10 of meer werkzame personen (stappen 1 t/m 4) opgeteld bij de uitkomsten over bedrijven met minder dan 10 werkzame personen (vanuit de bijschatting, stap 5). Uitkomsten over innovatie naar topsectoren kunnen al na stap 4 berekend worden, en hebben altijd betrekking op bedrijven met 10 of meer werkzame personen.

7.

Methode

berekening

groene groei

indicatoren

7.1 Inleiding

Groene groei indicatoren geven een beeld van de milieuprestaties of de relatieve milieudruk per topsector. De in dit onderzoek opgenomen groene groei indicatoren maken deel uit van de standaardset OECD groene groei indicatoren voor Nederland en vertegenwoordigen verschillende aspecten van groene groei, namelijk milieuefficiëntie (broeikasgas emissies, fijnstof emissie, emissies zware metalen naar water, emissies nutriënten naar water en afvalaanbod), grondstoffenefficiëntie (netto energie verbruik, waterverbruik, biomassa verbruik, metalen verbruik en mineralen verbruik) en beleidsinstrumenten en economische kansen (milieubelastingen, impliciet belastingtarief op energie, toegevoegde waarde milieusector en werkzame personen milieusector). Het idee van groene groei is dat economische groei gepaard zou kunnen gaan met een afname van milieudruk, ofwel een ont koppeling tussen economische groei en aantasting van het milieu. Ter illustratie van deze ont koppeling staat in de volgende tabel de ontwikkeling van het bbp in Nederland naast de ontwikkeling van de broeikasgasemissies.

7.1.1 Ontwikkeling bbp en broeikasgasemissies. Nederland, 2000-2016

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	index (het jaar 2000=100)																
bbp	100	102	102	103	105	107	111	115	117	112	114	116	115	114	116	119	121
Broeikasgasemissies	100	100	99	99	100	99	96	96	97	95	99	94	93	92	90	93	94

Bron: CBS, Milieurekeningen.

De vraag die we proberen te beantwoorden is in hoeverre er sprake is van een afname van de milieudruk door de verschillende topsectoren. Om dat in beeld te brengen is een aparte berekening nodig. Hieronder wordt de methode voor het berekenen van groene groei indicatoren naar topsector besproken en wordt nader ingegaan op de onzekerheden rond de uitkomsten.

7.2 Berekening groene groei indicatoren

Aan alle economische indicatoren in de Monitor topsectoren ligt een waarneming ten grondslag per relevant bedrijf. Voor groene groei indicatoren zijn echter (vrijwel) geen direct bruikbare data beschikbaar op bedrijfsniveau. Om toch de milieudruk van de topsectoren in kaart te brengen, is een benaderingsmethode nodig. Dit is de zogenoemde top down benadering. Bij statistiek is altijd sprake van een zeker schaal waarop zoiets wordt uitdrukt, maar bij een dergelijke methode spreken we eerder dan bij de economische indicatoren van een 'model' dan van een 'waarneming'.

De top down methode is gebaseerd op de cijfers van de milieurekeningen. De milieurekeningen vormen een consistent statistisch raamwerk dat conceptueel aansluit bij andere rekeningstelsels, zoals dat van de nationale rekeningen. De milieurekeningen bevatten een breed scala aan milieu-economische indicatoren, zoals emissies naar lucht en water, afvalproductie, maar ook indicatoren over milieukosten, milieubelastingen en de milieusector. Een belangrijk kenmerk van de milieurekeningen is dat het milieuvariabelen, zoals broeikasgasemissies of waterverbruik voor alle economische activiteiten beschrijft. Dat betekent dat deze milieuvariabelen op gedetailleerd niveau volgens de SBI worden toebedeeld aan de verschillende bedrijfstakken. Het grote voordeel van het gebruik van cijfers uit de milieurekeningen is dat, vanwege de consistentie met de nationale rekeningen, de milieuprestaties van topsectoren direct in verband gebracht kunnen worden met de economische prestaties. Daardoor kunnen we de relatieve milieudruk van topsectoren in kaart brengen.

In het kort gezegd, benadert het top down model de uitkomsten per topsector door de milieuvariabelen uit de milieurekeningen op bedrijfstakniveau te vermenigvuldigen met de productiefractionen per topsector op hetzelfde bedrijfstakniveau. De top-down methode is al eerder toegepast¹⁾ en een uitgebreide beschrijving van de methode is in deze publicatie te vinden.

7.3 Onzekerheid groene groei indicatoren per topsector

De top down methode kent een aantal onzekerheden. Dat heeft gevolgen voor de kwaliteit van de uitkomsten. Ten eerste gaat de top down methode ervan uit dat binnen een bedrijfstak de milieu-intensiteit gelijk is voor alle bedrijven in die bedrijfstak. Meestal is dat een redelijke aanname, omdat het productieproces binnen een bedrijfstak grotendeels hetzelfde zal zijn. Het kan echter voorkomen dat bijvoorbeeld binnen een bepaalde bedrijfstak een paar milieu-intensieve bedrijven verantwoordelijk zijn voor de meeste milieudruk. Door met fracties en een gemiddelde milieu-intensiteit te vermenigvuldigen, kan de milieu-indicator te hoog of te laag worden ingeschat. Deze onnauwkeurigheid doet zich alleen voor als de fractie binnen een bedrijfstak kleiner is dan 100 procent. Ten tweede is de kwaliteit van de uitkomsten afhankelijk van die van de milieurekeningen. De milieurekeningen zijn, net als de nationale rekeningen, een integratiekader waar gegevens van basisstatistieken worden geïntegreerd in een rekeningstelsel. Ten slotte zit er een onzekerheid in de aandelen productiewaarde van de topsectoren zoals die zijn bepaald in de Monitor topsectoren.

¹⁾ Nulmeting Groene Groei in de topsectoren, CBS (2013).

Vanwege deze onzekerheden, met de eerste als belangrijkste, kan niet voor alle groene groei indicatoren per topsector een trend weergegeven worden die aangeeft of de milieu-efficiëntie in de verschillende topsectoren toe- of afneemt. Voor de combinaties groene groei indicator x topsector waarvoor dit geldt, kan wel steeds een gemiddelde waarde in de verslagperiode berekend worden. Op deze manier is voor alle topsectoren per groene groei indicator minimaal een niveau weergegeven.

8.

Begrippen

en

afkortingen

8.1 Begrippen

Arbeidsjaar – Een maatstaf voor het arbeidsvolume, die wordt berekend door alle banen (voltijd en deeltijd) om te rekenen naar voltijdbanen, ook wel fulltime equivalenten (fte) genoemd.

Baan – Een expliciete of impliciete arbeidsovereenkomst tussen een persoon en een economische eenheid waarin is vastgelegd dat arbeid zal worden verricht waartegen een (financiële) beloning staat.

Basisprijzen – De basisprijs is de prijs die de producent daadwerkelijk overhoudt, dus exclusief de handels- en vervoersmarges van derden en exclusief het saldo van productgebonden belastingen (waaronder btw) en productgebonden subsidies.

Bedrijfseenheid – De feitelijke transactor in het productieproces gekenmerkt door zelfstandigheid ten aanzien van de beslissingen over dat proces en door het aanbieden van zijn producten aan derden.

Constante prijzen – Waarde uitgedrukt in prijzen van een bepaalde basisperiode. In deze publicatie is het basisjaar 2010. Hierin is gecorrigeerd voor prijsontwikkelingen (inflatie). Het geeft een indicatie van de reële groei.

Computers en randapparatuur – Elektronische apparaten voor het verwerken van gegevens en die door de gebruiker programmeerbaar zijn, inclusief randapparatuur. Dit is exclusief software. Software wordt gerekend tot de immateriële activa.

Diploma – Diploma van een wettelijk erkende opleiding in het middelbaar beroeps- onderwijs, hoger beroepsonderwijs of wetenschappelijk onderwijs.

Eigen onderzoek – Creatieve werkzaamheden binnen het bedrijf en uitgevoerd met eigen personeel, om kennis te vergroten of toe te passen bij het ontwerpen van nieuwe of sterk verbeterde producten en processen.

Exporteur – Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in goederen. Het bedrijf is verkregen door de btw-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfspopulatie uit het ABR. Bij circa 20 procent van de btw-nummers kan geen Nederlands bedrijf worden gevonden. In zo'n geval is ook de hoofdactiviteit en de grootteklasse van het bedrijf onbekend en is het bedrijf niet meegeteld. Het aantal bedrijven en de bijbehorende waarde is hierdoor een minimum schatting.

Groot bedrijf – Bedrijf met 250 of meer werkzame personen.

Hoger beroepsonderwijs – Onderwijs verzorgd door hogescholen en particuliere instellingen dat wordt afgesloten met een associate degree, bachelor- of masterdiploma van een in Nederland erkende opleiding.

Hoger onderwijs – Verzamelnaam voor het wetenschappelijke onderwijs en het hoger beroepsonderwijs.

Hoofdinschrijving – Een geldige hoofdinschrijving bij een instelling, hogeschool of universiteit die wordt bekostigd door een ministerie.

Investerings – Goederen die worden aangeschaft of in eigen beheer worden voortgebracht, met als doel om als kapitaalgoed in het productieproces ingezet te worden. Algemeen worden als zodanig beschouwd goederen met een levensduur van meer dan een jaar (zoals gebouwen, woningen, machines, vervoermiddelen en dergelijke). In dit onderzoek betreffen het netto-investeringen aan materiële vaste activa (exclusief btw) door niet-financiële bedrijven waargenomen in de statistiek Investerings.

Lopende prijzen – Waarde in werkelijke prijzen van de betreffende verslagperiode.

Middelbaar beroepsonderwijs – Hiertoe behoren de beroepsopleidingen volgens de kwalificatiestructuur van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs, die door ROC's, AOC's en vakscholen worden aangeboden. Tevens behoren hiertoe de vergelijkbare oudere opleidingen.

Midden- en kleinbedrijf (mkb) – Ondernemingen tot 250 werkzame personen.

Ondernemingsgroep – De eenheid die feitelijk optreedt als financiële transactor. Het gaat om de meest omvattende verzameling van in Nederland gevestigde juridische eenheden waarover zeggenschap kan worden uitgeoefend en die homogeen is naar institutionele sector.

Opheffing – Een opheffing is de beëindiging van een bedrijf zonder dat daarbij sprake is van een voortzetting van een belangrijk deel van de activiteiten door een ander bedrijf. Hierbij is de identiteit van het bedrijf van grote betekenis. Als bijvoorbeeld na een verhuizing van een winkel de klantenkring opnieuw moet worden opgebouwd, dan wordt dit beschouwd als opheffing van het oorspronkelijke bedrijf en de oprichting van een nieuw bedrijf. Er is geen sprake van een opheffing als de activiteiten worden voortgezet. De bedrijfseenheid (met bijbehorende werkgelegenheid) behoort niet meer tot de populatie. Het bekendste voorbeeld is het faillissement.

Niet als opheffing worden beschouwd:

- beëindiging als gevolg van fusie, overname of opsplitsing;
- naamswijziging;
- rechtsvormwijziging;
- eigenaarwisseling;
- geleidelijke activiteitenwijziging;
- reactivering.

Productiewaarde – De waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, alsmede de waarde van producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

Oprichting – Een oprichting is het ontstaan van een nieuw bedrijf. Dit betekent dat voldaan moet zijn aan economische criteria voor een bedrijf. Dit betekent dat informatie beschikbaar is over werkgelegenheid of omzet van het bedrijf. Verder is het van belang dat het bedrijf nieuw is. De voortzetting van één of meer bestaande bedrijven is geen

oprichting.

Niet als oprichting worden beschouwd:

- ontstaan als gevolg van fusie, op- of afsplitsing;
- overname of verzelfstandiging van een deel van een bedrijf;
- naamswijziging;
- rechtsvormwijziging;
- eigenaarwisseling;
- geleidelijke activiteitenwijziging;
- verhuizing met behoud van afzetmarkt;
- reactivering.

R&D-uitgaven – Uitgaven aan eigen onderzoek en uitbesteed onderzoek.

Toegevoegde waarde – Het verschil tussen de productiewaarde (basisprijzen) en het intermediair verbruik (excl. aftrekbare btw). Onder intermediair verbruik wordt verstaan de producten die in de verslagperiode zijn verbruikt in het productieproces, gewaardeerd tegen aankooprijzen, exclusief aftrekbare btw. Dit kunnen al of niet in de verslagperiode aangekochte grondstoffen, halffabrikaten en brandstoffen zijn, maar ook diensten zoals communicatiediensten, schoonmaakdiensten en diensten van externe accountants.

Topsector – Het kabinet heeft 9 topsectoren aangewezen: Agri&food, Tuinbouw en uitgangsmaterialen, High tech materialen en systemen, Life sciences & health, Logistiek, Water, Chemie, Creatieve Industrie en Energie. Dit zijn sectoren die (1) kennisintensief zijn, (2) export-georiënteerd, met (3) veelal specifieke wet- en regelgeving die (4) een belangrijke bijdrage (kunnen) leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. In zogenaamde topteams hebben ondernemers, wetenschappers en de overheid gezamenlijk aan adviezen gewerkt waarin zij aangeven met welke maatregelen de sector kan blijven concurreren op de wereldmarkt.

Uitvoerwaarde goederen – De waarde van de door ingezetenen aan het buitenland geleverde goederen volgens de statistieken van de internationale handel. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Hierbij kan sprake zijn van goederen die in Nederland zijn voortgebracht of vervaardigd, maar ook van aanvankelijk ingevoerde goederen. Tot de uitvoer behoren ook tijdelijk uitgevoerde goederen die in opdracht van een ingezetene in het buitenland een behandeling ondergaan (passieve loonveredeling).

Wederuitvoer van goederen – Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat daarbij om goederen die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd en het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. Wel moeten deze goederen in eigendom worden overgedragen aan een Nederlands ingezetene. Indien geen sprake is van eigendomsoverdracht, spreekt men van doorvoer.

Werknemer – Een persoon die in een arbeidsovereenkomst afspraken met een economische eenheid maakt om arbeid te verrichten waartegenover een financiële beloning staat.

Werkzame persoon – Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één of enkele uren per week, ook als zij:

- arbeid verrichten die op zichzelf genomen legaal is, maar waarvan de beloning aan de registratie door fiscus of sociale zekerheidsautoriteiten wordt onttrokken ('zwarte arbeid');
- tijdelijk geen arbeid verrichten, maar wel doorbetaald krijgen (bijvoorbeeld bij ziekte of vorstverlet);
- tijdelijk onbetaald verlof hebben opgenomen.

Wetenschappelijk onderwijs – Onderwijs verzorgd door universiteiten en aanverwante instellingen (KIM, KMA, particuliere instellingen die masteropleidingen verzorgen) dat beoogt studenten toe te leiden naar een bachelor-, master- (of in het verleden doctoraal-) of doctordiploma en universitair tweedefase beroepsonderwijs.

Zelfstandig ondernemers – Personen die in een verslagjaar inkomen in de vorm van 'belastbare winst uit onderneming' hebben gehad.

8.2 Afkortingen

ABR	Algemeen Bedrijven Register
AOC	Agrarische opleidingen centrum
BNO	Beroepsorganisatie Nederlandse Ontwerpers
Btw	Belasting toegevoegde waarde
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CIS	Community Innovation Survey
CvB	Centrum voor Beleidsstatistiek
DDA	Dutch Digital Agencies
DGA	Dutch Gaming Association
EBB	Enquête Beroepsbevolking
ECN	Energiecentrum Nederland
EU	Europese Unie
EZ	Ministerie van Economische zaken
Fte	Fulltime equivalent
GBA	Gemeentelijke Basisadministratie
Hbo	Hoger beroepsonderwijs
Ho	Hoger onderwijs

IB	Inkomstenbelasting
ICT	Informatie en communicatietechnologie
ISCED	International Standard Classification of Education
IHD	Statistiek Internationale Handel in Diensten
IHG	Statistiek Internationale Handel in Goederen
KIM	Koninklijke Instituut voor de Marine
KMA	Koninklijke Militaire Academie
KvK	Kamer van Koophandel
LCS	Les- en cursusgelden register
LT	Landbouwtelling
Mbo	Middelbaar Beroepsonderwijs
MIT	Mkb Innovatiestimulering Topsector
Mkb	Midden- en kleinbedrijf
MVA	Materiële vaste activa
NAW	Naam, Adres, Woonplaats
NEV	Nationale Energieverkenning
NR	Nationale Rekeningen
NVPI	Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van beeld- en geluidsdragers
NWP	Netherlands Water Partnership
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
PS	Productiestatistieken
R&D	Research & Development
ROC	Regionaal Opleidingscentrum
RVO.nl	Rijksdienst voor ondernemend Nederland
SBIS	standaard Bedrijfsindeling
SOI	Standaard Onderwijsindeling
SSB	Stelsel van Sociaal-Statistisch Bestanden
TKI	Topconsortia voor Kennis en Innovatie
TNO	Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek
UWV	Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen
VNSI	Vereniging Nederlandse Scheepsbouwindustrie
WBSO	Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk
WER	Wageningen Economic Research
Wo	Wetenschappelijk onderwijs

Tabellenset

Tabellenoverzicht

Tabel	Titel	Status
1a	Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2016	Update
1b	Aandeel productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2016	Update
1c	Productie en toegevoegde waarde in constante prijzen (basisjaar 2010) naar topsectoren, 2010-2016	Nieuw
1d	Aandeel productie en toegevoegde waarde in constante prijzen (basisjaar 2010) naar topsectoren, 2010-2016	Nieuw
2	Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2015	Update
3a	Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2015	Update
3b	Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2015	Update
4a	Uitvoerwaarde van diensten naar topsector, 2014	Ongewijzigd
4b	Exporteurs van diensten naar topsector, 2014	Ongewijzigd
5	Bedrijven naar topsector, 2010-2015	Update
6	Opgerichte bedrijven naar topsector, 2010-2015	Update
7	Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2015	Update
8a	Werknemers naar topsector, 2010-2015	Update
8b	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010	Ongewijzigd
8c	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011	Ongewijzigd
8d	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012	Ongewijzigd
8e	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2013	Ongewijzigd
8f	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2014	Ongewijzigd
8g	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2015	Nieuw
9a	Zelfstandig ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2015	Update
9b	Aandeel zelfstandig ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2015	Update
10	Uitgaven aan R&D, 2011-2015	Update
11	Uitgaven aan innovatie naar topsector, 2010-2014	Ongewijzigd
12	Innoverende (midden- en klein)bedrijven naar topsector, 2010-2014	Ongewijzigd
13	Omzetaandeel vernieuwd product of dienst naar topsector, 2010-2014	Ongewijzigd
14	Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2010-2014	Ongewijzigd
15	Onderzoekspopulatie Innovatie Enquête naar topsector, 2010-2014	Ongewijzigd
16	Behaalde hoofddiploma's in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, schooljaren 2008-2014	Ongewijzigd
17	Hoofddinschrijvingen in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, 1 oktober 2009-2015	Ongewijzigd
18	Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Logistiek functioneel, 2010-2015	Update
19	Productiewaarde, toegevoegde waarde, uitvoerwaarde en werkgelegenheid in Tuinbouwcomplex, 2010-2015	Update
20	Groene groei indicatoren naar topsector, 2010-2015	Ongewijzigd

1a Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsectoren, 2010-2016

	Productie basisprijzen							Toegevoegde waarde basisprijzen						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
	mln euro													
Totaal Nederland	1178924	1238414	1255794	1253792	1267298	1297667	1319901	567757	579590	583832	588535	597414	614986	631032
Totaal topsectoren ¹⁾	399291	436981	446344	446174	444397	450400	451027	141221	145137	146393	148255	146135	150258	151683
Topsector														
Agri&food	67351	73318	76619	80558	80533	81960	85886	15277	15205	15964	16923	17403	17266	19303
waarvan														
primaire productie	16742	17649	18274	19032	18210	17375	.	5132	4653	4774	5301	5184	4669	.
voedingsmiddelenindustrie	50609	55669	58345	61526	62323	64585	.	10145	10552	11190	11622	12219	12597	.
Agri&food keten	113900	122389	127680	130493	131333	135627	.	39980	41067	42867	44499	45050	47030	.
waarvan														
primaire productie	16742	17649	18274	19032	18210	17375	.	5132	4653	4774	5301	5184	4669	.
voedingsmiddelenindustrie	50609	55669	58345	61526	62323	64585	.	10145	10552	11190	11622	12219	12597	.
groot- en detailhandel	40820	42092	43959	43230	44143	46825	.	22848	23635	24616	25555	25460	27509	.
overig	5729	6979	7102	6705	6657	6842	.	1855	2227	2287	2022	2187	2255	.
Chemie	72678	88367	95440	89969	85393	75349	70742	11325	12394	12246	11302	10550	13571	14348
waarvan														
aardolieverwerking	26352	32869	37465	35358	31959	23858	.	670	982	1044	672	-299	1409	.
chemische industrie	39467	47941	50355	46834	45376	43162	.	8293	8963	8734	8120	8082	9407	.
rubber- en kunststofindustrie	6859	7557	7620	7777	8058	8329	.	2362	2449	2468	2510	2767	2755	.
Creatieve industrie	22175	22735	22465	22075	22636	24795	25633	10957	11043	11194	11012	11491	12043	12471
waarvan														
kunst	3993	4208	4216	4336	4526	4782	.	2270	2388	2422	2489	2632	2815	.
cultureel erfgoed	705	730	749	771	804	850	.	400	414	430	442	468	500	.
media en entertainment-industrie	9559	9476	9171	8993	9084	10259	.	4737	4573	4532	4430	4471	4648	.
creatieve zakelijke dienstverlening	7918	8322	8328	7975	8223	8905	.	3549	3667	3810	3651	3920	4079	.
Energie ²⁾	39652	42078	44658	47204	41895	37973	34588	23777	25021	27703	29708	23879	19836	16546
waarvan														
aardgas	22762	22303	24402	26885	21561	17297	.	16677	17022	19748	21371	15607	11563	.
duurzame energie: pre-exploitatiefase	7060	8180	8330	9060	9650	10760	.	2680	2960	2910	3210	3510	4040	.
gerelateerde activiteiten	9830	11595	11926	11259	10684	9915	.	4420	5039	5045	5127	4762	4233	.
High tech systemen en materialen	112670	123814	121397	122329	125945	138591	142280	41612	43480	42161	42828	44321	46293	47560
waarvan														
metaalindustrie	17267	18556	17665	17421	17741	17748	.	5359	5426	5426	5533	6040	6028	.
vervaardiging van machines en apparaten	57018	65070	63669	64727	67047	74078	.	16623	17718	16692	16893	17616	18553	.
vervaardiging van transportmiddelen	11010	12586	12315	12122	12870	15934	.	3783	4199	4031	3988	4221	4266	.
overig	27375	27601	27747	28060	28288	30831	.	15848	16136	16011	16415	16444	17446	.
Life sciences & health	11592	12610	12747	11356	10036	10748	10691	4562	4556	4766	3296	3289	3940	3925
waarvan														
farmacie	5741	5497	5776	4324	4334	4734	.	2758	2670	2939	1627	1526	1826	.
medische instrumenten	4796	6100	5959	5937	4544	4476	.	1513	1561	1541	1344	1410	1539	.
onderzoek en ontwikkeling	1055	1013	1012	1095	1159	1537	.	291	325	287	324	353	576	.

	Werkzame personen							Werkzame personen (fte)						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2016*
	x 1 000													
Totaal Nederland	8778	8854	8836	8732	8724	8806	8901	7056	7099	7055	6972	6964	7037	7131
Totaal topsectoren ¹⁾	1573	1589	1577	1571	1586	1599	1619	1382	1391	1375	1376	1382	1403	1425
Topsector														
Agri&food	240	236	236	233	235	237	238	207	203	203	204	205	206	207
waarvan														
primaire productie	116	114	113	111	113	113	.	100	99	98	99	99	99	.
voedingsmiddelenindustrie	124	122	122	122	123	124	.	107	104	105	105	106	107	.
Agri&food keten	937	950	959	956	980	1016	.	636	636	638	636	643	662	.
waarvan														
primaire productie	116	114	113	111	113	113	.	100	99	98	99	99	99	.
voedingsmiddelenindustrie	124	122	122	122	123	124	.	107	104	105	105	106	107	.
groot- en detailhandel	678	695	704	704	725	760	.	411	414	417	414	421	438	.
overig	20	20	19	18	19	20	.	18	18	18	17	18	18	.
Chemie	80	80	80	79	79	80	81	75	75	76	75	75	75	77
waarvan														
aardolieverwerking	6	6	6	6	6	6	.	6	5	6	5	6	6	.
chemische industrie	44	44	45	44	44	43	.	42	42	42	42	41	41	.
rubber- en kunststofindustrie	30	30	30	30	30	31	.	28	28	28	28	28	29	.
Creatieve industrie	225	233	236	232	242	241	242	175	182	184	181	185	189	191
waarvan														
kunst	50	52	53	52	54	54	.	46	48	47	48	49	49	.
cultureel erfgoed	9	9	9	9	10	10	.	8	8	8	9	9	9	.
media en entertainment-industrie	68	72	71	68	75	69	.	51	55	55	54	56	55	.
creatieve zakelijke dienstverlening	98	100	103	102	103	108	.	69	71	73	71	72	76	.
Energie ²⁾	61	65	64	69	69	71	75
waarvan														
aardgas	10	8	8	9	10	9	.	10	7	7	9	9	9	.
duurzame energie: pre-exploitatiefase	36	41	39	42	42	45	.
gerelateerde activiteiten	16	18	18	19	18	18	.	15	17	17	18	18	18	.
High tech systemen en materialen	476	478	480	481	482	491	499	446	447	448	451	452	460	467
waarvan														
metaalindustrie	72	71	72	71	71	73	.	67	66	67	66	66	68	.
vervaardiging van machines en apparaten	159	163	164	165	165	166	.	149	152	153	155	155	155	.
vervaardiging van transportmiddelen	44	42	43	43	43	43	.	41	40	41	40	41	41	.
overig	202	201	201	203	203	209	.	189	188	187	190	191	196	.
Life sciences & health	41	39	38	37	37	39	40	37	36	34	34	34	36	36
waarvan														
farmacie	16	15	13	12	12	13	.	15	14	12	12	12	12	.
medische instrumenten	17	17	17	17	17	17	.	15	15	15	15	15	15	.
onderzoek en ontwikkeling	8	8	8	9	8	10	.	7	7	7	8	7	9	.

1a Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsectoren, 2010-2016 (slot)

	Productie basisprijzen							Toegevoegde waarde basisprijzen						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
	mln euro													
Transport en opslag	58762	61993	59888	59170	61315	63307	63673	26536	27147	25423	25467	26829	27786	28024
waarvan														
transport en overslag	31828	33629	34245	33738	34827	35460	.	12307	12311	12244	12377	12900	13284	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	26934	28364	25642	25431	26488	27847	.	14229	14836	13179	13090	13930	14502	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	16417	16382	16571	16390	16862	17707	17815	8564	8065	8460	8753	8945	9832	9960
waarvan														
primaire productie	9953	9552	9798	10237	10048	10646	.	5028	4416	4748	5047	5124	5725	.
overig	6464	6830	6773	6153	6814	7061	.	3536	3649	3712	3706	3821	4107	.
Water	14499	14133	14638	15380	16740	17086	17121	5769	5426	5075	5380	6157	6485	6489
waarvan														
maritieme maakindustrie	7958	7431	8093	8370	8951	9366	.	2331	2137	2099	2212	2324	2415	.
watertechnologie	2141	2149	2423	3132	2807	2666	.	1214	1180	1217	1333	1372	1378	.
deltatechnologie	3220	3483	3147	3003	4094	4069	.	1396	1432	1129	1180	1766	1960	.
kennis en advies	1179	1071	976	875	889	984	.	828	678	630	655	696	732	.

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer afkomstig uit de Nationale energieverkenning 2017. De waarden voor 2016 betreffen een raming.

Werkzame personen
Werkzame personen (fte)

2010 2011 2012 2013 2014 2015* 2016* 2010 2011 2012 2013 2014 2015* 2016*

x 1 000

Transport en opslag	340	345	328	320	322	322	327	303	305	284	276	277	279	286
waarvan														
transport en overslag	202	206	204	199	197	196	.	170	172	167	164	161	161	.
opslag, dienstverlening en														
supportactiviteiten	137	140	124	120	125	126	.	133	133	117	113	117	118	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	130	130	131	128	126	125	127	103	101	103	102	99	100	101
waarvan														
primaire productie	78	78	76	75	73	72	.	58	57	56	56	55	55	.
overig	52	52	55	53	52	53	.	45	44	47	45	45	45	.
Water	53	59	59	53	60	60	60	51	56	56	50	57	57	56
waarvan														
maritieme maakindustrie	27	29	29	26	29	30	.	25	27	27	24	27	28	.
watertechnologie	8	11	11	9	12	12	.	8	10	11	8	11	11	.
deltatechnologie	12	12	12	12	12	11	.	11	12	11	11	12	11	.
kennis en advies	7	7	7	6	7	7	.	7	7	7	6	6	6	.

1b Aandeel productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsectoren, 2010-2016

	Productie basisprijzen							Toegevoegde waarde basisprijzen						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
	%													
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	33,9	35,3	35,5	35,6	35,1	34,7	34,2	24,9	25,0	25,1	25,2	24,5	24,4	24,0
Topsector														
Agri&food	5,7	5,9	6,1	6,4	6,4	6,3	6,5	2,7	2,6	2,7	2,9	2,9	2,8	3,1
waarvan														
primaire productie	1,4	1,4	1,5	1,5	1,4	1,3	.	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,8	.
voedingsmiddelenindustrie	4,3	4,5	4,6	4,9	4,9	5,0	.	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,0	.
Agri&food keten	9,7	9,9	10,2	10,4	10,4	10,5	.	7,0	7,1	7,3	7,6	7,5	7,6	.
waarvan														
primaire productie	1,4	1,4	1,5	1,5	1,4	1,3	.	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,8	.
voedingsmiddelenindustrie	4,3	4,5	4,6	4,9	4,9	5,0	.	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,0	.
groot- en detailhandel	3,5	3,4	3,5	3,4	3,5	3,6	.	4,0	4,1	4,2	4,3	4,3	4,5	.
overig	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	.	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	.
Chemie	6,2	7,1	7,6	7,2	6,7	5,8	5,4	2,0	2,1	2,1	1,9	1,8	2,2	2,3
waarvan														
aardolieverwerking	2,2	2,7	3,0	2,8	2,5	1,8	.	0,1	0,2	0,2	0,1	-0,1	0,2	.
chemische industrie	3,3	3,9	4,0	3,7	3,6	3,3	.	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,5	.
rubber- en kunststofindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	.
Creatieve industrie	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	2,0	2,0
waarvan														
kunst	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	.
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
media en entertainment-industrie	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	.	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	.
creatieve zakelijke dienstverlening	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	.	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	0,7	.
Energie ²⁾	3,4	3,4	3,6	3,8	3,3	2,9	2,6	4,2	4,3	4,7	5,0	4,0	3,2	2,6
waarvan														
aardgas	1,9	1,8	1,9	2,1	1,7	1,3	.	2,9	2,9	3,4	3,6	2,6	1,9	.
duurzame energie: pre-exploitatiefase	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	.	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	.
gerelateerde activiteiten	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	.	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,7	.
High tech systemen en materialen	9,6	10,0	9,7	9,8	9,9	10,7	10,8	7,3	7,5	7,2	7,3	7,4	7,5	7,5
waarvan														
metaalindustrie	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	.	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	.
vervaardiging van machines en apparaten	4,8	5,3	5,1	5,2	5,3	5,7	.	2,9	3,1	2,9	2,9	2,9	3,0	.
vervaardiging van transportmiddelen	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,2	.	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	.
overig	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2	2,4	.	2,8	2,8	2,7	2,8	2,8	2,8	.
Life sciences & health	1,0	1,0	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6
waarvan														
farmacie	0,5	0,4	0,5	0,3	0,3	0,4	.	0,5	0,5	0,5	0,3	0,3	0,3	.
medische instrumenten	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	.	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	.
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	.

	Werkzame personen								Werkzame personen (fte)							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2016*		
	%															
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100		
Totaal topsectoren ¹⁾	17,9	17,9	17,8	18,0	18,2	18,2	18,2	19,6	19,6	19,5	19,7	19,8	19,9	20,0		
Topsector																
Agri&food	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9		
waarvan																
primaire productie	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	.	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.		
voedingsmiddelenindustrie	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	.		
Agri&food keten	10,7	10,7	10,9	10,9	11,2	11,5	.	9,0	9,0	9,0	9,1	9,2	9,4	.		
waarvan																
primaire productie	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	.	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.		
voedingsmiddelenindustrie	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	.		
groot- en detailhandel	7,7	7,8	8,0	8,1	8,3	8,6	.	5,8	5,8	5,9	5,9	6,0	6,2	.		
overig	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	.		
Chemie	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1		
waarvan																
aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.		
chemische industrie	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.		
rubber- en kunststofindustrie	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	.		
Creatieve industrie	2,6	2,6	2,7	2,7	2,8	2,7	2,7	2,5	2,6	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7		
waarvan																
kunst	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	.		
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.		
media en entertainment-industrie	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	0,8	.	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	.		
creatieve zakelijke dienstverlening	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	.		
Energie ²⁾	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1		
waarvan																
aardgas	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.		
duurzame energie: pre-exploitatiefase	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.		
gerelateerde activiteiten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	.		
High tech systemen en materialen	5,4	5,4	5,4	5,5	5,5	5,6	5,6	6,3	6,3	6,4	6,5	6,5	6,5	6,5		
waarvan																
metaalindustrie	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	.	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	.		
vervaardiging van machines en apparaten	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	.	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,2	.		
vervaardiging van transportmiddelen	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.		
overig	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4	.	2,7	2,6	2,7	2,7	2,7	2,8	.		
Life sciences & health	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5		
waarvan																
farmacie	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.		
medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.		
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.		

1b Aandeel productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsectoren, 2010-2016 (slot)

	Productie basisprijzen							Toegevoegde waarde basisprijzen						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
	%													
Transport en opslag	5,0	5,0	4,8	4,7	4,8	4,9	4,8	4,7	4,7	4,4	4,3	4,5	4,5	4,4
waarvan														
transport en overslag	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	.	2,2	2,1	2,1	2,1	2,2	2,2	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,3	2,3	2,0	2,0	2,1	2,1	.	2,5	2,6	2,3	2,2	2,3	2,4	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,3	1,5	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6
waarvan														
primaire productie	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	.	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	.
overig	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	.
Water	1,2	1,1	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3	1,0	0,9	0,9	0,9	1,0	1,1	1,0
waarvan														
maritieme maakindustrie	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	.
watertechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.
deltatechnologie	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	.
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer afkomstig uit de Nationale energieverkenning 2017. De waarden voor 2016 betreffen een raming.

	Werkzame personen							Werkzame personen (fte)						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2016*
	%													
Transport en opslag waarvan	3,9	3,9	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	4,3	4,3	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,2	.	2,4	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	.
	1,6	1,6	1,4	1,4	1,4	1,4	.	1,9	1,9	1,7	1,6	1,7	1,7	.
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4
primaire productie	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	.	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	.
overig	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6	0,6	.
Water	0,6	0,7	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8
waarvan														
maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	.	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	.
watertechnologie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	.
deltatechnologie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.

1c Productie en toegevoegde waarde in constante prijzen (basisjaar 2010) naar topsectoren, 2010-2016

	Productie basisprijzen						Toegevoegde waarde basisprijzen							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
	mln euro, waarde prijsniveau 2010													
Totaal Nederland	1178924	1209761	1200642	1196560	1216036	1254959	1285085	567757	579152	574694	575515	584159	595746	608516
Totaal topsectoren ¹⁾	399291	413646	412120	414789	421350	437161	446491	141221	144103	142350	145330	145190	145384	147511
Topsector														
Agri&food	67351	68239	69094	71320	72826	76849	80334	15277	15227	15603	16171	16471	17584	18661
waarvan														
primaire productie	16742	16708	16605	16677	16574	16931	.	5132	5026	4969	4965	4941	5227	.
voedingsmiddelenindustrie	50609	51531	52483	54632	56246	59907	.	10145	10201	10615	11171	11496	12321	.
Agri&food keten	113900	116472	118559	119394	121770	127822	.	39980	40849	41941	42751	43019	45490	.
waarvan														
primaire productie	16742	16708	16605	16677	16574	16931	.	5132	5026	4969	4965	4941	5227	.
voedingsmiddelenindustrie	50609	51531	52483	54632	56246	59907	.	10145	10201	10615	11171	11496	12321	.
groot- en detailhandel	40820	41798	43045	41718	42628	44512	.	22848	23663	24288	24648	24537	25876	.
overig	5729	6435	6452	6257	6213	6332	.	1855	1959	2046	1940	2014	2035	.
Chemie	72678	75349	77534	75732	75569	77791	79276	11325	11581	11792	11113	10863	10530	10907
waarvan														
aardolieverwerking	26352	25848	26995	27276	27411	28655	.	670	930	898	938	921	952	.
chemische industrie	39467	42299	43315	40949	40358	41061	.	8293	8195	8480	7720	7267	7055	.
rubber- en kunststofindustrie	6859	7202	7157	7290	7578	7833	.	2362	2456	2404	2434	2660	2586	.
Creatieve industrie	22175	22551	22201	21615	21909	23692	24384	10957	11023	11109	10776	11028	11281	11571
waarvan														
kunst	3993	4111	4041	4060	4163	4290	.	2270	2344	2312	2301	2362	2431	.
cultureel erfgoed	705	713	718	722	740	762	.	400	407	412	411	422	434	.
media en entertainment-industrie	9559	9365	8954	8644	8656	9715	.	4737	4543	4397	4173	4152	4247	.
creatieve zakelijke dienstverlening	7918	8361	8490	8185	8348	8924	.	3549	3730	3995	3899	4115	4190	.
Energie ²⁾	39652	38840	38634	41768	39724	37587	37079	23777	23201	23196	25790	22967	20360	19320
waarvan														
aardgas	22762	19960	19612	22236	19820	16902	.	16677	15010	15167	17072	14264	11564	.
duurzame energie: pre-exploitatiefase	7060	8046	8108	8840	9515	10830	.	2680	3474	3380	3738	4145	4871	.
gerelateerde activiteiten	9830	10834	10929	10567	10490	10086	.	4420	4717	4621	4904	4822	4447	.
High tech systemen en materialen	112670	122938	120581	121954	125635	133521	137224	41612	44354	43313	44149	45368	46377	47805
waarvan														
metaalindustrie	17267	17639	16956	17049	17443	17755	.	5359	5411	5292	5335	5556	5520	.
vervaardiging van machines en apparaten	57018	64996	63341	64450	66754	68961	.	16623	18259	17441	17811	18632	18718	.
vervaardiging van transportmiddelen	11010	12298	11892	11619	12283	14999	.	3783	4121	3899	3790	3941	3880	.
overig	27375	28005	28428	28894	29185	31790	.	15848	16564	16687	17239	17254	18313	.
Life sciences & health	11592	12540	12744	12661	11249	11516	11503	4562	4665	5065	4937	5004	5611	5707
waarvan														
farmacie	5741	5367	5707	5545	5613	6003	.	2758	2645	3029	3027	2865	3213	.
medische instrumenten	4796	6171	6034	6037	4642	4210	.	1513	1695	1740	1565	1694	1697	.
onderzoek en ontwikkeling	1055	1002	994	1071	1124	1471	.	291	325	287	321	343	548	.

1c Productie en toegevoegde waarde in constante prijzen (basisjaar 2010) naar topsectoren, 2010-2016 (slot)

	Productie basisprijzen							Toegevoegde waarde basisprijzen						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
	mln euro, waarde prijsniveau 2010													
Transport en opslag	58762	60930	58065	56610	58125	59424	60021	26536	27394	25565	24936	25575	25357	25425
waarvan														
transport en overslag	31828	32707	32676	31633	32381	32659	.	12307	12524	12410	11977	12033	11530	.
opslag, dienstverlening en														
supportactiviteiten	26934	28223	25354	24952	25723	26762	.	14229	14870	13165	12968	13558	13859	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	16417	16715	16427	15800	16764	16915	17017	8564	8698	8631	8593	9148	9231	9193
waarvan														
primaire productie	9953	9862	9700	9727	10021	10037	.	5028	4973	4880	4879	5287	5193	.
overig	6464	6853	6728	6072	6753	6888	.	3536	3725	3746	3710	3852	4026	.
Water	14499	13974	14408	15123	16433	16797	16870	5769	5434	4980	5279	5830	6189	6233
waarvan														
maritieme maakindustrie	7958	7407	7997	8209	8713	8999	.	2331	2232	2190	2255	2340	2434	.
watertechnologie	2141	2128	2484	3273	2982	2918	.	1214	1169	1165	1343	1222	1217	.
deltatechnologie	3220	3377	2975	2830	3857	3900	.	1396	1356	1011	1044	1548	1778	.
kennis en advies	1179	1061	962	858	865	953	.	828	676	630	650	679	704	.

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer afkomstig uit de Nationale energieverkenning 2017. De waarden voor 2016 betreffen een raming.

1d Aandeel productie en toegevoegde waarde in constante prijzen (basisjaar 2010) naar topsectoren, 2010-2016

	Productie basisprijzen							Toegevoegde waarde basisprijzen						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
	%													
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	33,9	34,2	34,3	34,7	34,6	34,8	34,7	24,9	24,9	24,8	25,3	24,9	24,4	24,2
Topsector														
Agri&food	5,7	5,6	5,8	6,0	6,0	6,1	6,3	2,7	2,6	2,7	2,8	2,8	3,0	3,1
waarvan														
primaire productie	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	.	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9	.
voedingsmiddelenindustrie	4,3	4,3	4,4	4,6	4,6	4,8	.	1,8	1,8	1,8	1,9	2,0	2,1	.
Agri&food keten	9,7	9,6	9,9	10,0	10,0	10,2	.	7,0	7,1	7,3	7,4	7,4	7,6	.
waarvan														
primaire productie	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	.	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9	.
voedingsmiddelenindustrie	4,3	4,3	4,4	4,6	4,6	4,8	.	1,8	1,8	1,8	1,9	2,0	2,1	.
groot- en detailhandel	3,5	3,5	3,6	3,5	3,5	3,5	.	4,0	4,1	4,2	4,3	4,2	4,3	.
overig	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	.
Chemie	6,2	6,2	6,5	6,3	6,2	6,2	6,2	2,0	2,0	2,1	1,9	1,9	1,8	1,8
waarvan														
aardolieverwerking	2,2	2,1	2,2	2,3	2,3	2,3	.	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.
chemische industrie	3,3	3,5	3,6	3,4	3,3	3,3	.	1,5	1,4	1,5	1,3	1,2	1,2	.
rubber- en kunststofindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	.
Creatieve industrie	1,9	1,9	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9
waarvan														
kunst	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	.
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
media en entertainment-industrie	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	.	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	.
creatieve zakelijke dienstverlening	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	.	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	.
Energie ²⁾	3,4	3,2	3,2	3,5	3,3	3,0	2,9	4,2	4,0	4,0	4,5	3,9	3,4	3,2
waarvan														
aardgas	1,9	1,6	1,6	1,9	1,6	1,3	.	2,9	2,6	2,6	3,0	2,4	1,9	.
duurzame energie: pre-exploitatiefase	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,9	.	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	.
gerelateerde activiteiten	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	.	0,8	0,8	0,8	0,9	0,8	0,7	.
High tech systemen en materialen	9,6	10,2	10,0	10,2	10,3	10,6	10,7	7,3	7,7	7,5	7,7	7,8	7,8	7,9
waarvan														
metaalindustrie	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	.	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	0,9	.
vervaardiging van machines en apparaten	4,8	5,4	5,3	5,4	5,5	5,5	.	2,9	3,2	3,0	3,1	3,2	3,1	.
vervaardiging van transportmiddelen	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,2	.	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	.
overig	2,3	2,3	2,4	2,4	2,4	2,5	.	2,8	2,9	2,9	3,0	3,0	3,1	.
Life sciences & health	1,0	1,0	1,1	1,1	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
waarvan														
farmacie	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	.
medische instrumenten	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	.	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	.
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	.

1d Aandeel productie en toegevoegde waarde in constante prijzen (basisjaar 2010) naar topsectoren, 2010-2016 (slot)

	Productie basisprijzen							Toegevoegde waarde basisprijzen						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
	%													
Transport en opslag	5,0	5,0	4,8	4,7	4,8	4,7	4,7	4,7	4,7	4,4	4,3	4,4	4,3	4,2
waarvan														
transport en overslag	2,7	2,7	2,7	2,6	2,7	2,6	.	2,2	2,2	2,2	2,1	2,1	1,9	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,3	2,3	2,1	2,1	2,1	2,1	.	2,5	2,6	2,3	2,3	2,3	2,3	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,4	1,4	1,4	1,3	1,4	1,3	1,3	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,5	1,5
waarvan														
primaire productie	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	.	0,9	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	.
overig	0,5	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5	.	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	0,7	.
Water	1,2	1,2	1,2	1,3	1,4	1,3	1,3	1,0	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0
waarvan														
maritieme maakindustrie	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	.
watertechnologie	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.
deltatechnologie	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	.
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer afkomstig uit de Nationale energieverkenning 2017. De waarden voor 2016 betreffen een raming.

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2015

	Totaal						waarvan computers en randapparatuur					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	mln euro											
Totaal Nederland ¹⁾	40 272	50 123	48 144	47 090	46 800	51 354	1 521	1 917	2 295	2 231	2 263	3 316
Totaal topsectoren ²⁾	17 087	21 888	19 927	20 508	21 395	22 769	628	750	690	700	747	872
Topsector												
Agri&food	1 601	1 660	1 830	2 163	2 352	2 353	33	30	34	51	34	43
waarvan												
primaire productie ³⁾	329	387	278	465	408	445	2	2	2	4	4	5
voedingsmiddelenindustrie	1 272	1 273	1 552	1 697	1 944	1 908	32	28	32	47	30	38
Agri&food keten	3 287	4 176	3 767	4 316	4 575	4 772	107	146	127	159	139	167
waarvan												
primaire productie ³⁾	329	387	278	465	408	445	2	2	2	4	4	5
voedingsmiddelenindustrie	1 272	1 273	1 552	1 697	1 944	1 908	32	28	32	47	30	38
groot- en detailhandel	1 528	1 993	1 750	1 920	1 951	2 201	65	104	83	97	97	117
overig	158	522	187	234	272	219	9	12	10	11	8	8
Chemie	1 656	2 377	.	1 899	1 998	.	23	36	31	23	21	.
waarvan												
aardolieverwerking	460	535	.	421	662	.	7	13
chemische industrie	1 009	1 532	1 690	1 200	1 081	1 750	9	16	12	13	13	13
rubber- en kunststofindustrie	187	310	259	279	255	285	7	7
Creatieve industrie ⁴⁾	279	348	289	254	266	273	71	73	92	83	91	87
waarvan												
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainment-industrie	197	197	179	171	176	190	40	38	67	56	53	56
creatieve zakelijke dienstverlening ⁵⁾	82	151	110	83	91	83	31	35	25	28	37	31
Energie	6 467	8 195	7 610	8 185	9 988	10 156
waarvan												
aardgas	2 248	3 036	3 783	3 852	5 117	2 907	6	7	10	4	5	10
duurzame Energie: pre-exploatiefase ⁶⁾	1 870	1 530	1 680	1 880	2 030	3 430
gerelateerde activiteiten	2 349	3 629	2 147	2 453	2 841	3 819	51	69	47	33	44	51
High tech systemen en materialen	2 430	2 954	2 631	3 200	2 685	3 147	254	276	272	341	329	406
waarvan												
metaalindustrie	393	421	496	495	492	621	9	12	12	15	15	16
vervaardiging van machines en apparaten	929	1 284	1 141	966	991	1 226	69	65	63	59	65	66
vervaardiging van transportmiddelen	583	639	440	635	531	596	7	12	10	33	8	13
overig	525	609	555	1 104	671	705	169	186	186	236	241	310
Life sciences & health	245	248	220	268	334	289	11	13	16	19	25	22
waarvan												
farmacie	169	109	.	182	.	.	4	4	.	10	17	.
medische instrumenten	39	64	.	50	.	.	2	5	.	5	4	.
onderzoek en ontwikkeling	38	75	61	36	72	101	5	4	5	4	4	8

	Totaal						waarvan computers en randapparatuur					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	%											
Totaal Nederland ¹⁾	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	42,4	43,7	41,4	47,2	45,7	44,3	41,3	39,1	30,1	35,4	33,0	26,3
Topsector												
Agri&food	4,0	3,3	3,8	4,6	5,0	4,6	2,2	1,5	1,5	2,3	1,5	1,3
waarvan												
primaire productie ³⁾	0,8	0,8	0,6	1,0	0,9	0,9	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1
voedingsmiddelenindustrie	3,2	2,5	3,2	3,6	4,2	3,7	2,1	1,5	1,4	2,1	1,3	1,1
Agri&food keten	8,2	8,3	7,8	9,2	9,8	9,3	7,0	7,6	5,5	7,1	6,2	5,1
waarvan												
primaire productie ³⁾	0,8	0,8	0,6	1,0	0,9	0,9	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1
voedingsmiddelenindustrie	3,2	2,5	3,2	3,6	4,2	3,7	2,1	1,5	1,4	2,1	1,3	1,1
groot- en detailhandel	3,8	4,0	3,6	4,1	4,2	4,3	4,3	5,4	3,6	4,3	4,3	3,5
overig	0,4	1,0	0,4	0,5	0,6	0,4	0,6	0,6	0,5	0,5	0,3	0,2
Chemie	4,1	4,7	5,5	4,0	4,3	.	1,5	1,9	1,3	1,0	0,9	.
waarvan												
aardolieverwerking	1,1	1,1	.	0,9	1,4	.	0,5	0,7
chemische industrie	2,5	3,1	3,5	2,5	2,3	3,4	0,6	0,8	0,5	0,6	0,6	0,4
rubber- en kunststofindustrie	0,5	0,6	.	0,6	0,5	0,6	0,4	0,3
Creatieve industrie ⁴⁾	0,7	0,7	0,6	0,5	0,6	0,5	4,7	3,8	4,0	3,7	4,0	2,6
waarvan												
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainment-industrie	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	2,6	2,0	2,9	2,5	2,4	1,7
creatieve zakelijke dienstverlening ⁵⁾	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	2,0	1,8	1,1	1,2	1,6	0,9
Energie	16,1	16,3	15,8	17,4	21,3	19,8
waarvan												
aardgas	5,6	6,1	7,9	8,2	10,9	5,7	0,4	0,3	0,4	0,2	0,2	0,3
duurzame Energie: pre-exploitatiefase ⁶⁾	4,6	3,1	3,5	4,0	4,3	6,7
gerelateerde activiteiten	5,8	7,2	4,5	5,2	6,1	7,4	3,4	3,6	2,0	1,5	1,9	1,5
High tech systemen en materialen	6,0	5,9	5,5	6,8	5,7	6,1	16,7	14,4	11,9	15,3	14,5	12,2
waarvan												
metaalindustrie	1,0	0,8	1,0	1,1	1,1	1,2	0,6	0,6	0,5	0,7	0,7	0,5
vervaardiging van machines en apparaten	2,3	2,6	2,4	2,1	2,1	2,4	4,5	3,4	2,8	2,6	2,9	2,0
vervaardiging van transportmiddelen	1,4	1,3	0,9	1,3	1,1	1,2	0,4	0,6	0,5	1,5	0,3	0,4
overig	1,3	1,2	1,2	2,3	1,4	1,4	11,1	9,7	8,1	10,6	10,6	9,4
Life sciences & health	0,6	0,5	0,5	0,6	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	1,1	0,6
waarvan												
farmacie	0,4	0,2	.	0,4	0,5	.	0,3	0,2	.	0,4	0,8	.
medische instrumenten	0,1	0,1	.	0,1	0,1	.	0,1	0,2	.	0,2	0,2	.
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2015 (slot)

	Totaal						waarvan computers en randapparatuur					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	mln euro											
Transport en opslag	4 665	5 937	5 035	5 092	4 385	6 207	131	180	117	137	143	276
waarvan												
transport en overslag	1 900	2 619	1 786	2 002	1 640	2 312	35	44	44	38	39	42
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2 765	3 317	3 249	3 089	2 744	3 895	96	136	72	100	103	234
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	253	396	302	423	328	279	22	27	28	27	21	17
waarvan												
primaire productie ³⁾
overig	253	396	302	423	328	279	22	27	28	27	21	17
Water	1 106	1 063	831	951	1 065	1 017	21	34	36	26	49	25
waarvan												
maritieme maakindustrie	90	115	124	.	.	.	4	6	6	6	7	6
watertechnologie	471	.	430	391	520	536	6	.	18	8	33	5
deltatechnologie	.	455	249	6	6	2	3	7
kennis en advies	.	.	27	44	38	43	.	.	6	10	6	7

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal Nederland bevat alle SBI's binnen het waarneemdomein van de statistiek Investerings in materiële vaste activa.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Exclusief de volgende SBI's: 0111, 0113, 0140, 0150, 0170 en 03 (deze worden niet waargenomen).

⁴⁾ Exclusief de subsectoren kunst en cultureel erfgoed (deze worden niet waargenomen).

⁵⁾ De definitie van deze subsector is vanaf het verslagjaar 2014 aangepast. Deze aanpassing is voor de investeringen niet herberekend voor 2010-2013.

⁶⁾ Cijfers afkomstig uit de Nationale energieverkenning 2017.

De hier weergegeven cijfers voor investeringen omvatten de duurzame energiesector, dus inclusief de exploitatiefase.

	Totaal						waarvan computers en randapparatuur					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	%											
Transport en opslag waarvan	11,6	11,8	10,5	10,8	9,4	12,1	8,6	9,4	5,1	6,1	6,3	8,3
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	4,7	5,2	3,7	4,3	3,5	4,5	2,3	2,3	1,9	1,7	1,7	1,3
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	0,6	0,8	0,6	0,9	0,7	0,5	1,4	1,4	1,2	1,2	0,9	0,5
primaire productie ³⁾	0,0
overig	0,6	0,8	0,6	0,9	0,7	0,5	1,4	1,4	1,2	1,2	0,9	0,5
Water waarvan	2,7	2,1	1,7	2,0	2,3	2,0	1,4	1,8	1,6	1,2	2,1	0,8
maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,3	.	.	.	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
watertechnologie	1,2	.	0,9	0,8	1,1	1,0	0,4	.	0,8	0,3	1,4	0,1
deltatechnologie	.	0,9	0,5	0,3	0,3	0,1	0,1	0,2
kennis en advies	.	.	0,1	0,1	0,1	0,1	.	.	0,2	0,4	0,3	0,2

3a Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2015

	Totaal						Waarvan Wederuitvoer					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	mln euro											
Totaal Nederland ¹⁾	371 549	409 358	429 717	433 106	433 405	427 266	171 638	178 294	195 992	199 783	195 452	180 104
Totaal Topsectoren ²⁾	143 966	156 931	167 619	170 072	167 989	165 706	31 662	31 568	38 644	46 541	42 908	33 371
Topsector												
Agri&food	23 853	27 196	27 884	27 222	27 561	30 105	2 546	2 849	3 881	3 099	3 145	3 220
waarvan												
primaire productie	2 277	2 761	2 888	2 942	2 988	3 215	291	417	393	336	336	423
voedingsmiddelenindustrie	21 575	24 434	24 995	24 280	24 573	26 890	2 256	2 431	3 488	2 763	2 809	2 797
Agri&food keten	48 306	53 532	55 576	57 855	59 203	62 112	9 597	10 767	12 240	12 506	13 195	13 817
waarvan												
primaire productie	2 277	2 761	2 888	2 942	2 988	3 215	291	417	393	336	336	423
voedingsmiddelenindustrie	21 575	24 434	24 995	24 280	24 573	26 890	2 256	2 431	3 488	2 763	2 809	2 797
groot- en detailhandel	20 591	21 490	23 124	25 734	26 779	26 984	6 586	7 256	7 678	8 685	9 161	9 724
overig	3 862	4 846	4 569	4 899	4 863	5 024	465	662	681	721	889	872
Chemie	28 431	30 759	37 445	40 069	38 699	36 125	2 943	3 671	8 713	14 013	9 069	6 876
waarvan												
aardolieverwerking	3 614	4 533	9 710	12 921	12 895	9 864	566	898
chemische industrie	21 047	22 346	23 624	22 464	21 583	21 843	1 988	2 318	2 820	3 007	3 031	2 382
rubber- en kunststofindustrie	3 771	3 880	4 112	4 684	4 221	4 418	389	455
Creatieve industrie	666	701	850	690	827	693	231	244	243	218	300	160
waarvan												
kunst	39	45	49	49	58	66	4	8	.	9	6	7
cultureel erfgoed	12	3	4	2	4	8	0	0	.	0	0	0
media en entertainment-industrie	333	320	438	356	383	316	161	151	156	100	110	48
creatieve zakelijke dienstverlening	283	333	358	283	382	303	66	84	76	109	185	105
Energie ³⁾	16 432	20 431	23 651	23 335	20 456	16 912	1 798	2 083	2 751	3 150	3 028	2 767
waarvan												
aardgas
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	3 690	5 250	6 090	5 320	6 200	6 150
gerelateerde activiteiten
High tech systemen en materialen	41 453	47 759	45 095	44 774	47 517	48 748	11 169	11 410	11 675	12 156	13 428	10 578
waarvan												
metaalindustrie	9 114	10 190	9 643	9 295	9 959	10 219	1 421	1 455	1 262	1 426	1 515	1 398
vervaardiging van machines en apparaten	23 934	28 096	25 479	25 696	27 972	27 862	6 962	7 325	7 121	7 583	8 975	6 546
vervaardiging van transportmiddelen	5 971	6 942	7 240	7 342	6 881	8 386	1 810	1 681	2 013	2 071	2 024	2 020
overig	2 434	2 530	2 734	2 441	2 704	2 281	977	949	1 279	1 075	913	613
Life sciences & health	7 156	6 666	6 402	4 991	5 699	7 287	1 051	1 070	1 116	1 737	1 889	1 937
waarvan												
farmacie	4 576	3 995	3 474	2 432	3 002	4 325	446	556	244	425	472	564
medische instrumenten	2 514	2 615	2 871	2 428	2 542	2 857
onderzoek en ontwikkeling	66	56	58	131	154	105

	Totaal						Waarvan Wederuitvoer					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	% van totaal Nederland											
Totaal Nederland ¹⁾	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	38,7	38,3	39,0	39,3	38,8	38,8	18,4	17,7	19,7	23,3	22,0	18,5
Topsector												
Agri&food	6,4	6,6	6,5	6,3	6,4	7,0	1,5	1,6	2,0	1,6	1,6	1,8
waarvan												
primaire productie	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
voedingsmiddelenindustrie	5,8	6,0	5,8	5,6	5,7	6,3	1,3	1,4	1,8	1,4	1,4	1,6
Agri&food keten	13,0	13,1	12,9	13,4	13,7	14,5	5,6	6,0	6,2	6,3	6,8	7,7
waarvan												
primaire productie	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
voedingsmiddelenindustrie	5,8	6,0	5,8	5,6	5,7	6,3	1,3	1,4	1,8	1,4	1,4	1,6
groot- en detailhandel	5,5	5,2	5,4	5,9	6,2	6,3	3,8	4,1	3,9	4,3	4,7	5,4
overig	1,0	1,2	1,1	1,1	1,1	1,2	0,3	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5
Chemie	7,7	7,5	8,7	9,3	8,9	8,5	1,7	2,1	4,4	7,0	4,6	3,8
waarvan												
aardolieverwerking	1,0	1,1	2,3	3,0	3,0	2,3	0,3	0,5
chemische industrie	5,7	5,5	5,5	5,2	5,0	5,1	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	1,3
rubber- en kunststofindustrie	1,0	0,9	1,0	1,1	1,0	1,0	0,2	0,3
Creatieve industrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
waarvan												
kunst	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	.	0,0	0,0	0,0
cultureel erfgoed	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	.	0,0	0,0	0,0
media en entertainment-industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
creatieve zakelijke dienstverlening	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Energie ³⁾	4,4	5,0	5,5	5,4	4,7	4,0	1,0	1,2	1,4	1,6	1,5	1,5
waarvan												
aardgas
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	1,0	1,3	1,4	1,2	1,4	1,4
gerelateerde activiteiten
High tech systemen en materialen	11,2	11,7	10,5	10,3	11,0	11,4	6,5	6,4	6,0	6,1	6,9	5,9
waarvan												
metaalindustrie	2,5	2,5	2,2	2,1	2,3	2,4	0,8	0,8	0,6	0,7	0,8	0,8
vervaardiging van machines en apparaten	6,4	6,9	5,9	5,9	6,5	6,5	4,1	4,1	3,6	3,8	4,6	3,6
vervaardiging van transportmiddelen	1,6	1,7	1,7	1,7	1,6	2,0	1,1	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1
overig	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5	0,7	0,5	0,5	0,3
Life sciences & health	1,9	1,6	1,5	1,2	1,3	1,7	0,6	0,6	0,6	0,9	1,0	1,1
waarvan												
farmacie	1,2	1,0	0,8	0,6	0,7	1,0	0,3	0,3	0,1	0,2	0,2	0,3
medische instrumenten	0,7	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7
onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3a Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2015 (slot)

	Totaal						Waarvan Wederuitvoer					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	mln euro											
Transport en opslag	18 121	17 603	20 402	21 542	19 886	16 153	9 976	8 308	8 532	10 609	10 381	6 152
waarvan												
transport en overslag	1 935	1 152	1 430	1 156	1 040	762	923	389	581	610	449	107
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	16 187	16 451	18 973	20 386	18 846	15 391	9 053	7 920	7 951	9 998	9 931	6 046
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	14 408	14 422	15 258	15 741	16 217	17 122	2 584	2 642	2 870	3 051	3 122	3 280
waarvan												
primaire productie	1 764	1 856	2 067	1 987	2 070	2 092	256	301	313	276	246	194
overig	12 644	12 566	13 191	13 754	14 148	15 029	2 328	2 341	2 557	2 775	2 876	3 086
Water	2 374	2 369	2 674	2 489	2 960	4 851	633	652	542	257	344	275
waarvan												
maritieme maakindustrie	2 122	2 095	2 319	1 947	2 490	4 338	610	623	515	234	309	238
watertechnologie	72	76	95	324	304	283	4	6	8	6	8	16
deltatechnologie	121	158	184	174	144	197	18	22	17	16	25	18
kennis en advies	59	40	77	44	23	32	1	1	2	1	2	3

Bron: CBS.

- ¹⁾ Voor totaal Nederland de totale uitvoerwaarde van goederen (inclusief wederuitvoer). Dit bedrag is inclusief de uitvoer van buitenlandse bedrijven zonder Nederlandse vestiging, maar waarvan de handel wel in Nederland loopt.
- ²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten. Bij uitsplitsing naar wederuitvoer exclusief subsector 'Duurzame energie'. De uitvoerwaarde van de topsectoren betreft alleen de uitvoerwaarde van bedrijven met een Nederlandse vestiging (inclusief wederuitvoer).
- ³⁾ Uitvoerwaarde totaal is inclusief de subsector 'Duurzame energie'. Uitvoerwaarde wederuitvoer is exclusief de subsector 'Duurzame energie'.
- ⁴⁾ Cijfers afkomstig uit de Nationale Energieverkenning 2016. De hier weergegeven cijfers voor uitvoerwaarde omvatten de hele Sustainable Energy Sector, dus inclusief de exploitatiefase.

	Totaal						Waarvan Wederuitvoer					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	% van totaal Nederland											
Transport en opslag waarvan	4,9	4,3	4,7	5,0	4,6	3,8	5,8	4,7	4,4	5,3	5,3	3,4
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	0,5	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,5	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	3,9	3,5	3,6	3,6	3,7	4,0	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,8
primaire productie	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
overig	3,4	3,1	3,1	3,2	3,3	3,5	1,4	1,3	1,3	1,4	1,5	1,7
Water waarvan	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	1,1	0,4	0,4	0,3	0,1	0,2	0,2
maritieme maakindustrie	0,6	0,5	0,5	0,4	0,6	1,0	0,4	0,3	0,3	0,1	0,2	0,1
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3b Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	aantal						% van totaal Nederland					
Totaal Nederland	104 065	112 960	126 460	118 960	133 125	143 950	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ¹⁾	35 320	37 885	42 470	39 310	43 470	47 655	33,9	33,5	33,6	33	32,7	33,1
Topsector												
Agri&food	4 340	4 370	4 645	4 470	5 185	5 445	4,2	3,9	3,7	3,8	3,9	3,8
waarvan												
primaire productie	3 190	3 270	3 500	3 310	3 965	4 185	3,1	2,9	2,8	2,8	3	2,9
voedingsmiddelenindustrie	1 155	1 100	1 145	1 155	1 220	1 260	1,1	1	0,9	1	0,9	0,9
Agri&food keten	10 775	10 860	11 675	11 265	12 620	13 450	10,4	9,6	9,2	9,5	9,5	9,3
waarvan												
primaire productie	3 190	3 270	3 500	3 310	3 965	4 185	3,1	2,9	2,8	2,8	3	2,9
voedingsmiddelenindustrie	1 155	1 100	1 145	1 155	1 220	1 260	1,1	1	0,9	1	0,9	0,9
groot- en detailhandel	5 960	6 015	6 515	6 300	6 935	7 510	5,7	5,3	5,2	5,3	5,2	5,2
overig	475	475	515	495	500	500	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
Chemie	1 380	1 375	1 420	1 380	1 415	1 435	1,3	1,2	1,1	1,2	1,1	1
waarvan												
aardolieverwerking	30	25	25	25	25	20	0	0	0	0	0	0
chemische industrie	575	555	585	575	580	585	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
rubber- en kunststofindustrie	775	795	810	780	815	825	0,7	0,7	0,6	0,7	0,6	0,6
Creatieve industrie	7 415	9 020	10 910	9 380	11 555	13 430	7,1	8	8,6	7,9	8,7	9,3
waarvan												
kunst	1 645	2 225	2 970	2 425	3 285	4 055	1,6	2	2,3	2	2,5	2,8
cultureel erfgoed	55	65	70	60	80	90	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainment-industrie	2 185	2 505	2 940	2 565	3 020	3 505	2,1	2,2	2,3	2,2	2,3	2,4
creatieve zakelijke dienstverlening	3 535	4 225	4 930	4 330	5 170	5 785	3,4	3,7	3,9	3,6	3,9	4
Energie ²⁾	110	125	135	140	125	150	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan												
aardgas	60	80	85	80	70	85	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase
gerelateerde activiteiten	50	50	55	60	55	65	0	0	0	0,1	0	0
High tech systemen en materialen	12 715	13 525	14 990	14 160	15 155	16 390	12,2	12	11,9	11,9	11,4	11,4
waarvan												
metaalindustrie	2 000	2 030	2 145	2 055	2 190	2 320	1,9	1,8	1,7	1,7	1,6	1,6
vervaardiging van machines en apparaten	4 115	4 180	4 435	4 370	4 640	4 810	4	3,7	3,5	3,7	3,5	3,3
vervaardiging van transportmiddelen	820	805	845	850	860	880	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6
overig	5 780	6 510	7 565	6 890	7 465	8 375	5,6	5,8	6	5,8	5,6	5,8
Life sciences & health	500	495	495	480	530	660	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
waarvan												
farmacie	120	115	115	110	120	125	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
medische instrumenten	255	260	260	250	280	280	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
onderzoek en ontwikkeling	125	120	125	120	135	255	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2

3b Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2015 (slot)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	aantal						% van totaal Nederland					
Transport en opslag	4 710	4 840	5 335	4 990	4 810	5 355	4,5	4,3	4,2	4,2	3,6	3,7
waarvan												
transport en overslag	3 205	3 235	3 605	3 325	3 125	3 415	3,1	2,9	2,9	2,8	2,3	2,4
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1 505	1 605	1 730	1 660	1 685	1 940	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	4 960	4 980	5 390	5 150	5 590	5 780	4,8	4,4	4,3	4,3	4,2	4
waarvan												
primaire productie	2 620	2 810	2 975	2 815	3 145	3 315	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4	2,3
overig	2 340	2 170	2 420	2 340	2 440	2 460	2,2	1,9	1,9	2	1,8	1,7
Water	575	610	640	630	710	735	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
waarvan												
maritieme maakindustrie	415	450	465	460	505	525	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
watertechnologie	45	40	50	50	60	60	0	0	0	0	0	0
deltatechnologie	65	70	80	75	95	105	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
kennis en advies	50	50	50	50	45	45	0	0	0	0	0	0

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten, en de subsector 'Duurzame energie'.

²⁾ Exclusief de subsector 'Duurzame energie'.

4a Uitvoerwaarde van diensten naar topsector, 2014*

	Mln euro	% van totaal Nederland
Totaal Nederland	148 451	100
Totaal Topsectoren ¹⁾	48 317	32,5
Topsector		
Agri&food	1 843	1,2
waarvan		
primaire productie	143	0,1
voedingsmiddelenindustrie	1 700	1,1
Agri&food keten	3 768	2,5
waarvan		
primaire productie	143	0,1
voedingsmiddelenindustrie	1 700	1,1
groot- en detailhandel	1 744	1,2
overig	181	0,1
Chemie	4 185	2,8
waarvan		
aardolieverwerking	820	0,6
chemische industrie	3 220	2,2
rubber- en kunststofindustrie	145	0,1
Creatieve industrie	3 908	2,6
waarvan		
kunst	117	0,1
cultureel erfgoed	4	0,0
media en entertainmentindustrie	3 061	2,1
creatieve zakelijke dienstverlening	726	0,5
Energie	2 657	1,8
waarvan		
aardgas	1 429	1,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	804	0,5
gerelateerde activiteiten	425	0,3
High tech systemen en materialen	13 404	9,0
waarvan		
metaalindustrie	523	0,4
vervaardiging van machines en apparaten	5 900	4,0
vervaardiging van transportmiddelen	396	0,3
overig	6 584	4,4
Life sciences & health	1 910	1,3
waarvan		
farmacie	406	0,3
medische instrumenten	40	0,0
onderzoek en ontwikkeling	1 465	1,0
Transport en opslag	21 159	14,3
waarvan		
transport en overslag	11 138	7,5
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	10 021	6,8
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	288	0,2
waarvan		
primaire productie	33	0,0
overig	255	0,2
Water	482	0,3
waarvan		
maritieme maakindustrie	x	x
watertechnologie	x	x
deltatechnologie	x	x
kennis en advies	x	x

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten.

²⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

4b Exporteurs van diensten naar topsector, 2014*

	Aantal	% van totaal Nederland
Totaal Nederland	60 825	100
Totaal Topsectoren ¹⁾	22 915	37,7
Topsector		
Agri&food	1 060	1,7
waarvan		
primaire productie	840	1,4
voedingsmiddelenindustrie	220	0,4
Agri&food keten	2 485	4,1
waarvan		
primaire productie	840	1,4
voedingsmiddelenindustrie	220	0,4
groot- en detailhandel	1 240	2,0
overig	185	0,3
Chemie	305	0,5
waarvan		
aardolieverwerking	10	0,0
chemische industrie	155	0,3
rubber- en kunststofindustrie	140	0,2
Creatieve industrie	8 400	13,8
waarvan		
kunst	2 645	4,3
cultureel erfgoed	25	0,0
media en entertainmentindustrie	2 110	3,5
creatieve zakelijke dienstverlening	3 620	6,0
Energie	440	0,7
waarvan		
aardgas	60	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	340	0,6
gerelateerde activiteiten	40	0,1
High tech systemen en materialen	7 850	12,9
waarvan		
metaalindustrie	525	0,9
vervaardiging van machines en apparaten	1 415	2,3
vervaardiging van transportmiddelen	215	0,4
overig	5 695	9,4
Life sciences & health	235	0,4
waarvan		
farmacie	45	0,1
medische instrumenten	70	0,1
onderzoek en ontwikkeling	120	0,2
Transport en opslag	4 550	7,5
waarvan		
transport en overslag	3 150	5,2
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1 390	2,3
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	515	0,8
waarvan		
primaire productie	190	0,3
overig	325	0,5
Water	100	0,2
waarvan		
maritieme maakindustrie	x	x
watertechnologie	x	x
deltatechnologie	x	x
kennis en advies	x	x

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten.

²⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

5 Bedrijven naar topsector, 2010-2015

	Totaal						Mkb (< 250 wp)					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	aantal¹⁾											
Totaal Nederland	1 277 280	1 333 440	1 374 350	1 395 950	1 460 550	1 530 240	1 274 310	1 330 485	1 371 405	1 393 065	1 457 720	1 527 365
Totaal Topsectoren ²⁾	304 915	313 805	321 065	326 395	342 340	358 895	304 325	313 210	320 465	325 790	341 745	358 280
Topsector												
Agri&food	66 015	62 615	61 370	62 045	63 050	65 860	65 940	62 540	61 290	61 965	62 975	65 785
waarvan												
primaire productie	61 405	57 805	56 355	57 025	57 740	60 205	61 400	57 800	56 345	57 020	57 735	60 200
voedingsmiddelenindustrie	4 615	4 810	5 015	5 020	5 310	5 655	4 540	4 740	4 945	4 945	5 240	5 585
Agri&food keten	135 815	133 255	132 735	133 155	136 545	141 825	135 645	133 080	132 555	132 975	136 360	141 635
waarvan												
primaire productie	61 405	57 805	56 355	57 025	57 740	60 205	61 400	57 800	56 345	57 020	57 735	60 200
voedingsmiddelenindustrie	4 615	4 810	5 015	5 020	5 310	5 655	4 540	4 740	4 945	4 945	5 240	5 585
groot- en detailhandel	68 850	69 680	70 415	70 160	72 540	74 990	68 770	69 590	70 325	70 070	72 440	74 890
overig	950	960	955	945	955	975	940	950	940	935	945	965
Chemie	2 165	2 175	2 170	2 115	2 130	2 150	2 100	2 115	2 105	2 055	2 070	2 095
waarvan												
aardolieverwerking	40	35	35	35	35	30	30	30	30	30	30	25
chemische industrie	800	805	795	780	790	805	755	760	750	735	750	765
rubber- en kunststofindustrie	1 325	1 335	1 340	1 305	1 305	1 320	1 315	1 325	1 325	1 290	1 290	1 305
Creatieve industrie	119 205	128 475	134 600	138 010	147 085	156 235	119 165	128 445	134 570	137 975	147 055	156 205
waarvan												
kunst	48 800	52 705	55 240	57 460	61 560	65 350	48 800	52 705	55 240	57 455	61 555	65 350
cultureel erfgoed	1 275	1 305	1 320	1 310	1 350	1 365	1 270	1 300	1 315	1 310	1 350	1 360
media en entertainment-industrie	25 805	27 910	29 505	30 610	32 885	34 780	25 775	27 885	29 485	30 585	32 865	34 760
creatieve zakelijke dienstverlening	43 330	46 565	48 540	48 630	51 290	54 740	43 325	46 560	48 535	48 625	51 285	54 735
Energie	1 585	1 630	1 665	1 685	1 720	1 665	1 475	1 520	1 555	1 575	1 610	1 550
waarvan												
aardgas	265	260	280	300	320	310	260	255	275	290	305	300
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	1 130	1 155	1 170	1 145	1 110	1 060	1 035	1 060	1 080	1 055	1 020	970
gerelateerde activiteiten	215	235	240	260	315	315	205	225	230	250	300	300
High tech systemen en materialen	71 925	74 830	76 825	78 250	82 790	86 290	71 740	74 645	76 635	78 060	82 605	86 095
waarvan												
metaalindustrie	7 885	8 045	8 105	8 180	8 335	8 550	7 865	8 030	8 090	8 160	8 315	8 535
vervaardiging van machines en apparaten	10 770	11 125	11 515	11 720	12 195	12 755	10 705	11 050	11 440	11 650	12 125	12 680
vervaardiging van transportmiddelen	1 545	1 570	1 605	1 635	1 645	1 695	1 520	1 550	1 585	1 615	1 630	1 675
overig	51 725	54 085	55 595	56 715	60 615	63 290	51 655	54 015	55 520	56 640	60 535	63 205
Life sciences & health	2 480	2 480	2 465	2 435	2 920	3 025	2 460	2 460	2 445	2 410	2 895	3 000
waarvan												
farmacie	180	185	190	185	190	200	170	175	180	175	180	190
medische instrumenten	1 825	1 830	1 840	1 845	1 875	1 910	1 820	1 825	1 835	1 840	1 870	1 900
onderzoek en ontwikkeling	475	460	435	405	850	915	470	455	425	395	845	910

	Totaal						Mkb (< 250 wp)					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	%											
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	23,9	23,5	23,4	23,4	23,4	23,5	23,9	23,5	23,4	23,4	23,4	23,5
Topsector												
Agri&food	5,2	4,7	4,5	4,4	4,3	4,3	5,2	4,7	4,5	4,4	4,3	4,3
waarvan												
primaire productie	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0	3,9	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0	3,9
voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Agri&food keten	10,6	10,0	9,7	9,5	9,3	9,3	10,6	10,0	9,7	9,5	9,4	9,3
waarvan												
primaire productie	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0	3,9	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0	3,9
voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
groot- en detailhandel	5,4	5,2	5,1	5,0	5,0	4,9	5,4	5,2	5,1	5,0	5,0	4,9
overig	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Chemie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
waarvan												
aardolieverwerking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
rubber- en kunststofindustrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Creatieve industrie	9,3	9,6	9,8	9,9	10,1	10,2	9,4	9,7	9,8	9,9	10,1	10,2
waarvan												
kunst	3,8	4,0	4,0	4,1	4,2	4,3	3,8	4,0	4,0	4,1	4,2	4,3
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainment-industrie	2,0	2,1	2,1	2,2	2,3	2,3	2,0	2,1	2,1	2,2	2,3	2,3
creatieve zakelijke dienstverlening	3,4	3,5	3,5	3,5	3,5	3,6	3,4	3,5	3,5	3,5	3,5	3,6
Energie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan												
aardgas	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
gerelateerde activiteiten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	5,6	5,6	5,6	5,6	5,7	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,7	5,6
waarvan												
metaalindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
vervaardiging van machines en apparaten	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
vervaardiging van transportmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	4,0	4,1	4,0	4,1	4,2	4,1	4,1	4,1	4,0	4,1	4,2	4,1
Life sciences & health	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan												
farmacie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1

5 Bedrijven naar topsector, 2010-2015 (slot)

	Totaal						Mkb (< 250 wp)					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	aantal¹⁾											
Transport en opslag	25 480	26 205	26 875	26 915	27 725	28 435	25 350	26 070	26 745	26 790	27 595	28 295
waarvan												
transport en overslag	19 715	20 225	20 735	20 510	20 910	21 225	19 660	20 170	20 685	20 465	20 860	21 170
opslag, dienstverlening en												
supportactiviteiten	5 765	5 980	6 145	6 405	6 815	7 210	5 695	5 900	6 065	6 325	6 740	7 125
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	25 670	24 430	23 635	23 450	23 475	23 780	25 650	24 405	23 610	23 425	23 450	23 755
waarvan												
primaire productie	21 385	20 120	19 350	19 210	19 225	19 485	21 380	20 110	19 345	19 205	19 220	19 480
overig	4 285	4 310	4 285	4 235	4 250	4 295	4 270	4 295	4 265	4 220	4 230	4 275
Water	3 010	3 080	3 180	3 200	3 225	3 285	2 975	3 045	3 145	3 165	3 190	3 250
waarvan												
maritieme maakindustrie	2 280	2 320	2 345	2 335	2 345	2 375	2 265	2 305	2 325	2 320	2 330	2 355
watertechnologie	155	145	170	180	185	175	145	135	160	170	175	165
deltatechnologie	490	530	570	600	610	650	485	525	565	595	605	645
kennis en advies	80	85	95	85	85	85	80	80	90	85	80	80

Bron: CBS.

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

	Totaal						Mkb (< 250 wp)					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	%											
Transport en opslag waarvan	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4
	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	2,0	1,8	1,7	1,7	1,6	1,6	2,0	1,8	1,7	1,7	1,6	1,6
primaire productie	1,7	1,5	1,4	1,4	1,3	1,3	1,7	1,5	1,4	1,4	1,3	1,3
overig	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Water waarvan	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

6 Operichte bedrijven naar topsector, 2010-2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	aantal ¹⁾						%					
Totaal Nederland	161 230	166 765	156 110	156 110	159 300	162 955	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	37 040	34 390	32 330	33 280	32 710	33 355	23,0	20,6	20,7	21,3	20,5	20,5
Topsector												
Agri&food	7 110	3 820	3 305	3 080	3 015	3 985	4,4	2,3	2,1	2,0	1,9	2,4
waarvan												
primaire productie	6 785	3 275	2 760	2 560	2 505	3 310	4,2	2,0	1,8	1,6	1,6	2,0
voedingsmiddelenindustrie	325	545	545	525	510	675	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
Agri&food keten	13 825	11 440	10 710	10 170	10 535	11 915	8,6	6,9	6,9	6,5	6,6	7,3
waarvan												
primaire productie	6 785	3 275	2 760	2 560	2 505	3 310	4,2	2,0	1,8	1,6	1,6	2,0
voedingsmiddelenindustrie	325	545	545	525	510	675	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
groot- en detailhandel	6 655	7 565	7 340	7 030	7 455	7 870	4,1	4,5	4,7	4,5	4,7	4,8
overig	60	60	65	60	60	65	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Chemie	110	145	95	115	120	120	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan												
aardolieverwerking	0	5	5	5	5	10	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	45	55	35	45	55	50	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	65	90	55	65	60	60	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Creatieve industrie	18 185	17 710	16 295	17 705	17 595	17 410	11,3	10,6	10,4	11,3	11,0	10,7
waarvan												
kunst	8 205	6 995	6 420	7 075	6 580	6 635	5,1	4,2	4,1	4,5	4,1	4,1
cultureel erfgoed	75	90	65	70	75	70	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
media en entertainment-industrie	3 780	3 955	3 795	3 995	3 960	3 775	2,3	2,4	2,4	2,6	2,5	2,3
creatieve zakelijke dienstverlening	6 125	6 670	6 020	6 565	6 980	6 930	3,8	4,0	3,9	4,2	4,4	4,3
Energie	135	120	130	100	160	90	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan												
aardgas	45	50	55	50	55	40	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	55	40	40	5	15	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
gerelateerde activiteiten	35	30	35	40	85	45	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
High tech systemen en materialen	7 085	8 245	8 235	8 265	8 085	7 865	4,4	4,9	5,3	5,3	5,1	4,8
waarvan												
metaalindustrie	510	615	555	560	505	580	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4
vervaardiging van machines en apparaten	895	970	940	910	935	1 000	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
vervaardiging van transportmiddelen	105	130	120	115	95	120	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	5 580	6 530	6 620	6 675	6 555	6 165	3,5	3,9	4,2	4,3	4,1	3,8
Life sciences & health	170	155	160	140	220	225	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan												
farmacie	10	15	20	15	15	15	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	140	125	135	120	115	85	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	20	20	5	10	90	120	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1

6 Operichte bedrijven naar topsector, 2010-2015 (slot)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	aantal ¹⁾						%					
Transport en opslag	2 840	3 285	3 345	3 120	2 790	2 740	1,8	2,0	2,1	2,0	1,8	1,7
waarvan												
transport en overslag	2 275	2 625	2 730	2 315	2 135	1 980	1,4	1,6	1,7	1,5	1,3	1,2
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	565	660	615	805	655	760	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2 110	1 245	910	900	860	970	1,3	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6
waarvan												
primaire productie	1 810	875	575	560	530	685	1,1	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4
overig	300	370	335	340	330	290	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Water	230	255	265	225	220	240	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
waarvan												
maritieme maakindustrie	155	185	170	145	145	155	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
watertechnologie	5	0	10	10	5	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	65	65	80	65	65	85	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1
kennis en advies	5	5	5	5	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

7 Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
	aantal ¹⁾						%					
Totaal Nederland	98 310	106 660	127 050	114 355	95 595	99 830	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	20 165	20 975	25 950	23 305	18 155	19 100	20,5	19,7	20,4	20,4	19,0	19,1
Topsector												
Agri&food	5 030	3 325	3 275	2 925	2 050	1 800	5,1	3,1	2,6	2,6	2,1	1,8
waarvan												
primaire productie	4 770	3 030	2 925	2 515	1 755	1 440	4,9	2,8	2,3	2,2	1,8	1,4
voedingsmiddelenindustrie	260	295	350	410	290	360	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4
Agri&food keten	11 005	9 665	10 135	8 805	7 000	7 245	11,2	9,1	8,0	7,7	7,3	7,3
waarvan												
primaire productie	4 770	3 030	2 925	2 515	1 755	1 440	4,9	2,8	2,3	2,2	1,8	1,4
voedingsmiddelenindustrie	260	295	350	410	290	360	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4
groot- en detailhandel	5 935	6 295	6 800	5 835	4 900	5 405	6,0	5,9	5,4	5,1	5,1	5,4
overig	35	45	60	45	50	35	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Chemie	120	115	120	125	90	120	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan												
aardolieverwerking	5	5	0	5	5	15	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	50	45	40	45	30	45	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	65	65	75	80	60	55	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Creatieve industrie	7 180	8 620	11 680	10 710	8 360	8 960	7,3	8,1	9,2	9,4	8,7	9,0
waarvan												
kunst	2 795	3 345	4 535	3 965	3 195	3 315	2,8	3,1	3,6	3,5	3,3	3,3
cultureel erfgoed	70	50	65	65	55	70	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainment-industrie	1 570	1 855	2 450	2 380	1 935	2 030	1,6	1,7	1,9	2,1	2,0	2,0
creatieve zakelijke dienstverlening	2 745	3 370	4 630	4 300	3 175	3 550	2,8	3,2	3,6	3,8	3,3	3,6
Energie	60	60	60	65	75	70	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1
waarvan												
aardgas	45	40	35	35	30	50	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0	5	0	5	5	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
gerelateerde activiteiten	20	15	25	25	40	20	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	4 325	5 140	6 735	5 880	4 665	5 100	4,4	4,8	5,3	5,1	4,9	5,1
waarvan												
metaalindustrie	450	455	515	430	355	375	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
vervaardiging van machines en apparaten	510	570	680	630	540	520	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5
vervaardiging van transportmiddelen	70	80	105	105	85	90	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	3 295	4 035	5 440	4 720	3 685	4 120	3,4	3,8	4,3	4,1	3,9	4,1
Life sciences & health	135	135	140	135	130	165	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
waarvan												
farmacie	15	5	10	10	5	15	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	90	95	105	100	95	65	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	30	30	30	25	30	90	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1

7 Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2015 (slot)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
	aantal ¹⁾						%					
Transport en opslag	2 270	2 655	2 915	2 520	2 055	2 210	2,3	2,5	2,3	2,2	2,1	2,2
waarvan												
transport en overslag	1 870	2 210	2 395	2 025	1 695	1 740	1,9	2,1	1,9	1,8	1,8	1,7
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	400	440	520	495	360	470	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1 345	1 110	1 150	1 135	925	795	1,4	1,0	0,9	1,0	1,0	0,8
waarvan												
primaire productie	1 045	780	780	790	645	535	1,1	0,7	0,6	0,7	0,7	0,5
overig	300	330	375	345	280	255	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Water	140	180	215	195	160	170	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan												
maritieme maakindustrie	115	140	170	145	115	120	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
watertechnologie	0	5	5	5	0	5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	25	35	45	40	45	45	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

8a Werknemers naar topsector, 2010-2015¹⁾

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	aantal					
Totaal Nederland	7 479 140	7 582 270	7 514 940	7 392 330	7 376 100	7 453 250
Totaal topsectoren ²⁾	1 279 770	1 297 950	1 279 380	1 269 130	1 270 200	1 280 380
Totaal topsectoren ²⁾						
Agri&food	178 270	177 600	178 170	177 110	178 180	178 170
waarvan						
Primaire productie	59 390	59 320	59 530	58 450	58 730	56 900
Voedingsmiddelenindustrie	118 880	118 290	118 640	118 650	119 450	121 270
Agri&food keten	800 470	825 980	838 400	843 390	863 160	888 740
waarvan						
Primaire productie	59 390	59 320	59 530	58 450	58 730	56 900
Voedingsmiddelenindustrie	118 880	118 290	118 640	118 650	119 450	121 270
Groot- en detailhandel	604 230	629 310	641 120	647 320	665 920	691 240
Overig	17 970	19 070	19 110	18 960	19 070	19 340
Chemie	79 070	79 710	79 610	78 590	78 650	79 120
waarvan						
Aardolieverwerking	6 010	5 670	5 480	5 260	5 410	5 420
Chemische industrie	43 590	44 350	44 510	44 090	43 760	43 410
Rubber- en kunststofindustrie	29 480	29 690	29 630	29 240	29 480	30 290
Creatieve industrie	118 870	116 150	113 930	107 630	110 930	109 580
waarvan						
Kunst	15 410	15 660	14 760	13 850	14 330	14 710
Cultureel erfgoed	9 000	9 010	9 090	9 080	9 180	9 380
Media en entertainment-industrie	46 820	46 940	46 950	44 400	41 750	40 630
Creatieve zakelijke dienstverlening	47 640	44 540	43 130	40 300	45 670	44 860
Energie	45 100	46 750	50 170	51 290	54 110	55 020
waarvan						
Aardgas	9 150	8 840	9 780	12 220	12 020	11 170
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 460	18 460	18 510	18 140	17 670	17 880
Gerelateerde activiteiten	17 490	19 440	21 880	20 940	24 410	25 970
High tech systemen en materialen	429 720	441 640	440 670	438 400	443 070	449 720
waarvan						
Metaalindustrie	66 450	65 890	65 540	64 760	65 390	66 170
Vervaardiging van machines en apparaten	151 230	158 600	158 080	158 520	159 600	159 530
Vervaardiging van transportmiddelen	42 190	42 100	42 850	42 020	42 840	44 120
Overig	169 850	175 060	174 220	173 100	175 240	179 900
Life sciences & health	38 760	38 260	36 390	35 830	36 290	37 740
waarvan						
Farmacie	16 360	14 560	12 770	12 030	12 340	12 620
Medische instrumenten	15 290	16 160	15 770	15 460	15 490	15 390
Onderzoek en ontwikkeling	7 110	7 540	7 850	8 340	8 470	9 730

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	%					
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100,0
Totaal topsectoren ²⁾	17,1	17,1	17,0	17,2	17,2	17,2
Totaal topsectoren ²⁾						
Agri&food	2,4	2,3	2,4	2,4	2,4	2,4
waarvan						
Primaire productie	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
Agri&food keten	10,7	10,9	11,2	11,4	11,7	11,9
waarvan						
Primaire productie	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
Groot- en detailhandel	8,1	8,3	8,5	8,8	9,0	9,3
Overig	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Chemie	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
waarvan						
Aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Chemische industrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Creatieve industrie	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
waarvan						
Kunst	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Media en entertainment- industrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
Creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6
Energie	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7
waarvan						
Aardgas	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1
Duurzame energie: niet- exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Gerelateerde activiteiten	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
High tech systemen en materialen	5,7	5,8	5,9	5,9	6,0	6,0
waarvan						
Metaalindustrie	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Vervaardiging van machines en apparaten	2,0	2,1	2,1	2,1	2,2	2,1
Vervaardiging van transport- middelen	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Overig	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4	2,4
Life sciences & health	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
waarvan						
Farmacie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

8a Werknemers naar topsector, 2010-2015¹⁾ (slot)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
aantal						
Transport en opslag waarvan	324 870	329 400	307 930	301 090	298 970	300 030
Transport en overslag	185 120	187 630	184 580	180 880	178 410	176 960
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	139 750	141 770	123 350	120 210	120 560	123 070
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	115 970	115 530	114 030	114 330	110 200	111 220
Primaire productie	69 750	69 090	67 560	67 990	63 390	65 060
Overig	46 220	46 440	46 470	46 340	46 820	46 160
Water waarvan	49 790	51 470	49 540	50 890	52 220	51 270
Maritieme maakindustrie	22 830	23 630	22 910	24 530	24 830	24 470
Watertechnologie	7 820	7 590	8 060	8 550	8 880	8 800
Deltatechnologie	10 930	12 280	11 690	11 110	11 430	10 930
Kennis en advies	8 210	7 980	6 890	6 700	7 080	7 070

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	%					
Transport en opslag waarvan	4,3	4,3	4,1	4,1	4,1	4,0
Transport en overslag	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1,9	1,9 0,0	1,6	1,6	1,6	1,7
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Primaire productie	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Overig	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Water waarvan	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Wartertechnologie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Deltatechnologie	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

8b Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010¹⁾

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	aantal						
Totaal Nederland	7 479 140	6 407 490	661 330	336 520	73 810	4 003 350	3 475 800
Totaal topsectoren ²⁾	1 279 770	1 094 370	114 220	55 570	15 610	968 520	311 240
Topsector							
Agri&food	178 270	154 570	14 190	7 280	2 240	120 350	57 920
waarvan							
Primaire productie	59 390	52 500	3 450	2 210	1 240	42 140	17 250
Voedingsmiddelenindustrie	118 880	102 080	10 740	5 070	1 000	78 210	40 670
Agri&food keten	800 470	734 060	38 730	21 030	6 650	438 070	362 410
waarvan							
Primaire productie	59 390	52 500	3 450	2 210	1 240	42 140	17 250
Voedingsmiddelenindustrie	118 880	102 080	10 740	5 070	1 000	78 210	40 670
Groot- en detailhandel	604 230	564 360	22 640	12 940	4 290	302 400	301 840
Overig	17 970	15 130	1 900	810	130	15 320	2 650
Chemie	79 070	66 730	8 460	3 540	340	64 900	14 180
waarvan							
Aardolieverwerking	6 010	5 000	840	160	10	5 370	640
Chemische industrie	43 590	36 440	4 990	2 020	150	35 340	8 250
Rubber- en kunststofindustrie	29 480	25 290	2 640	1 370	190	24 190	5 290
Creatieve industrie	118 870	103 380	8 580	5 240	1 670	67 330	51 540
waarvan							
Kunst	15 410	13 650	960	610	190	8 060	7 350
Cultureel erfgoed	9 000	6 760	1 240	870	120	4 140	4 860
Media en entertainment-industrie	46 820	40 530	3 690	1 890	710	25 620	21 200
Creatieve zakelijke dienstverlening	47 640	42 440	2 690	1 860	650	29 500	18 140
Energie	45 100	37 380	5 410	2 180	130	36 110	8 990
waarvan							
Aardgas	9 150	7 520	1 150	460	10	7 540	1 610
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 460	15 790	1 710	860	100	15 210	3 240
Gerelateerde activiteiten	17 490	14 070	2 550	860	20	13 350	4 140
High tech systemen en materialen	429 720	371 560	38 080	17 280	2 810	356 000	73 720
waarvan							
Metaalindustrie	66 450	55 380	7 210	3 300	570	58 970	7 480
Vervaardiging van machines en apparaten	151 230	129 250	14 760	6 140	1 080	126 890	24 340
Vervaardiging van transportmiddelen	42 190	35 900	4 450	1 620	220	35 320	6 880
Overig	169 850	151 030	11 670	6 220	950	134 820	35 030
Life sciences & health	38 760	33 840	3 290	1 350	270	22 750	16 010
waarvan							
Farmacie	16 360	14 360	1 430	540	30	9 670	6 690
Medische instrumenten	15 290	12 920	1 530	650	190	10 030	5 260
Onderzoek en ontwikkeling	7 110	6 570	330	160	50	3 050	4 060

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Totaal Nederland	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Totaal topsectoren ²⁾	17,1	17,1	17,3	16,5	21,1	24,2	9,0
Topsector							
Agri&food	2,4	2,4	2,1	2,2	3,0	3,0	1,7
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,7	1,7	1,1	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,5	1,3	2,0	1,2
Agri&food keten	10,7	11,5	5,9	6,2	9,0	10,9	10,4
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,7	1,7	1,1	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,5	1,3	2,0	1,2
Groot- en detailhandel	8,1	8,8	3,4	3,8	5,8	7,6	8,7
Overig	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,4	0,1
Chemie	1,1	1,0	1,3	1,1	0,5	1,6	0,4
waarvan							
Aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0
Chemische industrie	0,6	0,6	0,8	0,6	0,2	0,9	0,2
Rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,6	0,2
Creatieve industrie	1,6	1,6	1,3	1,6	2,3	1,7	1,5
waarvan							
Kunst	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2
Cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1
Media en entertainment-industrie	0,6	0,6	0,6	0,6	1,0	0,6	0,6
Creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,7	0,4	0,6	0,9	0,7	0,5
Energie	0,6	0,6	0,8	0,6	0,2	0,9	0,3
waarvan							
Aardgas	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,2	0,0
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,3	0,3	0,1	0,4	0,1
Gerelateerde activiteiten	0,2	0,2	0,4	0,3	0,0	0,3	0,1
High tech systemen en materialen	5,7	5,8	5,8	5,1	3,8	8,9	2,1
waarvan							
Metaalindustrie	0,9	0,9	1,1	1,0	0,8	1,5	0,2
Vervaardiging van machines en apparaten	2,0	2,0	2,2	1,8	1,5	3,2	0,7
Vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,6	0,7	0,5	0,3	0,9	0,2
Overig	2,3	2,4	1,8	1,8	1,3	3,4	1,0
Life sciences & health	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,6	0,5
waarvan							
Farmacie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,2	0,2
Medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
Onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1

8b Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010¹⁾ (slot)

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	aantal						
Transport en opslag waarvan	324 870	275 740	30 970	14 040	4 130	257 870	67 010
Transport en overslag	185 120	151 800	20 290	9 590	3 430	148 830	36 290
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	139 750	123 940	10 670	4 450	700	109 040	30 720
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	115 970	98 420	7 640	5 470	4 450	76 050	39 930
Primaire productie	69 750	58 980	3 930	3 140	3 710	43 140	26 610
Overig	46 220	39 440	3 710	2 330	740	32 910	13 320
Water waarvan	49 790	41 360	5 440	2 690	310	42 490	7 300
Maritieme maakindustrie	22 830	19 000	2 470	1 180	180	20 450	2 370
Watertechnologie	7 820	6 310	1 090	390	30	6 200	1 620
Deltatechnologie	10 930	9 110	1 130	610	80	9 920	1 010
Kennis en advies	8 210	6 940	750	510	20	5 910	2 300

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Transport en opslag waarvan	4,3	4,3	4,7	4,2	5,6	6,4	1,9
Transport en overslag	2,5	2,4	3,1	2,8	4,7	3,7	1,0
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1,9	1,9	1,6	1,3	0,9	2,7	0,9
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,6	1,5	1,2	1,6	6,0	1,9	1,1
Primaire productie	0,9	0,9	0,6	0,9	5,0	1,1	0,8
Overig	0,6	0,6	0,6	0,7	1,0	0,8	0,4
Water waarvan	0,7	0,6	0,8	0,8	0,4	1,1	0,2
Maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,5	0,1
Watertechnologie	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,2	0,0
Deltatechnologie	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,0
Kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,2	0,0	0,1	0,1

8c Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011¹⁾

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	aantal						
Totaal Nederland	7 582 270	6 433 890	686 160	370 360	91 840	4 053 120	3 529 150
Totaal topsectoren ²⁾	1 297 950	1 099 680	118 260	61 390	18 620	981 350	316 600
Topsector							
Agri&food	177 600	152 960	14 600	7 520	2 520	119 510	58 100
waarvan							
Primaire productie	59 320	52 200	3 590	2 180	1 340	42 050	17 260
Voedingsmiddelenindustrie	118 290	100 760	11 010	5 340	1 180	77 450	40 830
Agri&food keten	825 980	755 580	40 250	22 190	7 970	452 960	373 030
waarvan							
Primaire productie	59 320	52 200	3 590	2 180	1 340	42 050	17 260
Voedingsmiddelenindustrie	118 290	100 760	11 010	5 340	1 180	77 450	40 830
Groot- en detailhandel	629 310	586 610	23 660	13 780	5 270	317 380	311 930
Overig	19 070	16 010	1 980	900	180	16 070	3 000
Chemie	79 710	66 650	8 630	4 000	440	65 170	14 540
waarvan							
Aardolieverwerking	5 670	4 620	800	240	10	5 040	630
Chemische industrie	44 350	36 760	5 110	2 300	190	35 860	8 490
Rubber- en kunststofindustrie	29 690	25 270	2 720	1 460	240	24 270	5 420
Creatieve industrie	116 150	100 170	8 530	5 350	2 100	65 550	50 600
waarvan							
Kunst	15 660	13 700	1 000	660	290	8 270	7 390
Cultureel erfgoed	9 010	6 710	1 250	890	160	4 110	4 900
Media en entertainment-industrie	46 940	40 410	3 690	1 990	850	25 850	21 090
Creatieve zakelijke dienstverlening	44 540	39 360	2 590	1 810	790	27 330	17 220
Energie	46 750	38 270	5 690	2 630	160	37 360	9 390
waarvan							
Aardgas	8 840	7 200	1 130	500	20	7 390	1 450
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 460	15 710	1 740	890	120	15 150	3 320
Gerelateerde activiteiten	19 440	15 360	2 810	1 250	20	14 830	4 620
High tech systemen en materialen	441 640	378 710	40 180	19 050	3 710	364 150	77 490
waarvan							
Metaalindustrie	65 890	54 600	7 240	3 370	680	58 390	7 500
Vervaardiging van machines en apparaten	158 600	134 520	15 800	6 880	1 400	132 560	26 040
Vervaardiging van transportmiddelen	42 100	35 200	4 700	1 920	290	35 010	7 090
Overig	175 060	154 390	12 440	6 890	1 340	138 190	36 870
Life sciences & health	38 260	33 090	3 300	1 520	350	22 210	16 060
waarvan							
Farmacie	14 560	12 610	1 320	580	50	8 680	5 880
Medische instrumenten	16 160	13 540	1 640	740	240	10 230	5 930
Onderzoek en ontwikkeling	7 540	6 940	350	200	60	3 290	4 250

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Totaal Nederland	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Totaal topsectoren ²⁾	17,1	17,1	17,2	16,6	20,3	24,2	9,0
Topsector							
Agri&food	2,3	2,4	2,1	2,0	2,7	2,9	1,6
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,5	1,0	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,4	1,3	1,9	1,2
Agri&food keten	10,9	11,7	5,9	6,0	8,7	11,2	10,6
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,5	1,0	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,4	1,3	1,9	1,2
Groot- en detailhandel	8,3	9,1	3,4	3,7	5,7	7,8	8,8
Overig	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2	0,4	0,1
Chemie	1,1	1,0	1,3	1,1	0,5	1,6	0,4
waarvan							
Aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
Chemische industrie	0,6	0,6	0,7	0,6	0,2	0,9	0,2
Rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,6	0,2
Creatieve industrie	1,5	1,6	1,2	1,4	2,3	1,6	1,4
waarvan							
Kunst	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2
Cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Media en entertainment-industrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,9	0,6	0,6
Creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,6	0,4	0,5	0,9	0,7	0,5
Energie	0,6	0,6	0,8	0,7	0,2	0,9	0,3
waarvan							
Aardgas	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,2	0,0
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,4	0,1
Gerelateerde activiteiten	0,3	0,2	0,4	0,3	0,0	0,4	0,1
High tech systemen en materialen	5,8	5,9	5,9	5,1	4,0	9,0	2,2
waarvan							
Metaalindustrie	0,9	0,8	1,1	0,9	0,7	1,4	0,2
Vervaardiging van machines en apparaten	2,1	2,1	2,3	1,9	1,5	3,3	0,7
Vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,5	0,7	0,5	0,3	0,9	0,2
Overig	2,3	2,4	1,8	1,9	1,5	3,4	1,0
Life sciences & health	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5
waarvan							
Farmacie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2
Medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
Onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

8c Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011¹⁾ (slot)

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
aantal							
Transport en opslag waarvan	329 400	275 400	32 000	16 660	5 350	260 690	68 710
Transport en overslag	187 630	151 210	20 550	11 460	4 420	150 290	37 340
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	141 770	124 190	11 450	5 200	930	110 400	31 370
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	115 530	97 860	7 790	5 390	4 500	75 970	39 560
Primaire productie	69 090	58 460	4 020	3 040	3 580	42 800	26 290
Overig	46 440	39 400	3 770	2 350	910	33 170	13 270
Water waarvan	51 470	42 500	5 610	3 000	370	43 930	7 540
Maritieme maakindustrie	23 630	19 550	2 550	1 310	220	21 100	2 530
Watertechnologie	7 590	6 000	1 080	480	20	5 980	1 610
Deltatechnologie	12 280	10 200	1 270	710	100	11 110	1 160
Kennis en advies	7 980	6 740	710	490	40	5 750	2 230

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Transport en opslag waarvan	4,3	4,3	4,7	4,5	5,8	6,4	1,9
Transport en overslag	2,5	2,4	3,0	3,1	4,8	3,7	1,1
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1,9	1,9	1,7	1,4	1,0	2,7	0,9
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,5	1,5	1,1	1,5	4,9	1,9	1,1
Primaire productie	0,9	0,9	0,6	0,8	3,9	1,1	0,7
Overig	0,6	0,6	0,5	0,6	1,0	0,8	0,4
Water waarvan	0,7	0,7	0,8	0,8	0,4	1,1	0,2
Maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,5	0,1
Watertechnologie	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,0
Deltatechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,0
Kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1

8d Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012¹⁾

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	aantal						
Totaal Nederland	7 514 940	6 326 260	695 470	393 690	99 510	3 995 710	3 519 230
Totaal topsectoren ²⁾	1 279 380	1 073 910	118 860	66 230	20 380	964 760	314 620
Topsector							
Agri&food	178 170	152 280	14 970	8 250	2 670	120 060	58 120
waarvan							
Primaire productie	59 530	52 130	3 740	2 280	1 390	42 270	17 260
Voedingsmiddelenindustrie	118 640	100 150	11 240	5 970	1 280	77 780	40 860
Agri&food keten	838 400	765 090	41 250	23 500	8 560	459 980	378 420
waarvan							
Primaire productie	59 530	52 130	3 740	2 280	1 390	42 270	17 260
Voedingsmiddelenindustrie	118 640	100 150	11 240	5 970	1 280	77 780	40 860
Groot- en detailhandel	641 120	596 830	24 310	14 290	5 700	323 910	317 220
Overig	19 110	15 980	1 970	970	190	16 020	3 090
Chemie	79 610	65 880	8 930	4 350	450	65 100	14 510
waarvan							
Aardolieverwerking	5 480	4 410	820	250	10	4 890	600
Chemische industrie	44 510	36 500	5 240	2 560	210	35 950	8 560
Rubber- en kunststofindustrie	29 630	24 970	2 870	1 550	240	24 270	5 360
Creatieve industrie	113 930	97 610	8 490	5 420	2 410	64 210	49 720
waarvan							
Kunst	14 760	12 800	1 010	650	310	7 830	6 930
Cultureel erfgoed	9 090	6 740	1 280	910	160	4 130	4 970
Media en entertainment-industrie	46 950	39 880	3 760	2 190	1 120	25 940	21 010
Creatieve zakelijke dienstverlening	43 130	38 200	2 450	1 660	810	26 320	16 810
Energie	50 170	40 770	6 050	3 150	190	39 520	10 650
waarvan							
Aardgas	9 780	7 880	1 280	590	40	8 030	1 750
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 510	15 640	1 770	970	130	15 150	3 350
Gerelateerde activiteiten	21 880	17 260	3 000	1 600	30	16 330	5 540
High tech systemen en materialen	440 670	374 690	41 160	20 780	4 050	363 490	77 190
waarvan							
Metaalindustrie	65 540	53 570	7 530	3 660	780	58 140	7 400
Vervaardiging van machines en apparaten	158 080	132 660	16 230	7 710	1 480	132 290	25 790
Vervaardiging van transportmiddelen	42 850	35 720	4 720	2 150	260	35 550	7 300
Overig	174 220	152 740	12 680	7 270	1 530	137 510	36 710
Life sciences & health	36 390	31 390	3 140	1 500	360	21 140	15 250
waarvan							
Farmacie	12 770	11 190	1 070	460	40	7 660	5 100
Medische instrumenten	15 770	13 000	1 690	830	260	10 060	5 710
Onderzoek en ontwikkeling	7 850	7 210	370	210	60	3 420	4 430

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Totaal Nederland	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Totaal topsectoren ²⁾	17,0	17,0	17,1	16,8	20,5	24,1	8,9
Topsector							
Agri&food	2,4	2,4	2,2	2,1	2,7	3,0	1,7
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,5	1,3	1,9	1,2
Agri&food keten	11,2	12,1	5,9	6,0	8,6	11,5	10,8
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,5	1,3	1,9	1,2
Groot- en detailhandel	8,5	9,4	3,5	3,6	5,7	8,1	9,0
Overig	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,4	0,1
Chemie	1,1	1,0	1,3	1,1	0,5	1,6	0,4
waarvan							
Aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
Chemische industrie	0,6	0,6	0,8	0,6	0,2	0,9	0,2
Rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	0,6	0,2
Creatieve industrie	1,5	1,5	1,2	1,4	2,4	1,6	1,4
waarvan							
Kunst	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2
Cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Media en entertainment-industrie	0,6	0,6	0,5	0,6	1,1	0,6	0,6
Creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,6	0,4	0,4	0,8	0,7	0,5
Energie	0,7	0,6	0,9	0,8	0,2	1,0	0,3
waarvan							
Aardgas	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,2	0,0
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,4	0,1
Gerelateerde activiteiten	0,3	0,3	0,4	0,4	0,0	0,4	0,2
High tech systemen en materialen	5,9	5,9	5,9	5,3	4,1	9,1	2,2
waarvan							
Metaalindustrie	0,9	0,8	1,1	0,9	0,8	1,5	0,2
Vervaardiging van machines en apparaten	2,1	2,1	2,3	2,0	1,5	3,3	0,7
Vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,6	0,7	0,5	0,3	0,9	0,2
Overig	2,3	2,4	1,8	1,8	1,5	3,4	1,0
Life sciences & health	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4
waarvan							
Farmacie	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0	0,2	0,1
Medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
Onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

8d Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012¹⁾ (slot)

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
aantal							
Transport en opslag waarvan	307 930	253 140	30 320	18 100	6 360	241 270	66 650
Transport en overslag	184 580	146 040	20 270	12 930	5 350	146 010	38 570
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	123 350	107 110	10 060	5 170	1 010	95 270	28 080
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	114 030	96 410	7 960	5 280	4 380	74 940	39 090
Primaire productie	67 560	57 260	4 100	2 860	3 350	41 890	25 680
Overig	46 470	39 150	3 870	2 420	1 030	33 060	13 420
Water waarvan	49 540	40 360	5 560	3 210	400	42 290	7 250
Maritieme maakindustrie	22 910	18 730	2 560	1 390	230	20 380	2 530
Watertechnologie	8 060	6 270	1 160	600	40	6 390	1 670
Deltatechnologie	11 690	9 670	1 190	730	100	10 530	1 160
Kennis en advies	6 890	5 700	660	500	40	5 000	1 890

Bron: CBS

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Transport en opslag waarvan	4,1	4,0	4,4	4,6	6,4	6,0	1,9
Transport en overslag	2,5	2,3	2,9	3,3	5,4	3,7	1,1
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1,6	1,7	1,4	1,3	1,0	2,4	0,8
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,5	1,5	1,1	1,3	4,4	1,9	1,1
Primaire productie	0,9	0,9	0,6	0,7	3,4	1,0	0,7
Overig	0,6	0,6	0,6	0,6	1,0	0,8	0,4
Water waarvan	0,7	0,6	0,8	0,8	0,4	1,1	0,2
Maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,5	0,1
Watertechnologie	0,1	0,1	0,2	0,2	0,0	0,2	0,0
Deltatechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,0
Kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1

8e Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2013¹⁾

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	aantal						
Totaal Nederland	7 392 330	6 167 670	698 950	420 520	105 190	3 922 820	3 469 510
Totaal topsectoren ²⁾	1 269 130	1 055 500	119 550	71 730	22 350	956 520	312 610
Topsector							
Agri&food	177 110	150 090	15 270	8 910	2 830	119 620	57 490
waarvan							
Primaire productie	58 450	50 840	3 790	2 370	1 450	41 630	16 820
Voedingsmiddelenindustrie	118 650	99 250	11 480	6 540	1 390	77 990	40 670
Agri&food keten	843 390	767 060	42 300	24 990	9 030	462 620	380 760
waarvan							
Primaire productie	58 450	50 840	3 790	2 370	1 450	41 630	16 820
Voedingsmiddelenindustrie	118 650	99 250	11 480	6 540	1 390	77 990	40 670
Groot- en detailhandel	647 320	601 380	24 940	14 990	6 010	326 900	320 420
Overig	18 960	15 590	2 100	1 090	180	16 110	2 860
Chemie	78 590	64 170	9 180	4 750	490	64 080	14 510
waarvan							
Aardolieverwerking	5 260	4 130	830	290	10	4 740	520
Chemische industrie	44 090	35 650	5 390	2 820	230	35 410	8 690
Rubber- en kunststofindustrie	29 240	24 380	2 960	1 650	250	23 930	5 310
Creatieve industrie	107 630	92 190	8 030	5 190	2 220	60 530	47 110
waarvan							
Kunst	13 850	12 070	860	600	310	7 330	6 520
Cultureel erfgoed	9 080	6 730	1 260	920	180	4 080	5 000
Media en entertainment-industrie	44 400	37 720	3 650	2 140	900	24 650	19 760
Creatieve zakelijke dienstverlening	40 300	35 670	2 260	1 540	840	24 470	15 830
Energie	51 290	41 300	6 120	3 650	220	40 690	10 600
waarvan							
Aardgas	12 220	9 780	1 570	810	60	10 140	2 080
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 140	15 200	1 780	1 020	130	14 870	3 270
Gerelateerde activiteiten	20 940	16 320	2 780	1 820	30	15 690	5 250
High tech systemen en materialen	438 400	369 340	41 430	23 250	4 370	361 040	77 370
waarvan							
Metaalindustrie	64 760	52 210	7 480	4 270	810	57 450	7 310
Vervaardiging van machines en apparaten	158 520	131 390	16 630	8 880	1 630	132 790	25 740
Vervaardiging van transportmiddelen	42 020	34 430	4 810	2 480	300	34 480	7 540
Overig	173 100	151 320	12 520	7 630	1 640	136 320	36 780
Life sciences & health	35 830	30 680	3 130	1 610	410	20 790	15 040
waarvan							
Farmacie	12 030	10 500	1 010	480	40	7 290	4 740
Medische instrumenten	15 460	12 570	1 710	890	300	9 890	5 580
Onderzoek en ontwikkeling	8 340	7 620	410	230	70	3 610	4 720

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	17,2	17,1	17,1	17,1	21,2	24,4	9,0
Topsector							
Agri&food	2,4	2,4	2,2	2,1	2,7	3,0	1,7
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,6	1,3	2,0	1,2
Agri&food keten	11,4	12,4	6,1	5,9	8,6	11,8	11,0
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,6	1,3	2,0	1,2
Groot- en detailhandel	8,8	9,8	3,6	3,6	5,7	8,3	9,2
Overig	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,4	0,1
Chemie	1,1	1,0	1,3	1,1	0,5	1,6	0,4
waarvan							
Aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
Chemische industrie	0,6	0,6	0,8	0,7	0,2	0,9	0,3
Rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	0,6	0,2
Creatieve industrie	1,5	1,5	1,1	1,2	2,1	1,5	1,4
waarvan							
Kunst	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
Cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Media en entertainment-industrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,9	0,6	0,6
Creatieve zakelijke dienstverlening	0,5	0,6	0,3	0,4	0,8	0,6	0,5
Energie	0,7	0,7	0,9	0,9	0,2	1,0	0,3
waarvan							
Aardgas	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,1
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,4	0,1
Gerelateerde activiteiten	0,3	0,3	0,4	0,4	0,0	0,4	0,2
High tech systemen en materialen	5,9	6,0	5,9	5,5	4,2	9,2	2,2
waarvan							
Metaalindustrie	0,9	0,8	1,1	1,0	0,8	1,5	0,2
Vervaardiging van machines en apparaten	2,1	2,1	2,4	2,1	1,5	3,4	0,7
Vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,6	0,7	0,6	0,3	0,9	0,2
Overig	2,3	2,5	1,8	1,8	1,6	3,5	1,1
Life sciences & health	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4
waarvan							
Farmacie	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,2	0,1
Medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
Onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

8e Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2013¹⁾ (slot)

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
aantal							
Transport en opslag waarvan	301 090	244 470	29 890	19 110	7 610	234 420	66 660
Transport en overslag	180 880	140 900	19 850	13 620	6 520	142 150	38 730
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	120 210	103 580	10 040	5 490	1 100	92 280	27 930
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	114 330	95 900	8 160	5 550	4 710	75 330	39 010
Primaire productie	67 990	57 240	4 140	2 950	3 650	42 320	25 670
Overig	46 340	38 660	4 020	2 600	1 060	33 010	13 340
Water waarvan	50 890	41 260	5 630	3 580	410	43 470	7 410
Maritieme maakindustrie	24 530	19 930	2 720	1 630	250	21 840	2 690
Wartertechnologie	8 550	6 630	1 170	720	30	6 770	1 780
Deltatechnologie	11 110	9 160	1 110	750	90	9 990	1 130
Kennis en advies	6 700	5 540	640	480	40	4 880	1 820

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Transport en opslag waarvan	4,1	4,0	4,3	4,5	7,2	6,0	1,9
Transport en overslag	2,4	2,3	2,8	3,2	6,2	3,6	1,1
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1,6	1,7	1,4	1,3	1,0	2,4	0,8
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,5	1,6	1,2	1,3	4,5	1,9	1,1
Primaire productie	0,9	0,9	0,6	0,7	3,5	1,1	0,7
Overig	0,6	0,6	0,6	0,6	1,0	0,8	0,4
Water waarvan	0,7	0,7	0,8	0,9	0,4	1,1	0,2
Maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,6	0,1
Watertechnologie	0,1	0,1	0,2	0,2	0,0	0,2	0,1
Deltatechnologie	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,3	0,0
Kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1

8f Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2014¹⁾

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	aantal						
Totaal Nederland	7 376 100	6 106 100	712 420	448 780	108 800	3 911 000	3 465 110
Totaal topsectoren ²⁾	1 270 200	1 045 680	123 640	77 410	23 470	957 940	312 260
Topsector							
Agri&food	178 180	149 680	15 880	9 630	3 000	120 230	57 950
waarvan							
Primaire productie	58 730	50 820	3 910	2 480	1 520	41 760	16 970
Voedingsmiddelenindustrie	119 450	98 850	11 970	7 150	1 470	78 470	40 980
Agri&food keten	863 160	783 210	43 870	26 590	9 490	471 230	391 940
waarvan							
Primaire productie	58 730	50 820	3 910	2 480	1 520	41 760	16 970
Voedingsmiddelenindustrie	119 450	98 850	11 970	7 150	1 470	78 470	40 980
Groot- en detailhandel	665 920	618 070	25 850	15 720	6 280	334 800	331 110
Overig	19 070	15 470	2 140	1 250	210	16 200	2 870
Chemie	78 650	63 130	9 730	5 220	570	63 990	14 650
waarvan							
Aardolieverwerking	5 410	4 190	870	330	20	4 870	540
Chemische industrie	43 760	34 750	5 660	3 100	240	35 020	8 730
Rubber- en kunststofindustrie	29 480	24 190	3 200	1 790	310	24 100	5 390
Creatieve industrie	110 930	95 290	8 280	5 390	1 960	63 940	46 980
waarvan							
Kunst	14 330	12 360	970	660	340	7 640	6 690
Cultureel erfgoed	9 180	6 720	1 270	1 010	170	4 080	5 090
Media en entertainment-industrie	41 750	35 520	3 540	2 090	600	23 190	18 570
Creatieve zakelijke dienstverlening	45 670	40 690	2 500	1 640	840	29 040	16 630
Energie	54 110	42 960	6 480	4 410	250	42 470	11 630
waarvan							
Aardgas	12 020	9 670	1 460	830	70	10 060	1 960
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	17 670	14 710	1 710	1 100	140	14 170	3 500
Gerelateerde activiteiten	24 410	18 580	3 310	2 480	40	18 240	6 170
High tech systemen en materialen	443 070	369 240	43 340	25 690	4 800	364 950	78 120
waarvan							
Metaalindustrie	65 390	51 960	7 790	4 770	880	58 040	7 350
Vervaardiging van machines en apparaten	159 600	130 690	17 180	9 950	1 780	133 580	26 020
Vervaardiging van transportmiddelen	42 840	34 370	5 250	2 930	300	35 380	7 460
Overig	175 240	152 230	13 130	8 040	1 840	137 960	37 280
Life sciences & health	36 290	30 660	3 390	1 780	450	20 860	15 430
waarvan							
Farmacie	12 340	10 600	1 130	550	50	7 350	4 990
Medische instrumenten	15 490	12 360	1 810	990	320	9 850	5 630
Onderzoek en ontwikkeling	8 470	7 700	450	240	80	3 660	4 810

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	17,2	17,1	17,4	17,2	21,6	24,5	9,0
Topsector							
Agri&food	2,4	2,5	2,2	2,1	2,8	3,1	1,7
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,7	1,6	1,4	2,0	1,2
Agri&food keten	11,7	12,8	6,2	5,9	8,7	12,0	11,3
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,7	1,6	1,4	2,0	1,2
Groot- en detailhandel	9,0	10,1	3,6	3,5	5,8	8,6	9,6
Overig	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,4	0,1
Chemie	1,1	1,0	1,4	1,2	0,5	1,6	0,4
waarvan							
Aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
Chemische industrie	0,6	0,6	0,8	0,7	0,2	0,9	0,3
Rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,6	0,2
Creatieve industrie	1,5	1,6	1,2	1,2	1,8	1,6	1,4
waarvan							
Kunst	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
Cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Media en entertainment-industrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5
Creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,7	0,4	0,4	0,8	0,7	0,5
Energie	0,7	0,7	0,9	1,0	0,2	1,1	0,3
waarvan							
Aardgas	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,1
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,4	0,1
Gerelateerde activiteiten	0,3	0,3	0,5	0,6	0,0	0,5	0,2
High tech systemen en materialen	6,0	6,0	6,1	5,7	4,4	9,3	2,3
waarvan							
Metaalindustrie	0,9	0,9	1,1	1,1	0,8	1,5	0,2
Vervaardiging van machines en apparaten	2,2	2,1	2,4	2,2	1,6	3,4	0,8
Vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,6	0,7	0,7	0,3	0,9	0,2
Overig	2,4	2,5	1,8	1,8	1,7	3,5	1,1
Life sciences & health	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4
waarvan							
Farmacie	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0	0,2	0,1
Medische instrumenten	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2
Onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

8f Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2014¹⁾ (slot)

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
aantal							
Transport en opslag waarvan	298 970	239 820	30 440	20 320	8 390	232 320	66 650
Transport en overslag	178 410	136 890	20 040	14 220	7 250	139 970	38 440
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	120 560	102 930	10 400	6 100	1 140	92 360	28 210
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	110 200	91 760	8 360	5 480	4 610	72 820	37 380
Primaire productie	63 390	53 200	3 970	2 730	3 500	39 630	23 760
Overig	46 820	38 560	4 390	2 750	1 110	33 190	13 620
Water waarvan	52 220	42 270	5 670	3 870	420	44 540	7 690
Maritieme maakindustrie	24 830	20 080	2 700	1 800	250	22 110	2 720
Wartertechnologie	8 880	6 780	1 230	830	40	7 030	1 850
Deltatechnologie	11 430	9 460	1 100	780	100	10 210	1 220
Kennis en advies	7 080	5 950	640	460	40	5 180	1 900

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Transport en opslag waarvan	4,1	3,9	4,3	4,5	7,7	5,9	1,9
Transport en overslag	2,4	2,2	2,8	3,2	6,7	3,6	1,1
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1,6	1,7	1,5	1,4	1,0	2,4	0,8
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,5	1,5	1,2	1,2	4,2	1,9	1,1
Primaire productie	0,9	0,9	0,6	0,6	3,2	1,0	0,7
Overig	0,6	0,6	0,6	0,6	1,0	0,8	0,4
Water waarvan	0,7	0,7	0,8	0,9	0,4	1,1	0,2
Maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,6	0,1
Watertechnologie	0,1	0,1	0,2	0,2	0,0	0,2	0,1
Deltatechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,0
Kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1

8g Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2015¹⁾

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
aantal							
Totaal Nederland	7 453 250	6 135 960	727 460	471 240	118 590	3 959 770	3 493 480
Totaal topsectoren ²⁾	1 280 380	1 046 960	127 400	80 970	25 040	961 990	318 380
Topsector							
Agri&food	178 170	148 280	16 740	10 020	3 140	119 500	58 660
waarvan							
Primaire productie	56 900	48 900	4 080	2 390	1 530	40 280	16 630
Voedingsmiddelenindustrie	121 270	99 370	12 660	7 620	1 610	79 230	42 040
Agri&food keten	888 740	805 140	45 820	27 900	9 900	483 140	405 600
waarvan							
Primaire productie	56 900	48 900	4 080	2 390	1 530	40 280	16 630
Voedingsmiddelenindustrie	121 270	99 370	12 660	7 620	1 610	79 230	42 040
Groot- en detailhandel	691 240	641 470	26 770	16 500	6 500	347 200	344 040
Overig	19 340	15 390	2 310	1 390	260	16 440	2 900
Chemie	79 120	62 600	10 260	5 600	660	64 400	14 720
waarvan							
Aardolieverwerking	5 420	4 170	860	370	20	4 860	560
Chemische industrie	43 410	33 800	6 040	3 270	310	34 770	8 640
Rubber- en kunststofindustrie	30 290	24 640	3 360	1 960	340	24 770	5 520
Creatieve industrie	109 580	94 030	8 090	5 250	2 200	62 440	47 150
waarvan							
Kunst	14 710	12 690	1 020	630	370	7 800	6 910
Cultureel erfgoed	9 380	6 860	1 250	1 070	200	4 120	5 260
Media en entertainment-industrie	40 630	34 260	3 430	2 050	890	22 460	18 160
Creatieve zakelijke dienstverlening	44 860	40 230	2 400	1 500	740	28 050	16 820
Energie	55 020	43 220	6 680	4 740	380	43 060	11 950
waarvan							
Aardgas	11 170	8 940	1 370	780	70	9 320	1 850
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	17 880	14 700	1 810	1 190	170	14 270	3 610
Gerelateerde activiteiten	25 970	19 570	3 500	2 770	130	19 470	6 500
High tech systemen en materialen	449 720	372 320	44 920	27 170	5 310	370 160	79 560
waarvan							
Metaalindustrie	66 170	51 900	8 250	5 050	980	58 640	7 530
Vervaardiging van machines en apparaten	159 530	129 280	17 620	10 650	1 990	133 510	26 020
Vervaardiging van transportmiddelen	44 120	35 340	5 360	3 040	380	37 060	7 060
Overig	179 900	155 810	13 690	8 440	1 960	140 950	38 940
Life sciences & health	37 740	31 690	3 620	1 930	500	21 380	16 360
waarvan							
Farmacie	12 620	10 670	1 260	620	70	7 450	5 170
Medische instrumenten	15 390	12 160	1 840	1 050	340	9 760	5 630
Onderzoek en ontwikkeling	9 730	8 860	520	260	90	4 170	5 560

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	17,2	17,1	17,5	17,2	21,1	24,3	9,1
Topsector							
Agri&food	2,4	2,4	2,3	2,1	2,6	3,0	1,7
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,6	0,5	1,3	1,0	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,7	1,6	1,4	2,0	1,2
Agri&food keten	11,9	13,1	6,3	5,9	8,3	12,2	11,6
waarvan							
Primaire productie	0,8	0,8	0,6	0,5	1,3	1,0	0,5
Voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,7	1,6	1,4	2,0	1,2
Groot- en detailhandel	9,3	10,5	3,7	3,5	5,5	8,8	9,8
Overig	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,4	0,1
Chemie	1,1	1,0	1,4	1,2	0,6	1,6	0,4
waarvan							
Aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
Chemische industrie	0,6	0,6	0,8	0,7	0,3	0,9	0,2
Rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,5	0,4	0,3	0,6	0,2
Creatieve industrie	1,5	1,5	1,1	1,1	1,9	1,6	1,3
waarvan							
Kunst	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
Cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2
Media en entertainment-industrie	0,5	0,6	0,5	0,4	0,8	0,6	0,5
Creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,7	0,3	0,3	0,6	0,7	0,5
Energie	0,7	0,7	0,9	1,0	0,3	1,1	0,3
waarvan							
Aardgas	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,2	0,3	0,1	0,4	0,1
Gerelateerde activiteiten	0,3	0,3	0,5	0,6	0,1	0,5	0,2
High tech systemen en materialen	6,0	6,1	6,2	5,8	4,5	9,3	2,3
waarvan							
Metaalindustrie	0,9	0,8	1,1	1,1	0,8	1,5	0,2
Vervaardiging van machines en apparaten	2,1	2,1	2,4	2,3	1,7	3,4	0,7
Vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,6	0,7	0,6	0,3	0,9	0,2
Overig	2,4	2,5	1,9	1,8	1,7	3,6	1,1
Life sciences & health	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5
waarvan							
Farmacie	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1
Medische instrumenten	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2
Onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2

8g Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2015¹⁾ (slot)

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
aantal							
Transport en opslag waarvan	300 030	239 100	30 940	21 420	8 560	232 100	67 930
Transport en overslag	176 960	134 950	20 100	14 720	7 190	138 340	38 620
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	123 070	104 150	10 840	6 700	1 370	93 750	29 320
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	111 220	92 010	8 800	5 530	4 870	72 810	38 410
Primaire productie	65 060	54 210	4 370	2 770	3 710	40 200	24 860
Overig	46 160	37 800	4 440	2 760	1 160	32 610	13 550
Water waarvan	51 270	41 320	5 490	3 950	510	43 520	7 750
Maritieme maakindustrie	24 470	19 700	2 600	1 880	300	21 690	2 780
Wartertechnologie	8 800	6 610	1 250	880	60	6 950	1 850
Deltatechnologie	10 930	9 080	1 010	730	120	9 730	1 210
Kennis en advies	7 070	5 930	640	470	40	5 150	1 920

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	man	vrouw
	%						
Transport en opslag waarvan	4,0	3,9	4,3	4,5	7,2	5,9	1,9
Transport en overslag	2,4	2,2	2,8	3,1	6,1	3,5	1,1
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1,7	1,7	1,5	1,4	1,2	2,4	0,8
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,5	1,5	1,2	1,2	4,1	1,8	1,1
Primaire productie	0,9	0,9	0,6	0,6	3,1	1,0	0,7
Overig	0,6	0,6	0,6	0,6	1,0	0,8	0,4
Water waarvan	0,7	0,7	0,8	0,8	0,4	1,1	0,2
Maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,5	0,1
Watertechnologie	0,1	0,1	0,2	0,2	0,0	0,2	0,1
Deltatechnologie	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,0
Kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1

9a Zelfstandige ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2015

	2010*					2011*					2012*				
	Leeftijd ¹⁾					Leeftijd ¹⁾					Leeftijd ¹⁾				
	Totaal	< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	Totaal	< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	Totaal	< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar
	aantallen														
Totaal Nederland	959220	720380	101100	81080	55550	1004200	748830	106930	82370	65080	1029410	757490	111260	84730	75810
Totaal topsectoren ²⁾	264680	192270	27390	23720	21150	274710	198820	28550	23670	23530	282900	201170	29860	24220	27640
Topsector															
Agri&food	90590	59370	10730	9800	10640	91780	59650	11060	9600	11430	91750	57920	11240	9700	12880
waarvan															
Primaire productie	86180	55930	10270	9450	10490	87380	56270	10570	9260	11240	87240	54490	10760	9350	12650
Voedingsmiddelenindustrie	4410	3430	460	360	150	4400	3380	480	340	190	4510	3440	480	350	240
Agri&food keten	167240	118410	18790	15800	14120	169030	118570	19370	15500	15480	168880	116100	19650	15630	17500
waarvan															
Primaire productie	86180	55930	10270	9450	10490	87380	56270	10570	9260	11240	87240	54490	10760	9350	12650
Voedingsmiddelenindustrie	4410	3430	460	360	150	4400	3380	480	340	190	4510	3440	480	350	240
Groot- en detailhandel	76280	58780	8010	5960	3460	76860	58650	8260	5860	4030	76740	57910	8360	5880	4580
Overig	380	260	50	40	30	390	270	50	40	30	390	270	50	40	30
Chemie	690	470	80	90	50	690	460	100	60	60	670	440	90	70	70
waarvan															
Aardolieverwerking	10	0	0	0	0	10	0	0	0	0	10	0	0	0	0
Chemische industrie	170	110	20	30	10	170	110	20	20	20	170	110	20	20	20
Rubber- en kunststofindustrie	510	360	60	60	40	520	350	70	40	50	500	330	60	50	50
Creatieve industrie	87410	70700	7650	5520	3520	94030	75860	8160	5740	4250	98230	78640	8620	6030	4940
waarvan															
Kunst	37330	29990	3410	2320	1610	40090	32010	3660	2490	1920	41290	32570	3890	2610	2210
Cultureel erfgoed	120	70	20	20	10	120	70	20	10	20	120	60	20	20	10
Media en entertainment-industrie	17790	14390	1560	1130	700	19190	15480	1670	1180	850	20040	16040	1780	1250	990
Creatieve zakelijke dienstverlening	32170	26240	2670	2060	1200	34630	28290	2810	2060	1470	36780	29970	2930	2150	1730
Energie	700	330	100	120	160	620	300	80	100	150	600	300	70	80	140
waarvan															
Aardgas	410	160	60	80	130	300	120	40	50	100	310	120	40	40	110
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	270	160	30	40	30	300	170	40	50	50	260	160	30	40	40
Gerelateerde activiteiten	20	10	10	0	0	20	20	0	0	0	30	20	10	0	0
High tech systemen en materialen	41860	32080	3820	3440	2490	43870	33360	4080	3420	2990	45260	34150	4310	3360	3440
waarvan															
Metaalindustrie	5680	4490	530	410	250	5860	4590	560	430	290	5960	4600	600	410	350
Vervaardiging van machines en apparaten	6060	4400	740	560	350	6410	4610	780	590	420	6630	4730	800	600	500
Vervaardiging van transportmiddelen	750	520	100	70	50	750	530	100	70	60	770	530	100	80	60
Overig	29370	22660	2460	2410	1830	30860	23640	2650	2340	2230	31900	24290	2810	2270	2530
Life sciences & health	1490	930	280	190	90	1500	880	290	200	120	1490	860	290	210	140
waarvan															
Farmacie	20	10	10	0	0	20	10	0	10	0	20	10	10	0	0
Medische instrumenten	1380	860	250	170	80	1380	810	270	180	110	1380	800	270	190	130
Onderzoek en ontwikkeling	90	60	20	10	0	90	50	20	10	10	90	60	20	10	10

	2013*				2014*				2015*						
	Leeftijd ¹⁾				Leeftijd ¹⁾				Leeftijd ¹⁾						
	Totaal	< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	Totaal	< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	Totaal	< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar
	aantallen														
Totaal Nederland	1056870	767020	117250	87740	84770	1033060	744440	118180	86230	83940	1126320	807040	129520	93730	95940
Totaal topsectoren ²⁾	287670	202720	30900	24410	29630	278040	196100	30470	23470	27990	301240	211450	33100	25290	31400
Topsector															
Agri&food	91670	56920	11510	9690	13540	86640	53470	11360	9150	12660	91200	55340	12160	9790	13920
waarvan															
Primaire productie	87120	53510	11000	9310	13290	82110	50130	10830	8740	12410	86240	51710	11530	9390	13610
Voedingsmiddelenindustrie	4550	3410	520	370	250	4530	3340	530	410	250	4960	3630	620	400	310
Agri&food keten	169100	114400	20380	15770	18540	160450	107550	20270	14980	17640	170390	112880	21900	16120	19480
waarvan															
Primaire productie	87120	53510	11000	9310	13290	82110	50130	10830	8740	12410	86240	51710	11530	9390	13610
Voedingsmiddelenindustrie	4550	3410	520	370	250	4530	3340	530	410	250	4960	3630	620	400	310
Groot- en detailhandel	77040	57220	8810	6050	4960	73460	53870	8850	5790	4930	78810	57320	9690	6280	5520
Overig	390	250	60	40	40	350	210	60	40	50	370	220	50	50	50
Chemie	650	410	100	80	70	610	380	90	70	70	660	410	100	70	80
waarvan															
Aardolieverwerking	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Chemische industrie	160	100	30	20	20	140	80	20	20	30	160	100	20	10	30
Rubber- en kunststofindustrie	480	310	70	60	40	460	300	70	60	40	500	320	80	60	50
Creatieve industrie	101040	80310	9030	6220	5480	100480	79680	9030	6300	5460	112660	89300	10030	6930	6390
waarvan															
Kunst	43370	33960	4160	2770	2490	43520	33870	4170	2900	2580	48430	37620	4670	3180	2970
Cultureel erfgoed	130	70	20	20	20	130	60	20	20	30	140	70	20	20	30
Media en entertainment-industrie	20820	16580	1880	1260	1100	20710	16480	1930	1290	1020	23430	18620	2120	1420	1280
Creatieve zakelijke dienstverlening	36720	29710	2960	2170	1880	36110	29270	2910	2100	1840	40660	33000	3230	2310	2120
Energie	660	330	80	90	160	670	370	90	80	130	1010	530	130	120	230
waarvan															
Aardgas	300	110	40	40	110	170	120	20	20	20	170	110	20	20	20
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	220	140	30	30	30	360	180	60	50	80	700	340	100	90	170
Gerelateerde activiteiten	130	80	20	20	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
High tech systemen en materialen	47260	35390	4520	3520	3830	47480	35180	4660	3550	4080	51980	38180	5180	3960	4670
waarvan															
Metaalindustrie	6050	4590	620	440	400	5890	4400	620	450	410	6300	4630	710	490	470
Vervaardiging van machines en apparaten	6850	4800	830	670	550	6840	4700	870	670	600	7400	5040	920	720	710
Vervaardiging van transportmiddelen	770	520	110	80	60	770	500	110	90	70	850	550	110	100	80
Overig	33590	25480	2960	2330	2820	33980	25570	3060	2340	3000	37440	27960	3430	2640	3410
Life sciences & health	1490	820	300	230	150	1610	870	320	240	180	1630	860	300	260	210
waarvan															
Farmacie	30	10	10	0	0	20	10	0	0	0	20	10	0	0	10
Medische instrumenten	1380	750	280	210	140	1320	680	290	210	150	1300	640	270	230	170
Onderzoek en ontwikkeling	90	50	10	20	10	270	190	30	30	30	310	210	30	30	30

9a Zelfstandige ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2015 (slot)

	2010*				2011*				2012*						
	Totaal	Leeftijd ¹⁾			Totaal	Leeftijd ¹⁾			Totaal	Leeftijd ¹⁾					
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar		≥ 65 jaar	< 55 jaar	55-59 jaar		60-64 jaar	≥ 65 jaar	< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar
	aantallen														
Transport en opslag waarvan	24760	16950	2770	2640	2380	25300	17200	2860	2650	2560	28120	18170	3250	2930	3760
Transport en overslag	21710	14770	2460	2320	2140	22100	14940	2510	2350	2280	24620	15780	2860	2590	3380
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	3050	2180	310	320	240	3200	2270	350	300	280	3500	2390	390	340	380
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	23960	15650	3030	2770	2500	23700	15110	3010	2820	2750	23420	14420	3070	2780	3150
Primaire productie	21480	13870	2750	2510	2330	21170	13320	2720	2570	2540	20910	12680	2780	2540	2920
Overig	2480	1780	280	250	170	2530	1780	290	260	200	2500	1740	290	240	230
Water waarvan	1970	1390	220	210	140	2040	1420	240	190	190	2140	1450	240	210	240
Maritieme maakindustrie	1630	1130	190	190	120	1690	1150	200	170	170	1740	1140	200	180	210
Watertechnologie	60	50	10	0	0	60	50	10	0	0	70	50	10	0	0
Deltatechnologie	270	210	20	20	20	290	220	30	20	20	320	250	30	20	20
Kennis en advies	10	10	0	0	0	10	10	0	0	0	10	10	0	0	0

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment 1 december.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	2013*					2014*					2015*				
	Totaal	Leeftijd ¹⁾				Totaal	Leeftijd ¹⁾				Totaal	Leeftijd ¹⁾			
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar
	aantallen														
Transport en opslag waarvan	28220	18130	3320	2810	3960	25050	16570	2930	2430	3120	25900	17060	3040	2480	3320
Transport en overslag	24280	15500	2870	2470	3440	21180	13960	2490	2100	2610	22030	14470	2650	2140	2770
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	3940	2640	450	330	520	3880	2610	430	330	500	3870	2580	400	340	540
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal waarvan	23440	14090	3130	2770	3450	22250	13140	3130	2620	3370	23020	13200	3320	2730	3780
Primaire productie	20970	12430	2820	2530	3190	20040	11650	2840	2420	3120	20690	11650	3030	2510	3500
Overig	2480	1670	320	240	250	2210	1480	290	190	250	2330	1550	290	210	290
Water waarvan	2170	1450	250	210	260	2050	1350	260	200	240	2220	1440	280	220	280
Maritieme maakindustrie	1760	1130	210	190	230	1630	1040	210	170	220	1750	1080	230	190	250
Wartertechnologie	70	50	10	0	10	60	50	10	0	0	70	50	10	10	0
Deltatechnologie	330	260	30	20	20	340	260	40	20	20	400	310	40	20	30
Kennis en advies	10	10	0	0	0	10	10	0	0	0	10	10	0	0	0

9b Aandeel zelfstandige ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2015

	2010*					2011*					2012*				
	Totaal	Leeftijd ¹⁾				Totaal	Leeftijd ¹⁾				Totaal	Leeftijd ¹⁾			
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar
	%														
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	27,6	26,7	27,1	29,3	38,1	27,4	26,6	26,7	28,7	36,2	27,5	26,6	26,8	28,6	36,5
Topsector															
Agri&food	9,4	8,2	10,6	12,1	19,2	9,1	8,0	10,3	11,7	17,6	8,9	7,6	10,1	11,4	17,0
waarvan															
Primaire productie	9,0	7,8	10,2	11,7	18,9	8,7	7,5	9,9	11,2	17,3	8,5	7,2	9,7	11,0	16,7
Voedingsmiddelenindustrie	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3
Agri&food keten	17,4	16,4	18,6	19,5	25,4	16,8	15,8	18,1	18,8	23,8	16,4	15,3	17,7	18,4	23,1
waarvan															
Primaire productie	9,0	7,8	10,2	11,7	18,9	8,7	7,5	9,9	11,2	17,3	8,5	7,2	9,7	11,0	16,7
Voedingsmiddelenindustrie	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3
Groot- en detailhandel	8,0	8,2	7,9	7,4	6,2	7,7	7,8	7,7	7,1	6,2	7,5	7,6	7,5	6,9	6,0
Overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Chemie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan															
Aardolieverwerking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Chemische industrie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Rubber- en kunststofindustrie	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Creatieve industrie	9,1	9,8	7,6	6,8	6,3	9,4	10,1	7,6	7,0	6,5	9,5	10,4	7,7	7,1	6,5
waarvan															
Kunst	3,9	4,2	3,4	2,9	2,9	4,0	4,3	3,4	3,0	3,0	4,0	4,3	3,5	3,1	2,9
Cultureel erfgoed	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Media en entertainment-industrie	1,9	2,0	1,5	1,4	1,3	1,9	2,1	1,6	1,4	1,3	1,9	2,1	1,6	1,5	1,3
Creatieve zakelijke dienstverlening	3,4	3,6	2,6	2,5	2,2	3,4	3,8	2,6	2,5	2,3	3,6	4,0	2,6	2,5	2,3
Energie	0,1	0,0	0,1	0,1	0,3	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2
waarvan															
Aardgas	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Gerelateerde activiteiten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	4,4	4,5	3,8	4,2	4,5	4,4	4,5	3,8	4,2	4,6	4,4	4,5	3,9	4,0	4,5
waarvan															
Metaalindustrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Vervaardiging van machines en apparaten	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
Vervaardiging van transportmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Overig	3,1	3,1	2,4	3,0	3,3	3,1	3,2	2,5	2,8	3,4	3,1	3,2	2,5	2,7	3,3
Life sciences & health	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
waarvan															
Farmacie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Medische instrumenten	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
Onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

	2013*					2014*					2015*				
	Leeftijd ¹⁾					Leeftijd ¹⁾					Leeftijd ¹⁾				
	Totaal	< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	Totaal	< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar	Totaal	< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar
	%														
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	27,2	26,4	26,4	27,8	35,0	26,9	26,3	25,8	27,2	33,3	26,9	26,3	25,8	27,2	33,3
Topsector															
Agri&food	8,7	7,4	9,8	11,0	16,0	8,4	7,2	9,6	10,6	15,1	8,4	7,2	9,6	10,6	15,1
waarvan															
Primaire productie	8,2	7,0	9,4	10,6	15,7	7,9	6,7	9,2	10,1	14,8	7,9	6,7	9,2	10,1	14,8
Voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,3
Agri&food keten	16,0	14,9	17,4	18,0	21,9	15,5	14,4	17,2	17,4	21,0	15,5	14,4	17,2	17,4	21,0
waarvan															
Primaire productie	8,2	7,0	9,4	10,6	15,7	7,9	6,7	9,2	10,1	14,8	7,9	6,7	9,2	10,1	14,8
Voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,3
Groot- en detailhandel	7,3	7,5	7,5	6,9	5,9	7,1	7,2	7,5	6,7	5,9	7,1	7,2	7,5	6,7	5,9
Overig	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
Chemie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan															
Aardolieverwerking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Chemische industrie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Rubber- en kunststofindustrie	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
Creatieve industrie	9,6	10,5	7,7	7,1	6,5	9,7	10,7	7,6	7,3	6,5	9,7	10,7	7,6	7,3	6,5
waarvan															
Kunst	4,1	4,4	3,5	3,2	2,9	4,2	4,5	3,5	3,4	3,1	4,2	4,5	3,5	3,4	3,1
Cultureel erfgoed	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Media en entertainment-industrie	2,0	2,2	1,6	1,4	1,3	2,0	2,2	1,6	1,5	1,2	2,0	2,2	1,6	1,5	1,2
Creatieve zakelijke dienstverlening	3,5	3,9	2,5	2,5	2,2	3,5	3,9	2,5	2,4	2,2	3,5	3,9	2,5	2,4	2,2
Energie	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2
waarvan															
Aardgas	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Gerelateerde activiteiten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	4,5	4,6	3,9	4,0	4,5	4,6	4,7	3,9	4,1	4,9	4,6	4,7	3,9	4,1	4,9
waarvan															
Metaalindustrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Vervaardiging van machines en apparaten	0,6	0,6	0,7	0,8	0,6	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7
Vervaardiging van transportmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Overig	3,2	3,3	2,5	2,7	3,3	3,3	3,4	2,6	2,7	3,6	3,3	3,4	2,6	2,7	3,6
Life sciences & health	0,1	0,1	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,3	0,3	0,2
waarvan															
Farmacie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Medische instrumenten	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
Onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

9b Aandeel zelfstandige ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2015 (slot)

	2010*				2011*				2012*						
	Totaal	Leeftijd ¹⁾			Totaal	Leeftijd ¹⁾			Totaal	Leeftijd ¹⁾					
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar		≥ 65 jaar	< 55 jaar	55-59 jaar		60-64 jaar	≥ 65 jaar	< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar
	%														
Transport en opslag waarvan	2,6	2,4	2,7	3,3	4,3	2,5	2,3	2,7	3,2	3,9	2,7	2,4	2,9	3,5	5,0
Transport en overslag	2,3	2,1	2,4	2,9	3,9	2,2	2,0	2,3	2,9	3,5	2,4	2,1	2,6	3,1	4,5
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	2,5	2,2	3,0	3,4	4,5	2,4	2,0	2,8	3,4	4,2	2,3	1,9	2,8	3,3	4,2
Primaire productie	2,2	1,9	2,7	3,1	4,2	2,1	1,8	2,5	3,1	3,9	2,0	1,7	2,5	3,0	3,9
Overig	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
Water waarvan	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment 1 december.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

	2013*					2014*					2015*				
	Totaal	Leeftijd ¹⁾				Totaal	Leeftijd ¹⁾				Totaal	Leeftijd ¹⁾			
		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar		< 55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥ 65 jaar
	%														
Transport en opslag waarvan	2,7	2,4	2,8	3,2	4,7	2,4	2,2	2,5	2,8	3,7	2,4	2,2	2,5	2,8	3,7
Transport en overslag	2,3	2,0	2,4	2,8	4,1	2,1	1,9	2,1	2,4	3,1	2,1	1,9	2,1	2,4	3,1
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	0,4	0,3	0,4	0,4	0,6	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	2,2	1,8	2,7	3,2	4,1	2,2	1,8	2,6	3,0	4,0	2,2	1,8	2,6	3,0	4,0
Primaire productie	2,0	1,6	2,4	2,9	3,8	1,9	1,6	2,4	2,8	3,7	1,9	1,6	2,4	2,8	3,7
Overig	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Water waarvan	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Maritieme maakindustrie	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3
Watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

10 Uitgaven aan R&D, 2011-2015

	Uitgaven R&D eigen activiteiten					Uitgaven R&D uitbestede activiteiten				
	2011	2012	2013	2014	2015	2011	2012	2013	2014	2015
	mln euro									
Totaal bedrijven en instellingen ¹⁾	8 241	8 559	8 654	9 006	9 303	3 264	3 520	3 677	3 605	4 122
Totaal bedrijven ²⁾	6 922	7 078	7 095	7 433	7 669	3 018	3 236	3 442	3 418	3 883
Totaal topsectoren ³⁾	6 008	6 217	6 422	6 729	6 841	2 675	2 821	3 078	2 981	3 338
Topsector										
Agri&food	515	455	445	482	439	197	117	127	158	230
waarvan										
primaire productie	136	58	56	109	122	132	.	.	70	113
voedingsmiddelenindustrie	379	397	389	373	317	65	.	.	87	117
Agri&food keten	747	758	703	688	699	298	262	213	245	340
waarvan										
primaire productie	136	58	56	109	122	132	.	.	70	113
voedingsmiddelenindustrie	379	397	389	373	317	65	.	.	87	117
groot- en detailhandel	75	105	66	71	112	48	85	48	42	63
overig	157	198	192	135	149	53	60	38	45	47
Chemie	761	836	845	857	826	.	.	639	614	593
waarvan										
aardolieverwerking	108	232	236	252	227
chemische industrie	555	520	523	533	518	96	103	118	122	170
rubber- en kunststofindustrie	98	84	85	72	81
Creatieve industrie	79	94	93	129	131	19	12	17	24	83
waarvan										
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainment-industrie	33	45	37	56	41	13	5	8	12	70
creatieve zakelijke dienstverlening	41	45	47	66	73	5	6	8	10	10
Energie ⁴⁾	498	541	585	550	477	150	202	168	227	241
waarvan										
aardgas	20	48	.	18	.
duurzame energie: niet-exploitatiefase	205	194	197	210	208	34	19	21	21	25
gerelateerde activiteiten	95	135	.	187	.
High tech systemen en materialen	3 431	3 533	3 664	3 857	4 012	1 260	1 312	1 539	1 429	1 536
waarvan										
metaalindustrie	137	122	131	108	151	25	21	19	21	27
vervaardiging van machines en apparaten	1 921	2 073	2 170	2 407	2 378	875	897	1 160	990	1 007
vervaardiging van transportmiddelen	211	216	235	240	260	67	77	69	55	73
overig	1 162	1 123	1 128	1 102	1 223	293	316	291	363	428
Life sciences & health	686	703	722	731	799	469	533	574	592	749
waarvan										
farmacie	321	262	244	256	258	213	325	346	397	555
medische instrumenten	139	153	186	157	160	185	.	93	134	.
onderzoek en ontwikkeling	226	288	293	318	381	71	.	136	61	.

10 Uitgaven aan R&D, 2011-2015 (slot)

	Uitgaven R&D eigen activiteiten					Uitgaven R&D uitbestede activiteiten				
	2011	2012	2013	2014	2015	2011	2012	2013	2014	2015
	mln euro									
Transport en opslag waarvan	218	223	210	166	195	105	71	75	76	85
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	4	9	4	6	8	2	10	5	5	10
	214	214	205	161	187	103	61	70	72	75
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	245	240	201	228	311	154	144	144	148	184
primaire productie	149	65	56	89	124	128	.	.	.	105
overig	96	175	145	139	187	26	.	.	.	79
Water waarvan	547	545	630	606	644	95	82	86	79	85
maritieme maakindustrie	97	81	71	76	83	22	12	13	14	11
watertechnologie
deltatechnologie
kennis en advies	429	441	.	.	531	62	57	61	52	61

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van Nederlandse bedrijven en instellingen. Hoger onderwijs worden niet meegerekend.

²⁾ Totaal van Nederlandse bedrijven. Instellingen en hoger onderwijs worden niet meegerekend.

³⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

⁴⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

11 Uitgaven aan innovatie, 2010-2014

	Totaal bedrijven			Mkb			Totaal bedrijven			Mkb		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	mln euro						%					
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	13 119	13 270	13 812	6 785	5 230	4 848	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	8 234	9 473	10 527	2 997	2 808	3 052	62,8	71,4	76,2	44,2	53,7	63,0
Topsector Agri&food	815	773	1 013	329	311	374	6,2	5,8	7,3	4,8	5,9	7,7
waarvan												
primaire productie	194	199	259	94	75	125	1,5	1,5	1,9	1,4	1,4	2,6
voedingsmiddelenindustrie	621	573	754	234	236	249	4,7	4,3	5,5	3,4	4,5	5,1
Agri&food keten	1 429	1 889	1 541	851	1 311	739	10,9	14,2	11,2	12,5	25,1	15,2
waarvan												
primaire productie	194	199	259	94	75	125	1,5	1,5	1,9	1,4	1,4	2,6
voedingsmiddelenindustrie	621	573	754	234	236	249	4,7	4,3	5,5	3,4	4,5	5,1
groot- en detailhandel	462	826	272	406	771	189	3,5	6,2	2,0	6,0	14,7	3,9
overig	152	290	257	116	230	176	1,2	2,2	1,9	1,7	4,4	3,6
Chemie	1 325	1 518	1 535	265	202	282	10,1	11,4	11,1	3,9	3,9	5,8
waarvan												
aardolieverwerking	.	.	.	4	3	2	.	.	.	0,1	0,1	0,0
chemische industrie	1 190	636	693	170	110	184	9,1	4,8	5,0	2,5	2,1	3,8
rubber- en kunststofindustrie	.	.	.	90	90	96	.	.	.	1,3	1,7	2,0
Creatieve industrie	246	218	87	182	111	60	1,9	1,6	0,6	2,7	2,1	1,2
waarvan												
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainment-industrie	104	107	55	41	42	33	0,8	0,8	0,4	0,6	0,8	0,7
creatieve zakelijke dienstverlening	143	110	32	141	69	27	1,1	0,8	0,2	2,1	1,3	0,6
Energie	675	760	752	107	165	227	5,1	5,7	5,4	1,6	3,2	4,7
waarvan												
aardgas
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	77	234	250	55	45	120	0,6	1,8	1,8	0,8	0,9	2,5
gerelateerde activiteiten
High tech systemen en materialen	4 154	4 891	5 616	1 582	1 508	1 634	31,7	36,9	40,7	23,3	28,8	33,7
waarvan												
metaalindustrie	131	206	202	98	108	76	1,0	1,6	1,5	1,4	2,1	1,6
vervaardiging van machines en apparaten	2 541	2 970	3 502	886	596	650	19,4	22,4	25,4	13,1	11,4	13,4
vervaardiging van transportmiddelen	226	306	390	78	83	83	1,7	2,3	2,8	1,1	1,6	1,7
overig	1 257	1 408	1 522	521	722	824	9,6	10,6	11,0	7,7	13,8	17,0
Life sciences & health	1 121	1 440	1 349	302	220	253	8,5	10,9	9,8	4,5	4,2	5,2
waarvan												
farmacie	654	554	640	25	22	45	5,0	4,2	4,6	0,4	0,4	0,9
medische instrumenten	467	.	361	277	14	14	3,6	.	2,6	4,1	0,3	0,3
onderzoek en ontwikkeling ⁴⁾	.	.	349	0	183	193	.	.	2,5	0,0	3,5	4,0
Transport en opslag	423	482	348	249	291	253	3,2	3,6	2,5	3,7	5,6	5,2
waarvan												
transport en overslag	118	214	97	100	144	79	0,9	1,6	0,7	1,5	2,8	1,6
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	305	268	251	149	147	174	2,3	2,0	1,8	2,2	2,8	3,6

11 Uitgaven aan innovatie, 2010-2014 (slot)

	Totaal bedrijven			Mkb			Totaal bedrijven			Mkb		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	mln euro						%					
Totaal bedrijvensector	525	437	529	377	198	175	4,0	3,3	3,8	5,6	3,8	3,6
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	183	201	214	90	104	85	1,4	1,5	1,5	1,3	2,0	1,8
waarvan	342	236	314	286	95	90	2,6	1,8	2,3	4,2	1,8	1,9
primaire productie	168	620	678	103	78	94	1,3	4,7	4,9	1,5	1,5	1,9
overig
Water
waarvan
maritieme maakindustrie
watertechnologie
deltatechnologie
kennis en advies

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, A t/m N) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

⁴⁾ Geen uitkomsten over de subsector "Onderzoek en ontwikkeling" voor 2010 beschikbaar.

12 Innoverende (midden- en klein) bedrijven, 2010-2014

	Totaal bedrijven						Mkb					
	Innoverende bedrijven			Technologische innovatoren			Niet technologische innovatoren			Innoverende bedrijven		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	% van totaal bedrijven						% van totaal mkb					
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	48	38	48	38	31	37	32	27	29	48	38	47
Totaal topsectoren ²⁾	55	48	58	47	43	51	35	33	31	54	47	57
Topsector Agri&food	45	32	54	39	27	44	28	21	25	44	30	53
waarvan												
primaire productie	36	23	53	32	18	40	20	13	21	36	23	53
voedingsmiddelenindustrie	54	45	56	45	41	50	37	35	30	52	43	53
Agri&food keten	40	32	45	32	25	31	25	20	26	39	31	45
waarvan												
primaire productie	36	23	53	32	18	40	20	13	21	36	23	53
voedingsmiddelenindustrie	54	45	56	45	41	50	37	35	30	52	43	53
groot- en detailhandel	36	30	38	27	22	21	23	18	27	35	30	38
overig	87	75	85	73	73	77	45	58	37	87	74	84
Chemie	73	66	68	66	65	63	50	47	42	71	65	66
waarvan												
aardolieverwerking	90	52	76	78	.	71
chemische industrie	78	77	78	65	75	72	57	59	53	75	77	75
rubber- en kunststofindustrie	68	57	59	66	.	55
Creatieve industrie	64	38	56	51	34	45	43	31	42	63	37	55
waarvan												
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainment-industrie	77	54	69	65	50	59	41	47	54	77	53	68
creatieve zakelijke dienstverlening	57	26	46	43	22	35	44	19	33	57	26	46
Energie	71	59	66	62	47	56	55	44	42	69	56	65
waarvan												
aardgas	67	56	56	54	50	49	54	47	31	65	41	52
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	67	57	64	58	51	57	46	39	37	65	55	63
gerelateerde activiteiten	83	74	79	76	24	56	75	64	62	80	72	77
High tech systemen en materialen	64	66	68	58	61	63	41	45	39	63	66	67
waarvan												
metaalindustrie	56	52	55	48	47	53	34	32	29	56	51	54
vervaardiging van machines en apparaten	64	71	68	59	66	64	39	46	38	63	70	67
vervaardiging van transportmiddelen	63	69	63	60	66	57	39	34	36	62	69	61
overig	68	68	74	61	61	67	47	51	44	67	68	73
Life sciences & health	52	61	67	46	53	65	30	42	36	49	59	65
waarvan												
farmacie	92	74	79	77	67	75	56	41	37	91	67	75
medische instrumenten	.	52	56	.	42	55	.	42	32	.	51	55
onderzoek en ontwikkeling ⁴⁾	.	74	81	.	69	79	.	43	43	.	73	81

12 Innoverende (midden- en klein) bedrijven, 2010-2014 (slot)

	Totaal bedrijven									Mkb		
	Innoverende bedrijven			Technologische innovatoren			Niet technologische innovatoren			Innoverende bedrijven		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	% van totaal bedrijven									% van totaal mkb		
Transport en opslag waarvan	38	31	40	28	27	33	26	18	20	37	30	39
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	34	22	34	25	18	28	21	11	16	33	21	34
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal waarvan	47	51	52	34	45	42	37	34	29	44	52	51
primaire productie	52	52	70	47	45	66	28	40	29	52	52	70
overig	52	72	98	47	72	98	25	55	27	52	72	98
Water	52	46	46	45	36	38	35	36	31	52	46	45
waarvan	56	57	56	54	53	51	36	33	34	54	57	55
maritieme maakindustrie
watertechnologie
deltatechnologie
kennis en advies

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, A t/m N) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

⁴⁾ Geen uitkomsten over de subsector "Onderzoek en ontwikkeling" voor 2010 beschikbaar.

13 Omzetaandeel vernieuwd product of dienst¹⁾, 2010-2014

Omzetaandeel vernieuwd product of dienst ¹⁾			
	2010	2012	2014
% van de technologische innovatoren			
Totaal bedrijvensector Nederland ²⁾	26	23	21
Totaal topsectoren ³⁾	27	27	24
Topsector			
Agri&food	19	15	16
waarvan			
primaire productie	27	8	10
voedingsmiddelenindustrie	16	20	21
Agri&food keten	26	16	18
waarvan			
primaire productie	27	8	10
voedingsmiddelenindustrie	16	20	21
groot- en detailhandel	29	14	18
overig	28	29	27
Chemie	23	21	24
waarvan			
aardolieverwerking	17	.	13
chemische industrie	21	24	23
rubber- en kunststofindustrie	26	.	25
Creatieve industrie	28	28	24
waarvan			
kunst	.	.	.
cultureel erfgoed	.	.	.
media en entertainment-industrie	19	30	22
creatieve zakelijke dienstverlening	35	26	26
Energie	23	28	26
waarvan			
aardgas	18	83	20
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	24	27	24
gerelateerde activiteiten	18	31	46
High tech systemen en materialen	30	31	29
waarvan			
metaalindustrie	26	21	23
vervaardiging van machines en apparaten	27	25	26
vervaardiging van transportmiddelen	39	42	35
overig	33	38	32
Life sciences & health	21	33	28
waarvan			
farmacie	17	43	34
medische instrumenten	24	11	16
onderzoek en ontwikkeling ⁵⁾	.	54	52
Transport en opslag	33	16	18
waarvan			
transport en overslag	34	16	11
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	32	17	23

13 Omzetaandeel vernieuwd product of dienst¹⁾, 2010-2014 (slot)

Omzetaandeel vernieuwd product of dienst ¹⁾			
	2010	2012	2014
	% van de technologische innovatoren		
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	23	27	16
waarvan			
primaire productie	22	33	9
overig	24	22	24
Water	26	32	24
waarvan			
maritieme maakindustrie	.	.	.
watertechnologie	.	.	.
deltatechnologie	.	.	.
kennis en advies	.	.	.

Bron: CBS.

¹⁾ Aandeel van de omzet bij technologische innovatoren dat afkomstig is van een vernieuwd product of dienst.

²⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, A t/m N) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

³⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

⁴⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

⁵⁾ Geen uitkomsten over de subsector "Onderzoek en ontwikkeling" voor 2010 beschikbaar.

14 Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2010-2014

	Totaal bedrijven						Mkb					
	Partners											
	Partnership			Universiteiten			Overheid of openbare researchinstelling			Partnership		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	% van technologische innovatoren			% van technologische innovatoren met partnership						% van technologische mkb innovatoren		
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	30	31	38	24	30	36	18	22	15	29	30	37
Totaal topsectoren ²⁾	39	37	42	29	41	43	21	29	22	37	37	41
Topsector Agri&food	36	24	51	35	41	32	19	30	10	34	21	50
waarvan primaire productie	40	18	63	45	55	24	13	11	1	39	16	63
voedingsmiddelenindustrie	33	29	38	27	35	46	24	39	25	30	25	36
Agri&food keten	27	24	41	30	32	40	17	23	12	26	22	40
waarvan primaire productie	40	18	63	45	55	24	13	11	1	39	16	63
voedingsmiddelenindustrie	33	29	38	27	35	46	24	39	25	30	25	36
groot- en detailhandel	20	20	27	21	20	51	14	17	10	19	19	26
overig	40	46	47	40	47	61	21	27	33	38	45	44
Chemie	44	50	55	47	42	49	26	28	18	42	47	53
waarvan aardolieverwerking
chemische industrie	42	38	64	56	56	48	34	39	24	35	30	62
rubber- en kunststofindustrie
Creatieve industrie	35	34	26	6	28	41	5	20	29	35	37	26
waarvan kunst
cultureel erfgoed
media en entertainment-industrie	31	48	26	.	21	30	.	17	46	31	50	25
creatieve zakelijke dienstverlening	39	12	27	.	75	55	.	.	.	39	13	27
Energie	57	72	69	57	64	73	39	59	50	56	66	70
waarvan aardgas
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	56	73	77	74	79	80	51	70	52	.	.	.
gerelateerde activiteiten
High tech systemen en materialen	41	41	42	31	40	44	24	28	26	40	40	41
waarvan metaalindustrie	35	28	35	23	20	32	21	.	.	33	26	34
vervaardiging van machines en apparaten	40	39	46	35	43	49	23	30	28	39	38	45
vervaardiging van transportmiddelen	50	43	40	41	41	42	26	.	.	50	42	37
overig	42	46	42	28	43	42	25	34	27	42	45	42

14 Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2010-2014 (slot)

	Totaal bedrijven						Mkb					
	Partners											
	Partnership			Universiteiten			Overheid of openbare researchinstelling			Partnership		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	% van technologische innovatoren			% van technologische innovatoren met partnership						% van technologische mkb innovatoren		
Life sciences & health	48	60	58	62	72	76	30	52	32	48	64	57
waarvan												
farmacie	49	27	46	50	.	58	39	.	31	49	34	43
medische instrumenten	47	73	68	70	62	84	24	63	30	48	73	68
onderzoek en ontwikkeling ⁴⁾	.	66	50	.	90	74	.	40	39	.	68	48
Transport en opslag	27	26	34	27	41	51	23	25	24	25	27	33
waarvan												
transport en overslag	23	14	29	13	44	58	13	35	20	21	14	28
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	34	36	41	41	40	44	34	21	28	31	40	42
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	40	62	44	24	56	58	13	26	10	39	68	43
waarvan												
primaire productie	37	77	45	29	70	56	15	.	.	37	79	45
overig	44	53	43	16	44	63	11	.	.	44	60	41
Water	64	42	60	48	78	54	28	59	27	62	39	60
waarvan												
maritieme maakindustrie
watertechnologie
deltatechnologie
kennis en advies

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, A t/m N) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

⁴⁾ Geen uitkomsten over de subsector "Onderzoek en ontwikkeling" voor 2010 beschikbaar.

15 Onderzoekspopulatie Innovatie Enquête naar topsector, 2010-2014

	Totaal bedrijven			Mkb		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	eenheid??					
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	53 830	53 920	50 950	52 210	52 390	49 320
Totaal topsectoren ²⁾	15 560	15 530	14 970	15 020	14 990	14 420
Topsector						
Agri&food	2 670	3 370	2 990	2 580	3 290	2 900
waarvan						
primaire productie	1 330	2 060	1 680	1 320	2 050	1 670
voedingsmiddelenindustrie	1 340	1 310	1 310	1 270	1 240	1 230
Agri&food keten	8 620	9 640	8 260	8 450	9 490	8 090
waarvan						
primaire productie	1 330	2 060	1 680	1 320	2 050	1 670
voedingsmiddelenindustrie	1 340	1 310	1 310	1 270	1 240	1 230
groot- en detailhandel	5 710	6 010	5 030	5 640	5 940	4 960
overig	240	270	240	230	250	230
Chemie	780	810	780	710	750	720
waarvan						
aardolieverwerking	20	20	20	10	10	10
chemische industrie	330	350	350	280	310	300
rubber- en kunststofindustrie	430	430	410	420	430	400
Creatieve industrie	1 440	1 160	1 120	1 410	1 130	1 090
waarvan						
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainment-industrie	490	490	460	470	470	440
creatieve zakelijke dienstverlening	950	670	660	940	660	650
Energie	280	290	300	250	260	270
waarvan						
aardgas	50	50	50	40	40	40
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	150	190	190	140	180	180
gerelateerde activiteiten	70	40	70	60	40	50
High tech systemen en materialen	5 740	5 920	5 750	5 560	5 730	5 560
waarvan						
metaalindustrie	1 040	1 060	1 030	1 020	1 040	1 010
vervaardiging van machines en apparaten	2 140	2 080	2 060	2 070	2 010	1 990
vervaardiging van transportmiddelen	370	320	350	350	310	330
overig	2 180	2 450	2 300	2 120	2 380	2 230
Life sciences & health	290	330	280	280	310	260
waarvan						
farmacie	70	60	60	60	50	50
medische instrumenten	220	190	150	220	190	150
onderzoek en ontwikkeling ⁴⁾	.	70	60	.	70	60

15 Onderzoekspopulatie Innovatie Enquête naar topsector, 2010-2014 (slot)

	Totaal bedrijven			Mkb		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	eenheid??					
Transport en opslag	3 190	3 210	3 200	3 060	3 090	3 070
waarvan						
transport en overslag	2 200	2 200	2 150	2 140	2 150	2 100
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	990	1 020	1 050	920	940	970
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1 900	780	1 070	1 880	760	1 050
waarvan						
primaire productie	1 230	180	500	1 230	180	490
overig	660	600	580	650	590	560
Water	430	460	390	400	410	360
waarvan						
maritieme maakindustrie
watertechnologie
deltatechnologie
kennis en advies

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, A t/m N) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

⁴⁾ Geen uitkomsten over de subsector "Onderzoek en ontwikkeling" voor 2010 beschikbaar.

16 Behaalde hoofddiploma's in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, schooljaar 2008-2014

	Totaal							Middelbaar beroepsonderwijs						
	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015
	aantal													
Totaal Nederland	286400	328770	310790	327830	317200	315599	311941	161750	200380	175390	179190	182430	178176	167212
Totaal topsectoren ¹	62110	67160	69430	71890	70470	71873	73089	35840	39940	40530	39900	40400	40538	39137
Topsector														
Agri&food	7390	7940	8290	8840	9330	8959	7397	5610	6100	6510	6850	7290	6709	5119
Agri&food keten	12580	13550	13500	14220	15200	14540	13436	10800	11700	11720	12230	13170	12290	11158
Chemie	4890	6270	6530	5440	5420	5901	5743	2470	3770	3790	2290	2600	2817	2567
Creatieve industrie	11630	12940	14260	15400	15080	15726	17103	4120	4850	5420	5970	6230	6826	7335
Energie	6830	5870	5080	3880	3170	2567	2761	5350	4390	3450	2300	1600	1173	1114
High tech systemen en materialen	25070	26210	26550	27210	25900	25601	26759	15520	16760	16830	16400	16090	15421	15721
Life sciences & health	6310	6470	6970	7600	7550	8100	8518	1100	1080	1010	950	1050	1133	1136
Transport en opslag	5430	6250	6360	6970	6500	7061	6788	4410	5060	5040	5380	5000	5416	4919
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	3900	4360	4940	5200	5230	5070	3944	3080	3490	4130	4390	4430	4205	3009
Water	1410	1510	1650	2050	2100	2278	2513	150	200	360	470	710	797	839

Bron: CBS

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

17 Hoofddinschrijvingen in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, 1 oktober 2009-2015

	Totaal							Middelbaar beroepsonderwijs						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	aantal													
Totaal Nederland	1172210	1204660	1204020	1188370	1202680	1193826	1187689	535760	545640	534650	525300	512200	491731	484841
Totaal topsectoren ¹	275070	281470	284910	286550	294150	300934	312871	133460	133910	131760	129770	126420	124680	127550
Topsector														
Agri&food	26400	27510	27930	26880	25700	23553	24141	18410	18910	18880	17320	15280	12434	12234
Agri&food keten	41050	42330	42720	41480	40430	38262	39233	33060	33730	33670	31910	30010	27143	27326
Chemie	24330	24130	23230	23320	24380	24954	25278	11370	11010	9700	9160	8530	7482	6994
Creatieve industrie	71230	74410	76090	76860	78100	80076	80932	26100	27650	28380	29110	29590	31292	31788
Energie	17960	14800	12310	10960	10610	10939	11464	10790	7530	4970	3520	2810	2569	2618
High tech systemen en materialen	108070	108380	108460	107420	111200	115897	123546	57040	55590	53550	51560	50330	50796	52586
Life sciences & health	27430	28950	30380	31840	34750	36414	37593	3260	3160	3170	3410	3550	3565	3719
Transport en opslag	17510	18350	19130	20760	21530	21602	23241	10900	11420	11720	12780	12680	12254	13490
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	13270	13550	14510	14050	13810	12169	11887	9690	9850	10700	10010	9470	7576	6984
Water	7580	8370	9200	9780	10330	11057	11149	980	1580	2080	2390	2250	2509	2576

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

Hoger beroepsonderwijs
Wetenschappelijk onderwijs

	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015
--	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------

aantal

Totaal Nederland	66550	67230	67440	70930	64370	65903	69331	58100	61160	67960	77710	70410	71520	75398
Totaal topsectoren ¹	13900	14270	14240	14940	14130	14616	15831	12370	12950	14670	17060	15940	16719	18121
Topsector														
Agri&food	1110	1150	1080	1020	1070	1150	1098	670	700	710	970	970	1100	1180
Agri&food keten	1110	1150	1080	1020	1070	1150	1098	670	700	710	970	970	1100	1180
Chemie	970	1090	1120	1160	1120	1129	1160	1440	1410	1620	1990	1710	1955	2016
Creatieve industrie	5420	5800	6080	6400	6050	6305	7106	2090	2290	2770	3040	2810	2595	2662
Energie	810	750	780	680	590	431	509	680	740	860	890	980	963	1138
High tech systemen en materialen	5030	4880	4640	4920	4530	4521	4844	4520	4570	5090	5890	5270	5659	6194
Life sciences & health	970	1020	1100	1050	1160	1251	1269	4240	4380	4850	5590	5340	5716	6113
Transport en opslag	720	750	760	800	700	732	814	300	440	560	780	800	913	1055
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	600	640	580	520	550	562	572	220	230	230	290	250	303	363
Water	580	580	500	580	540	569	606	680	720	790	1000	860	912	1068

Hoger beroepsonderwijs
Wetenschappelijk onderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
--	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

aantal

Totaal Nederland	403280	416640	423950	421690	440290	446434	442567	233170	242380	245430	241370	250190	255661	260281
Totaal topsectoren ¹	84500	87460	90510	92670	98760	103629	108419	57110	60110	62650	64110	68980	72625	76902
Topsector														
Agri&food	5730	5950	6100	6350	6800	7188	7548	2260	2650	2950	3220	3620	3931	4359
Agri&food keten	5730	5950	6100	6350	6800	7188	7548	2260	2650	2950	3220	3620	3931	4359
Chemie	6700	6930	7240	7650	8530	9592	9459	6250	6190	6290	6520	7330	7880	8825
Creatieve industrie	34950	36070	37230	37700	38710	39200	39554	10180	10700	10490	10050	9810	9584	9590
Energie	4070	3960	3810	3550	3530	3540	3490	3110	3310	3540	3900	4280	4830	5356
High tech systemen en materialen	29210	30330	31350	31870	34550	36952	40433	21820	22460	23570	23990	26330	28149	30527
Life sciences & health	6390	6900	7360	7900	8990	9831	10003	17780	18900	19850	20530	22220	23018	23871
Transport en opslag	4780	4770	5000	5220	5810	6095	6233	1830	2160	2410	2760	3040	3253	3518
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2890	2890	2950	3090	3260	3368	3485	690	810	860	950	1080	1225	1418
Water	3100	3200	3350	3510	3830	3993	3911	3500	3590	3770	3880	4250	4555	4662

18 Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Logistiek functioneel¹⁾, 2010-2015

	Productiewaarde basisprijzen						Toegevoegde waarde basisprijzen					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
	mln euro						mln euro					
Logistiek functioneel	120 505	126 639	133 798	138 215	150 321	155 755	50 486	50 878	53 688	56 201	62 280	65 751
waarvan												
transport en overslag	50 169	52 637	55 303	56 354	60 422	62 378	20 987	21 095	22 046	22 746	24 816	26 014
opslag en warehousing	38 353	40 746	42 382	42 980	46 880	49 633	16 138	16 471	17 166	17 604	19 557	21 134
ketenregie / SCM	31 983	33 256	36 113	38 881	43 020	43 744	13 361	13 312	14 476	15 851	17 907	18 602

Bron: CBS.

¹⁾ Functionele benadering van de topsector Logistiek.

19 Productiewaarde, toegevoegde waarde, uitvoerwaarde en werkgelegenheid in het Tuinbouwcomplex¹⁾, 2010-2015

	Productiewaarde basisprijzen	Toegevoegde waarde basisprijzen	Uitvoerwaarde goederen	Werkzame personen (fte)
	mln euro			x 1 000
2010	22 399	10 774	16 924	134
2011	22 016	10 177	16 546	130
2012	21 894	10 431	16 740	128
2013	22 544	10 934	17 416	130
2014	21 770	10 752	16 789	130
2015	23 084	11 330	17 882	130

¹⁾ Bron: LEI, Het Nederlandse agrocomplex, zie agrimatie.nl.

		Werkzame personen						Werkzame personen (fte)					
		2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
	x 1 000							x 1 000					
	Logistiek functioneel waarvan	766	775	791	796	824	825	627	629	641	648	671	673
	transport en overslag	332	334	340	338	344	342	273	272	276	275	279	278
	opslag en warehousing	238	244	246	244	254	261	193	196	197	197	205	211
	ketenregie / SCM	196	197	205	215	225	221	161	160	168	177	187	184

20 Groene groei indicatoren naar topsector, 2010-2015

	Broeikasgas emissies							Fijnstof emissies						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	Gem. ¹⁾	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	Gem. ¹⁾
	mln kg													
Totaal Nederland	199085	191424	187761	185373	184934	192437	190169	31,8	29,2	28,3	27,5	27,4	27,3	28,6
Totaal Topsectoren	145742	138904	134223	132417	132941	139369	137266	23,5	21,4	21,0	20,6	20,7	20,8	21,3
Topsector														
Agri&food	23160	23010	22639	22901	23365	24003	23179	8,2	8,6	8,4	8,3	8,4	8,6	8,4
Chemie	31092	30460	29657	29175	28807	29999	29865	1,8	1,7	1,7	1,8	1,6	1,5	1,7
Creatieve industrie	382	338	340	349	309	330	341	0,0
Energie	53717	49254	46107	45332	47629	51309	48892	0,5
High tech systemen en materialen	8801	8591	8067	8207	7616	8202	8247	2,3	2,2	1,9	1,7	1,7	1,6	1,9
Life sciences & health	390	381	377	367	311	330	359	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	15952	15828	16114	15330	15413	15660	15716	10,1	7,9	8,2	7,8	8,0	8,0	8,3
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	12270	11162	11121	10897	9599	9664	10785	0,4
Water	794	0,2
	Biomassa verbruik		Metalen verbruik		Mineralen verbruik		Milieu belastingen							
	2010	2012	2010	2012	2010	2012	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	Gem. ¹⁾	
	mln kg						mln euro							
Totaal Nederland	136839	135890	18150	24941	140683	135186	7959	8173	7428	7460	7977	8389	7898	
Totaal Topsectoren	108114	108168	13547	19170	28296	23718	2442	2652	2361	2432	2787	2870	2591	
Topsector														
Agri&food	98257	99176	138	230	3326	3209	579	586	545	451	601	604	561	
Chemie	1146	893	251	264	15539	10300	186	232	212	226	242	263	227	
Creatieve industrie	89	94	83	96	89	95	91	
Energie	243	208	304	257	3689	4651	73	126	106	216	313	370	201	
High tech systemen en materialen	627	685	12348	17726	721	713	277	282	265	307	313	341	297	
Life sciences & health	33	
Transport en opslag	896	989	964	966	927	907	942	
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	6455	6330	70	93	2203	2524	160	165	151	149	236	236	183	
Water	201	196	52	50	92	84	112	

Bron: CBS

¹⁾ Rekenkundig gemiddelde over de beschikbare verslagjaren heen.

Emissies zware metalen naar water				Emissies nutriënten				Afval aanbod				Netto energieverbruik				Water verbruik				
2010	2013	2014	Gem. ¹⁾	2010	2013	2014	Gem. ¹⁾	2010	2012	2014	Gem. ¹⁾	2011	2012	2013	2014	Gem. ¹⁾	2010	2011	2012	Gem. ¹⁾
1000 kg				mln kg				PJ				mln m ³								
44,2	41,4	40,6	42,1	15837	13624	13613	14358	51466	52346	54417	52743	2873	2869	2824	2772	2835	303	298	287	296
23,6	22,7	22,3	22,9	10176	8740	8783	9233	20120	19270	19889	19760	2138	2130	2087	2068	2106	183	180	169	177
14,5	13,4	13,4	13,8	9004	7624	7652	8093	9772	9903	9633	9769	190	187	186	182	186	96	98	95	96
1,1	1,3	0,7	1,0	403	375	344	374	1737	1704	1273	1571	1068	1084	1066	1051	1067	44	40	42	42
.	.	.	0,2	0	0	0	0	.	.	.	110	9	9	9	8	8	2	2	2	2
.	.	.	0,2	31	20	38	30	2193	2415	3125	2578	394	383	369	379	381	9	10	5	8
.	.	.	1,5	.	.	.	90	2548	2627	2143	2439	175	164	159	155	163	14	14	12	13
0,1	0,0	0,1	0,1	50	58	108	72	121	129	97	116	5	10	8	7	8
4,0	4,2	4,2	4,1	.	.	.	2	497	452	281	410	244	3	3	3	3
.	.	.	0,3	597	573	563	578	.	.	.	1572	62	62	61	58	61	6	5	4	5
.	.	.	1,9	5	8	8	7	1535	1544	1978	1686	17	.	.	.	2

Impliciet belastingtarief op energie				Toegevoegde waarde milieusector				Werkzame personen milieusector								
2010	2011	2012	2013	Gem. ¹⁾	2010	2011	2012	2013	2014	Gem. ¹⁾	2010	2011	2012	2013	2014	Gem. ¹⁾
euro / GJ				mln euro				1 000 arbeidsjaren								
1,6	1,7	1,6	1,8	1,7	13122	13932	13845	13809	14468	13835	127	132	129	131	131	130
0,7	0,9	0,8	1,0	0,8	3403	3571	3555	3738	4102	3674	50	54	54	56	56	54
2,5	2,7	2,5	3,0	2,7	230	2	2	2	2	2	2
0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	200	243	231	205	453	266	2	3	3	3	3	3
5,3	6,1	5,6	6,4	5,8	97	81	72	68	72	78	1	1	1	1	1	1
0,1	0,2	0,2	0,5	0,3	976	36	41	39	42	42	40
1,1	1,0	1,0	1,2	1,1	1287	1344	1343	1391	1421	1357	18	18	18	17	17	18
3,2	3,7	3,4	3,6	3,5	61	50	54	56	55	55	1	1	1	1	1	1
3,2	3,7	3,6	3,6	3,5	153	123	86	85	93	108	1
0,8	0,9	0,8	0,9	0,8	269	2	2	2	2	2	2
.	.	.	.	2,1	433	444	477	541	598	499	5

Medewerkers

Tommy Span
Linda Bruls
Matthijs Eggers
Jan-Pieter Heijmans
Remco Kaashoek
Krista Keller
Mirjam Zengers

Centrum voor Beleidsstatistiek

Het Centraal Bureau voor de Statistiek verzamelt gegevens bij personen, bedrijven en instellingen om deze daarna te verwerken tot statistische informatie over groepen mensen, bedrijven en hun omgeving. De resultaten stelt het CBS voor iedereen beschikbaar. Voor sommige vragen is deze informatie, die beschikbaar wordt gesteld via de CBS-website www.cbs.nl, echter niet toereikend. In dat geval kunnen externe partijen zich wenden tot het Centrum voor Beleidsstatistiek (CBS-CvB).

Het CBS-CvB bepaalt in nauw overleg met de klant welke informatie in welke vorm beschikbaar en nuttig is voor het beantwoorden van de vraag. Daarna voert het CBS-CvB het onderzoek uit en beschrijft de resultaten in een maatwerktafelset, rapport of dashboard. Alle uitkomsten en publicaties worden openbaar gemaakt en zijn te vinden op de website (www.cbs.nl/maatwerk).

Vragen over deze publicatie kunnen gestuurd worden aan het CBS-CvB onder vermelding van het referentienummer 170226. Ons e-mailadres is maatwerk@cbs.nl.